

2511

WÆMVS
HEMYC

1/2003

Изграждането на българския православен храм "Св. св. Кирил и Методий" в Будапеща е важно събитие в историята на българската общност в Унгария. То е пряко свързано с разгръщане и обогатяване на нейния духовен живот и нуждата от истинска култова сграда, която не само да задоволи религиозните потребности на общността, но и да покаже нарастналото национално самочувствие и възможности на българите в Унгария.

...Българската православна църква в Будапеща е забележителен архитектурен паметник. Тя е единствената култова сграда в Унгария, построена в стила на византийското култово строителство. По план представлява кръстовидна византийска базилика с купол, поддържан от висок кръгъл барабан, полу-кръгла олтарна абсида и открита аркирана нартика, с камбанария над нея. Естествено е да се предположи, че след като църквата е строена за българите и с техни средства, те ще да са предявили пред проектанта някои искания, (освен литургическите изисквания на православието), които да подчертаят именно българския ѝ характер.

...Влезем ли в храма, обхваща ни чувство за лекота, просторност, скромност (липсват архитектурни украси), непретенциозност и някаква своеобразна интимност, която като че ли струи от белите стени на църквата. (Не разполагаме със сведения, че е било обмислено изписването на църквата.) Те са обилно осветени от множеството прозорци (42 в цялата църква!), на които Аркаи безспорно е възложил не само конструктивна, но и важна сакрална роля в цялостното естетическо и художествено въздействие на храма. Че архитектът предоставя такова голямо значение на светлината говори и фактът, че в оригиналните проекти стъклата са богато украсени с разнообразни цветни геометрични фигури. Най-вероятно е те да са били изработени от снахата на Аркаи Лили Стейло, приложничка, която е изготвила и прозорците в църквата на ул. "Варошмайор". За съжаление те също са изпочупени през войната и понастоящем са заменени с обикновено катедрално жълто стъкло, чието въздействие е далече по-слабо.

Петър Петров

A budapesti Szent Cirill és Szent Metód bolgár pravoszláv templom felépítése fontos esemény a magyarországi bolgár közösség életében. Ez az esemény meghatározó a közösség szellemi életének kiteljesedésében és gazdagításában, valamint a vallás gyakorlására szolgáló építmény iránti igény kielégítésében. A templom nemcsak a közösség vallási szükségleteinek kielégítésére szolgál, hanem a magyarországi bolgárok növekvő nemzeti önérzetét és lehetőségeit is tükrözi.

...A budapesti bolgár pravoszláv templom figyelemre méltó építészeti műemlék. Ez az egyetlen egyházi építmény Magyarországon, amely bizánci templomépítészeti stílusban épült. A tervek szerint kereszt alakú bizánci kupolás bazilika, a kupolát magas, kerek kupoladob tartja, félkör alakú oltárapszis és nyitott boltíves narthex, fölötte helyezkedik el a harangtorony. Természetes az a feltételezés, hogy mivel a templom a bolgárok számára és az ő pénzükből épült, a tervezővel szemben különböző igényeket támasztottak (a pravoszláv egyház liturgiai követelményein kívül), amelyek a templom bolgár jellegét hangsúlyozzák.

...Amint belépünk a templomba, könnyedség, tágasság, egyszerűség (nincsenek építészeti díszítőelemek), puritánság és a templom fehér falaiból kisugárzó sajátos intimitás érzése fog el bennünket. (Nincs tudomásunk arról, hogy tervezték volna a templom freskókkal való díszítését.) A falak a rengeteg ablak miatt (12 van belőlük az egész templomban!) kiválóan megvilágítottak, az ablakoknak Árkay kétségkívül nemcsak szerkezeti, hanem fontos szakrális szerepet is szánt a templom esztétikai és művészi hatásában. Arról, hogy az építész-mérnök ilyen nagy jelentőséget tulajdonít a fénynek, tanúsodik az a tény is, hogy az eredeti tervekben az üvegek különböző, színes geometriai figurákkal voltak gazdagon díszítve. Minden valószínűség szerint ezeket Árkay menye, Sztehlo Lily iparművész kivitelezte, aki a Városmajor utcai templom üveglakait is készítette. Sajnos a háború alatt ezek az ablakok kitortek, és jelenleg közönséges sárga katedrálüvegre cserélték őket, amelynek sokkal jelentéktelenebb a hatása.

Petar Petrov

Съдържание: Tartalom:

Недялко Славов: XX век **Nedjalko Szlavov: XX. század**

"Всяко време е благоприятно за разпространение и укрепване на православната вяра"
Разговор с доц. д-р Иван Желев

"Minden időszak alkalmas a pravoszláv hit terjesztésére és megerősítésére"
Beszélgetés dr. Ivan Zselev docenssel

Трендафил Кръстанов: Българската патриаршия от X век – най-старата национална патриаршия в Европа

Trendafil Krasztanov: A X. századi Bolgár Patriarkátus Európa legrégebbi nemzeti patriarkátusa

Пламен Павлов: България, римската църква и идеята за християнско единство

Plamen Pavlov: Bulgária, a római egyház és a keresztény egység eszméje

Недялко Славов: Диалози

Nedjalko Szlavov: Párbeszéd

Емилия Дворянова: Госпожа Г. (откъс от роман)

Emilija Dvorjanova: G. asszony (regényrészlet)

Тошо Дончев: Сближаването на Изтока и Запада в Естергом

Doncsev Toso: Kelet és Nyugat közeledése Esztergomban

Иван Русков: За словото божие ... и неговите пастири

Ivan Ruszkov: Isten igéjéről ... és pásztorairól

Христо Темелски: Люлка на българския дух

Hriszto Temelszki: A bolgár lelkület bölcsője

Петър Петров: Българският православен храм "Св. св. Кирил и Методий" в Будапеща

Petar Petrov: A budapesti Szent Cirill és Szent Metód bolgár pravoszláv templom

Никола Хаджиев: Националният църковен историко-археологически музей

Nikola Hadzsiev: A Nemzeti Egyháztörténeti és Régészeti Múzeum

Илюстрациите са експонати и реликви от Националният църковен историко-археологически музей

Az illusztrációk a Nemzeti Egyháztörténeti és Régészeti Múzeum kiállítási tárgyai és relikvái

Редакцията изказва благодарност на отец Стефан Мамаков за оказаното при изготвянето на броя съдействие.

A szerkesztőség köszönetet mond Sztefan Mamakov atyának a szám elkészítéséhez nyújtott segítségéért.

Недялко Славов
XX век

Напредвайки
летяхме
в кръг

Nedjalko Szlavov
XX. század

Előre haladva
körbe
repültünk

"Всяко време е благоприятно за разпространение и укрепване на православната вяра"

Разговор с доц. д-р Иван Желев, декан на Богословския факултет при СУ "Св. Климент Охридски" и директор на Дирекция "Вероизповедания" на Министерския съвет на Република България

Българската православна патриаршия има многолетна история, макар и с прекъсвания, поради превратната ни историческа съдба. Как определяте мястото на възстановената през 1953 г. Българска патриаршия в рамките на нейната история?

В практиката на Православната църква, която е общност от независими, на църковен език – автокефални църкви, патриаршеският статут на една поместна църква е връхната точка в нейното издигане. Към този статут нашата църква се стреми още от основаването си през IX век. Постига го при цар Симеон I, губи го след цар Самуил, възстановява го при цар Иван Асен II и отново го губи при завземането на България от турците в края на XIV век. Затова възстановяването на патриаршеския статут на Църквата ни в средата на двадесетото столетие е въпрос на национално достойнство. Минала през горнилото на тежки изпитания по време на петвековното турско робство, но оцеляла като идея и реалност, Българската православна църква става носител и осъществител на идеала за национално освобождение и единство през XIX век. Дори става нещо парадоксално: народът ни се освобождава от робство, а на Църквата ни е наложена схизма и цели 73 години страда в жестока и несправедлива изолация от останалите сестри православни църкви. Но независимо от това тя работи усърдно сред българския народ, възпитава го в християнска вяра и морал, помага му да преодолее тежките последици от войните, вътрешните метежи и икономическите безизходици. Такава църква наистина е заслужила да бъде на върха на автокефалността – патриаршеството.

С какво се отличава православното християнство от другите религии?

Православието не е отделна религия, а е едно от изповеданията (деноминациите) на религията, означавана обикновено като християнство. В общото си качество на християнско вероизповедание Православието вярва в Исус Христос като възплътен Божи Син, дошъл на

"Minden időszak alkalmas a pravoszláv hit terjesztésére és megerősítésére"

Beszélgetés dr. Ivan Zselev docenssel, a Szófiai Kliment Ohridszki Tudományegyetem Hittudományi Karának dékánjával és a Bolgár Köztársaság Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Igazgatóság igazgatójával

A Bolgár Pravoszláv Patriarchátusnak több évszázados történelme van, amelyben azonban voltak megszakítások Bulgária fordulatos történelmi sorsa miatt. Hogyan határozna meg az 1953-ban helyreállított Bolgár Patriarchátus helyét történelmének keretein belül?

– A független, egyházi nyelven autokefál egyházak közösségeként működő Pravoszláv Egyház gyakorlatában egy nemzeti egyház patriarchátusi rangja a legmagasabb lépcsőfok. A mi egyházunk már a IX. századi megalapítása óta erre a státuszra törekedett. I. Simeon cár idején elérte, majd Sámuel cár alatt elvesztette, II. Iván Aszen idején újból kivívta, majd a XIV. század végén, amikor a törökök elfoglalták Bulgáriát, ismét elvesztette. Ezért a XX. század közepén Egyházunk patriarchátusi státuszának helyreállítása a nemzeti önérzet ügye volt. A Bolgár Ortodox Egyház az öt évszázados török rabság alatt rengeteg keserves megpróbáltatáson ment keresztül, de fennmaradt, mint elv és realitás, és a XIX. században a nemzeti felszabadulás és egység eszményének hordozójává és megtestesítőjévé vált. Sőt egy paradox dolog is történt: népünk felszabadult a rabság alól, Egyházunkra azonban a schisma bélyegét ragasztották, és 73 éven keresztül szenvedett a többi pravoszláv testvéregyháztól való kegyetlen és igazságtalan kiközösítése miatt. De ettől függetlenül végezte lelkes munkáját a nép körében, amelyet a keresztény hitre és erkölcsre nevelt, segített neki leküzdeni a háborúk súlyos következményeit, a belső zavarásokat és a gazdasági kilátástalanságot. Egy ilyen egyház valóban rászolgált arra, hogy az autokefalitas csúcsára érjen, ami a patriarchátusi státust jelenti.

Miben különbözik a pravoszláv kereszténység a többi vallástól?

– A pravoszláv vallás nem különálló vallás, hanem az általában kereszténységnek nevezett vallás egyik hitvallása (denominációja). Keresztény hitvallás minőségében a pravoszláv hit hisz Jézus Krisztusban mint Isten megtestesült fiában, aki eljött a földre, átadta tanítását, szenvedett és meghalt a kereszten az összes ember bűnei miatt, de feltámadt halottaiból, amivel megteremtette a halál feletti győzelem kezdetét, re-

земята, предал Своето учение, страдал и умрял на кръста заради греховете на всички хора без изключение, но възкръснал от мъртвите и с това поставил началото на победата над смъртта, дал надежда за всеобщо възкресение при Неговото второ идване на земята в ден и час, който само Той знае.

От останалите изповедания на християнството Православието се отличава с апостолския си произход, вярност на първоначалната форма на Христовото учение, както и на развитието му през първите осем века от историята на християнството. Затова не приема нововъведенията във вероучението, направени от римокатолици, а после и от протестанти. Православието е чуждо на идеята за пълна централизация, владееща в Римокатолическата църква, както и на раздробеността на протестантските изповедания. Обърнато е пряко към духовните нужди на вярващите, поради което понякога изглежда, че не се занимава със социалните въпроси. Древният и красив култ на православното богослужение впечатлява присъстващите, но символиката му се нуждае от познаване, за да бъде осмислена и преживяна като подтик за духовни преживявания и нравствена обнова.

В какво се състои неговата устойчивост във времето на глобализацията?

Устойчивостта на Православието е изпитана през много векове и режими. Разбира се, глобализацията е особено и непознато досега предизвикателство. Едно от наистина опасните ѝ последствия е релативирването на ценностите в живота на личностите и народите. Това води до унифициране на индивидите и обезличаване на народите. Православието прогласява ценността на всяка една личност, както и Спасителят Иисус Христос казва в притчата за загубената овца. Светът би бил ужасно скучен без красотата на разнообразието, без културата на отделния човек, отделното общество, народ, континент. Православието също така подчертава и защитава уникалността на отделния човек, особено на неговия духовен свят. Затова то се бори не срещу глобализацията като световен процес, но срещу отрицателните последици от него. Самото то познава частичната глобализация от ойкумената (oikoumene) на римската империя още от зараждането си и умело я е надмогнало, борейки се за правото на свой избор на всяка личност. Защото от своя страна християнството е облагоородило тогавашното общество, подкрепяйки правото на индивидуалност и избор.

Какво е отношението на Светия Синод към другите световни религии?

Светият Синод на БПЦ уважава правото на всеки човек да изповядва религия по свой избор. Правос-

мъният адотт mindenkinek a feltámadásra második eljövetelekor, amelynek napját és óráját csak ő maga tudja. A keresztény pravoszláv hitet a többi hitvallástól apostoli eredete különbözteti meg, a hűség Krisztus tanításának eredeti változatához. Ezért nem fogadja el azokat az újításokat a hittanában, amelyeket a római katolikusok, majd később a protestánsok is bevezettek. A pravoszláv hittől idegen a római katolikus egyházra jellemző teljes központosság eszméje, de a protestáns hitvallások széttartottsága is. A hit közvetlenül a hívők lelki szükségletei felé fordul, emiatt néha úgy tűnik, hogy nem foglalkozik szociális kérdésekkel. A pravoszláv istentisztelet ősi és szép kultusza nagy hatással van az azon résztvevőkre, de szimbolikáját ismerni kell ahhoz, hogy lelki élményre és erkölcsi megújódásra való ösztönzéseként foghassuk fel és élhessük át.

Miben rejlik állhatatossága a globalizáció korszakában?

– A pravoszláv hit állhatatosságát sok évszázad és sok rendszer tette próbára. Természetesen a globalizáció egy különleges és eddig ismeretlen kihívás. Az egyik valóban veszélyes következmény a népek és az egyes emberek életértékeinek viszonylagossá tétele. Ez az egyének unifikálódásához és a népek arculatvesztéséhez vezet. A pravoszláv hit azt hirdeti, hogy minden egyes ember értékes, ahogy a Megváltó Jézus Krisztus is mondja az elveszett bárányról szóló példabeszédben. A világ rettenetesen unalmas lenne a sokszínűség szépsége, az egyes emberek, az egyes társadalmak, népek, kontinensek kultúrája nélkül. A pravoszláv hit ugyanígy hangsúlyozza és védi az egyes emberek, különösen az ő lelki világának egyedülállóságát. Ezért nem a globalizáció mint az egész világon lejátszódó folyamat ellen harcol, hanem annak negatív következményei ellen. Ismeri a római birodalomnak oikumené miatti részleges globalizációját annak születése óta, amin ügyesen úrrá lett, minden ember saját választásához való jogáért harcolva. Mert a kereszténység a maga részéről nemesebbé tette az akkori társadalmat, mivel támogatta az individualizációhoz és a választáshoz való jogot.

Milyen a Szent Szinódus viszonya a többi valláshoz?

– A Bolgár Ortodox Egyház Szent Szinódusa tiszteletben tartja minden ember jogát ahhoz, hogy a saját választása szerinti hitet vallja. Ortodox egyházunk felebarátaink szeretetét hirdeti, erre az alapra épül toleranciája a többi vallással szemben. Kétségtelen, hogy minden pravoszláv keresztény azt szeretné, ha minden ember megismerné az igazságot, és eljutna az Ortodox Egyházhoz való meggyőződéses csatlakozáshoz, de ez nem jelent agresszivitást a másként gondolkozókkal és más vallásúakkal szemben. A nagy vallásoknak együtt több milliárd híve van, és a pravoszlávok velük együtt vannak hivatalosan jelenüket és jövőjüket építeni.

Magyarországon, ahol élünk, a katolikus vallás az uralkodó. Meséljen nekünk II. János Pál pápa 2002 májusában Bulgáriában tett látogatásáról. A bolgár katolikus lakosságon kívül voltak-e más találkozókat és kapcsolatait?

– II. János Pál pápa a bolgár kormány meghívására látó-

лавната ни църква проповядва любов към всички хора, на която основа се гради нейната толерантност към другите религии. Безспорно всеки православен християнин искрено би желал всеки човек да познае истината и да стигне до убедено участие в Православната църква, но това не означава агресивност спрямо инакомислещите и другOVERните. Световните религии, взети заедно, имат милиарди привърженици, заедно с които православните са призвани да градят своето настояще и бъдеще.

В Унгария, където живеем, преобладава католицизмът. Разкажете ни за посещението на папа Йоан Павел II в България през май 2002 г. Освен с българското католическо население имаше ли той други срещи и контакти?

Папа Йоан Павел Втори посети България по покана на българското правителство. Той бе посрещнат от президента, председателя на Народното събрание и министър-председателя, проведе с всеки един от тях срещи и разговори по въпроси от взаимен интерес. Папата се срещна и с представители на различните вероизповедания в страната. Беше приет и от Негово Светейшество Българския патриарх Максим и членовете на Светия Синод. Това беше посещение, с което римският епископ оказва почит на земята на св. Кирило-методиевите ученици, на св. Иван Рилски, св. цар Борис Покръстител и т. нат., с други думи – оказва почит на нашия прекрасен славянски народ.

Каква е причината Светият Синод да стои настрана от икуменическото движение?

След политическите промени в страната от 1989 г. сред вярващите хора (не само от Православната църква), разтревожени от чувството за политическа и стопанска несигурност, нараснаха случаите на заяви на крайни възгледи. Търсейки вината навсякъде, но не и у себе си, започнаха да обвиняват инославни и иноверни хора, а не на последно място и клира и богословите, поддържали отношения с неправославните. Св. Синод избра най-лекая път на реагиране: отстъпи от дотогавашните си възгледи за нуждата от диалог и възможно сътрудничество с другите християнски изповедания в рамките на икуменическото движение и напусна Световния съвет на църквите и Конференцията на европейските църкви. Надявам се, че това е временно явление и то ще бъде преодоляно. В днешния свят е невъзможно да се живее в изолация. Допустима и дори необходима е критиката на някои форми от дейността на ССЦ и КЕЦ, но това не означава да се отрича положителното във възможностите за взаимно опознаване и диалог, които се предоставят от тези организации.

Смятате ли, че християнските и нехристиянски рели-

гатост el Bulgáriába. Fogadta őt az államelnök, az Országgyűlés elnöke és a miniszterelnök, mindegyikkükkel külön találkozott és beszélgetett a kölcsönös érdeklődésre számot tartó kérdésekről. A pápa az ország különböző vallásainak képviselőivel is találkozott. Fogadta őt őszentsége a Bolgár Pátriárka Maxim és a Szent Szinódus tagjai is. Ezzel a látogatással a római püspök kifejezte tiszteletét Szent Cirill és Szent Metód tanítványai, Rilai Szent Iván, Keresztelő Szent Borisz cár és mások földje iránt, más szóval – kifejezte tiszteletét csodálatos szláv népünk iránt.

Mi az oka, hogy a Szent Szinódus nem vesz részt az ökumenikus mozgalomban?

– Az országban 1989-ben lezajlott politikai változások után a politikai és gazdasági bizonytalanság miatt aggódó hívek körében (nem csak az ortodox egyházhoz tartozók között) megnőtt a szélsőséges nézetek megnyilvánulásainak száma. Mivel saját magukon kívül mindenki másban keresték a hibát, elkezdtek vádolni a más meggyőződésű és más vallású embereket, és nem utolsósorban a papokat és a teológusokat, akik kapcsolatban álltak a nem pravoszlávokkal. A Szent Szinódus a reagálás legkönnyebb útját választotta: engedett addigi nézeteiből, amelyek a dialógus szükségességét és az ökumenikus mozgalom keretein belül a más keresztény hitekkel való lehetséges együttműködést hirdették, és kilépett a Világ Egyházainak Tanácsából és az Európai Egyházak Konferenciájából. Remélem, hogy ez a jelenség csak időleges, és túl fogunk jutni rajta. A mai világban lehetetlen izoláltan élni. Megengedhető, sőt szükséges is a kritika a Világ Egyházainak Tanácsa és az Európai Egyházak Konferenciája tevékenységének egyes formáival kapcsolatban, de ez nem jelentheti a két szervezet által kínált kölcsönös megismerés és dialógus pozitívumainak elvetését.

Úgy gondolja, hogy a keresztény és nem keresztény központok közös erőfeszítéseket tehetnek a közös célok elérése érdekében, amelyek az egész emberiség számára fontosak – a béke megőrzése, a környezetvédelem, a harmadik világ nélkülöző lakosaival való törődés?

– Úgy vélem, hogy nemcsak hogy tehetnek, de tenniük is kell ilyen erőfeszítéseket. És előző válaszomra tekintettel szeretném hangsúlyozni, hogy ezt úgy kell világosan, egyértelműen kijelenteniük, hogy ez az együttműködés nem jelent lemondást a hitelvekről, hanem inkább azt a törekvést jelzi, hogy minden vallásban a pozitívumokat keressék, hogy együtt tehesünk erőfeszítéseket a közös érdekében.

Mit képviselnek a szekták és veszélyesek-e? A Szent Szinódusnak van-e határozott állásfoglalása ezzel a kérdéssel kapcsolatban?

A szekták kétségkívül veszélyesek az emberekre, az egész társadalomra nézve. De világossá kell tennünk, hogy mi a szekta. A destruktív kultuszokat értem alatta,

гиозни центрове могат да полагат общи усилия за постигане на общи цели, които са важни за цялото човечество – запазването на мира, опазването на околната среда, грижа за бедстващото население в третия свят?

Смятам, че не само могат, но и трябва да полагат такива усилия. И с оглед на предишния си отговор ще подчертая: те трябва да правят това при ясната изрична заявка, че това тяхно сътрудничество не означава отстъпване от верови принципи, а по-скоро търсене на положителното във всяка религия при усилията ни заедно да работим за общото благо.

Какво представляват сектите и опасни ли са те?

Има ли Светият Синод определено становище по този въпрос?

Безспорно сектите са опасни за хората, за обществото като цяло. Но трябва да е ясно какво е секта. Имам предвид деструктивните култове, които не работят за доброто на човека, а се стремят да го поробят духовно, много често – и материално. Разглеждани по този показател, като секта може да се възприеме всяко изповедание, което прилага подобни методи и преследва подобни цели. Св. Синод многократно е правел заявления по повод на заплахата от сектите, давал е указания на свещенослужителите на БПЦ, заострял е вниманието и на самите вярващи да бъдат бдителни срещу заплахата от нови духовни робства.

Благоприятно или трудно е днешното време за разпространението и укрепването на православната вяра?

Всяко време е благоприятно за разпространение и укрепване на православната вяра. Днешното време с нищо не е по-лошо от много други времена, които е преживяла Църквата и е оцеляла, съхранила е вярата на народа и духовните му устои. Апостол Павел изрично препоръчва на своя ученик Тимотей: "Проповядвай словото, настоявай навреме и не навреме" (2 Тим. 4:2). И съветва всички ни да "скъпим времето", защото то ни е дадено от Бога за наше добро и спасение.

Ще допринесе ли приетият неотдавна закон за вероизповеданията за преодоляване на разкола в Българската църква?

Наистина има изразено такова убеждение от създателите на закона – депутатите от Народно-то събрание. Законът при това създава лостове за законово преодоляване на разкола. Този разкол беше създаден с цел да се овладеят делата (разбирай преди всичко имотите) на БПЦ от външни на Църквата фактори. Затова и те не искат да се помирят, не желаят да се завърнат в единството на клира и вярващите на БПЦ. По съдебен път би могло да се търси отстраняване на разколниците от завзетите църкви и манастири, но този закон още повече улеснява преодоляването на разкола. А такива разколи има и в другите вероизповедания. Така че законът е

амелки не аз емберек ават шолгалжак, ханем бефолуасук ал акаржак вонни а лелкекет, ес нагшон гякран аз анягаакат ис. Еббен аз ертелембен вшзгалва шектанак келл тартанунк мшден олян хшваланст, амелкш ошн ешкшкшкет алкманжас ес ошнелфеле еелокат ковет. А Сшен Сшншншдус тшббшсшр теш кшкшж е аллшсфолгалас а шектшк вешелые капчсан, штмшатасокат адот а Болгар Ортодох Егшхшз папш шолгалшнн, фелшвта а хшвек фшгелмеш, хогш лелыекен еберек аз шж лелкш рашсшг вешелыевал шзemben.

А jelenlegi idoszak alkalmas vagy nehéz-e a pravoslavlъv vallъs terjesztъsere еs megeroshtъsere?

– Minden idoszak alkalmas a pravoslavlъv vallъs terjesztъsere еs megeroshtъsere. А jelen kor semmivel sem rosszabb sok mъs kornal, amelyekben az Egyhъz lешezett, fennmaradt, megoshzte а nеш hitеш еs лелкш ешмешт. Pal apostol kifejezetten azt javasolja tanitvanyanak, Timotheusnak: "hirdesd az evangeliумot, allj vele elш, akár alkalmas, akár alkalmatlan" (2 Timotheus, 4:2). Еs mindannyiunknak azt tanacsolja, hogy "takarekoskodjunk az idovel", mert azt Istentol kaptuk javunkra еs megvaltasunkra.

А nemrégiben elfogadott vallъsшgш tшrvény hozzа fog járulni а болгар егшхшзшзакадас felszamolashoz?

– А тшrvény megalkotoshnak, аз орсшгшгшлеш кешвешелшкnek valобan van ошн kifejezett meggyoshzhshshsh. Emellett а тшrvény tashaszt ad а шзакадас felszamolashoz. Ez а шзакадас азешт жетле, хогш кшсашжтшса а Болгар Ортодох Егшхшз шgешт (ешалатт елсшсорбан а вагшонт келл ертеши), Егшхшзон кшвшлш тешyezшк алтал. Езешт нем акарнак megbekelni, нем кшвannah visszatelni а Болгар Ортодох Егшхшз папсшгашнн ес хшвешнек егешсешгебе. Bшrosшgш штон ел lehetne tavoloshani а шзакадарokat аз алталук елфолгалт templomokból еs kolostorokból, де аз а тшrvény меш жоббан megkoshnyoshтш аз егшхшзшзакадас felszamolashat. Ilyen егшхшзшзакадасок мшс vallasoknal is елшfordulnak. Езешт а тшrvény mindenkеш жш, бар аз еркекелт koshk ршгтшн аз елфолгаша штан тамадни kezdtеш, хогш аллштолг алкотманыелленес. Remelеш, хогш аз Alkotmаныbшrosшgш higgadtan еs igazsшgosan шgш fog hataroshzni, хогш а тшrvényben nincs semmi, ami аз alkotmаныba шtkoshzne, viszhont аз орсшгшгшннн евшшзшзакадок ота fennallш vallashi adottsшgokat еrdemeik szerint tekintetbe vette.

Аз iskolakban manapsшg ismеш lehet tanulni а vallъs alapjait. Elешgedett аз oktatъs shznvonalaval? Keshshlnnek speciалш tankonyvek еs moshszerek ahhoz, хогш аз oktatъs koshzelebb kerüljшн а гыерекекеш еs жоббан megerteshk?

– Valобan а болгар iskolakban ismеш tanoshжак а hit alapjait а vallъs шмш тантшргш керештеш belшl. Szemely szerint ен, akár а legтшбб болгар ембер, елешgedett vagyok аз oktatъs shznvonalaval. А валасшжшталш тантшргш форма miatt а vallъs шмш тантшргш егешнлштен helyzetben van. Koshlezhш тантшргшкешт kellene bekerulniе а tananyagba. Ami

добър за всички, макар заинтересовани кръгове да го атакуваха веднага след приемането му като уж противоконституционен. Надявам се все пак, че Конституционният съд ще реши спокойно и справедливо, че в закона няма нищо противно на конституцията, а по достойнство са зачетени религиозните дадености в нашата страна, които са от векове. В училищата днес отново може да се изучават основите на вярата.

Удовлетворени ли сте от нивото на обучението? Разработват ли се специални учебни помагала и методи, за да стане това обучение по-близко и понятно за децата?

Наистина в българските училища отново се изучават основите на вярата в предмета Религия. Лично аз, а и мнозинството българи не сме удовлетворени от равнището на обучение. Формата на избиращия предмет поставя предмета Религия в неравностойно положение. Той трябва да влезе в учебната програма като задължителен предмет. Колкото до учебните помагала, мога да кажа, че се написаха доста добри учебници и помагала за учителите, съобразени със съвременното равнище на методиката. Резултатите наистина са окуражаващи и това дава основание да се настоява за нов статут на предмета като задължителен.

Може ли да се говори за обновление на вярата в новите условия на живот, за да стане по-близка до хората?

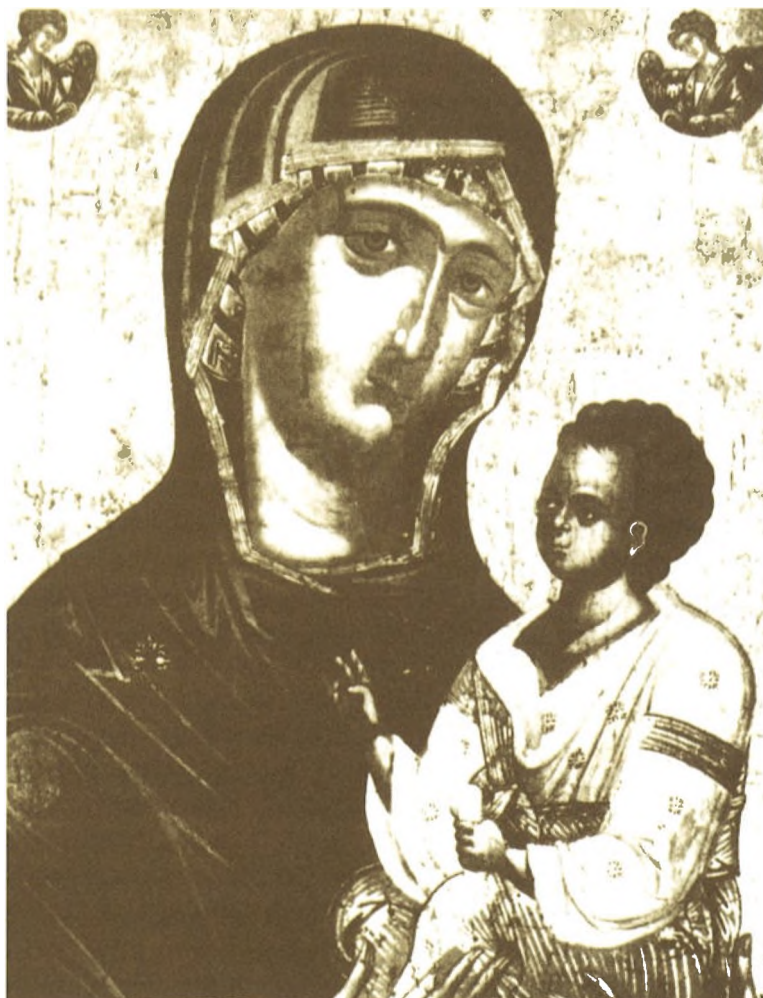
Вярата, разбираана във Вашия въпрос като система от познания по Христовото учение, не може да се обновява. Напротив, достойнството ни е, че вярваме така, както са вярвали и Христовите апостоли през I век. Но ако имаме предвид начина, по който се поднася това познание, то нашето време дава много нови възможности за предлагане на веровите истини. От друга страна наложително е Църквата, клирът и вярващите, да бъдат почувствителни към проблемите на хората в нашето общество. Колкото и да е парадоксално, в нашето съвремие на научни и технически постижения хората са станали още по-безпомощни, още повече се нуждаят от добра дума, съвет и помощ – и морална, и материална. Призивът на Иисус Христос "Елате при Мене всички отрудени и обременени и Аз ще ви успокоя" (Мат. 11:28) приласкава все повече хора и у нас днес.

В миналото манастирите са били осно

а tankönyveket illeti, elmondhatom, hogy jó tankönyvek és tanári segédanyagok jelentek meg, amelyek megfelelnek a metodika modern színvonalának. Az eredmények valóban reménykeltők, és ez alapot ad arra, hogy harcoljunk azért, hogy a tantárgy kötelező státusúvá váljon.

Lehet-e az új életkörülmények között a hit megújulásáról beszélni, hogy közelebb kerüljön az emberekhez?

– A hitet, az Ön kérdésében Krisztus tanítása ismeretrendszerének értelmezve, nem lehet megújítani. Épp ellenkezőleg, az az erényünk, hogy ugyanúgy hiszünk, ahogyan Krisztus apostolai hittek az I. században. De ha arra a módra gondolunk, ahogyan ezeket az ismereteket bemutatjuk, akkor korunk valóban rengeteg lehetőséget kínál a hit igazságainak megismertetésére. Másrészt követelmény, hogy az Egyház, a papság és a hívők érzékenyebbek legyenek a társadalmunkban élő emberek problémái iránt. Bármennyire is paradoxonnak hangzik, ma, a tudományos és technikai vívmányok korában az emberek gyámoltalanabbak lettek, még inkább szükségük van egy jó szóra, tanácsra és segítségre, mind erkölcsi, mind anyagi értelemben. Jézus Krisztus felhívása: "Gyertek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok, s akik

вни центрове на българския дух и култура. Каква е ролята им в наше време?

Поддържат ли се български манастири извън България?
Българските манастири винаги са били огнища на вяра и духовен живот. Имало е времена, когато те са били и средища на образование и култура за българите. Сега вече последната им роля е редуцирана, но те продължават да са търсено място за духовни преживявания и нравствена обнова не само за постоянните им обитатели, но и за многобройните поклонници в тях. Има два манастира извън границите на България, които са свързани с нашата страна. Единият е любопитен сам по себе си: това е немски манастир в областта на ХанOVER, създаден по светогорски, атонски образец, преминал преди няколко години под юрисдикцията на Западно- и Средноевропейската ни епархия. Другият е древна и световно известна славянобългарска светиня: Зографският манастир "Свети Георги" на Атон, основана през X век. В него сега обитават около 15 български монаси и още десетина послушници. Този манастир винаги е играл огромна роля за религиозния живот на българския народ. И днес, макар вече 90 години да е на територията на друга държава, той не само пази българския си характер, но и продължава да упражнява изключително положително влияние върху духовния живот в България. Монасите му посещават нашата страна, изнасят беседи, разговарят, дават духовни съвети, превеждат и издават православна книжнина, благоворят – с две думи казано, въздействат по-успешно от всеки друг манастир в България върху религиозния и нравствения живот в страната.

Каква е ролята на православната църква за приобщаване на българските общности зад граница към родината?

Тази роля наистина е голяма, макар да не се изтъква от медиите и така не става предмет на общественото внимание. Но ще си позволя да кажа, че една църковна община реално допринася много повече от всяко наше дипломатическо представителство зад граница за съхраняването на българския дух, езика и културата ни, а чрез всичко това – именно за приобщаването към родината на нашите сънародници в различните страни и континенти. Както се изрази протосингелът на Високопреосвещения митрополит Симеон – архимандрит Тихон (Иванов), дейността на нашите свещеници зад граница е не само народополезна. Тя е и държавнополезна!

Да даде Бог винаги свещениците ни достойно да изпълняват своя духовен и народностен дълг, за да се пази, тачи и слави българското име по целия свят!

терhet hordoztok – én megkönnyítelek titeket” (Máté 11:28) egyre több embernek tetszik ma nálunk is.

A múltban a kolostorok voltak a bolgár szellemiség és kultúra legfontosabb központjai. Mi a szerepük manapság?

Karbantartják a Bulgárián kívüli bolgár kolostorokat?
– A bolgár kolostorok mindig a hit és a lelki élet tűzheleyei voltak. Voltak olyan idők, amikor a bolgárok számára az oktatás és a kultúra központjai is voltak. Ma már ez a szerepük kisebb, de továbbra is a lelki élmények és az erkölcsi megújulás keresett helyei nemcsak állandó lakói, hanem az odalátogató nagyszámú zárándok számára is.

Bulgária határain kívül két kolostor van, amely kapcsolatban áll országunkkal. Az egyik önmagában is nagyon érdekes, ez egy német kolostor Hannover megyében, amely Szent hegyi, Athosz-hegyi mintára készült, és néhány évvel ezelőtt a Nyugat- és Közép-Európai Egyházmegyénk jurisdictioja alá került. A másik az ősi és világszerte ismert zografi szláv-bolgár Szent Györgykolostor az Athosz-hegyen, amelyet a X. században alapítottak. Ma ott mintegy 15 bolgár szerzetes él, és még körülbelül egy tucat szerzetesjelölt. Ez a kolostor mindig nagy szerepet játszott a bolgár nép vallási életében. És ma is, bár már 90 éve más állam területén található, nemcsak hogy őrzi bolgár jellegét, de továbbra is nagyon pozitív hatást gyakorol Bulgária lelki életére. Az ottani szerzetesek ellátogatnak országunkba, előadásokat tartanak, beszélgetnek, lelki tanácsokat adnak, pravoszláv irodalmat fordítanak és adnak ki, jótékonykodnak – egy szóval minden bulgáriai kolostornál sikeresebben gyakorolnak hatást az ország vallási és erkölcsi életére.

Mi az ortodox egyház szerepe a határon túli bolgár közösségeknek a hazához való csatlakozásában?

– Ez a szerep valóban nagy, bár a médiumokban nem kap nagy hangsúlyt, így nem kerül a közfigyelem középpontjába. De ki merem jelenteni, hogy egy egyházközösség sokkal többet segíthet a bolgár lélek, nyelv és kultúra megőrzésében a határainkon túl, mint bármilyen diplomáciai képviselő, és ezáltal a különböző országokban és földrészekén élő honfitársainknak a hazához való csatlakoztatásában. Ahogy őszentsége Simeon metropolita püspöki helynöke, Tihon (Ivanov) archimandrita mondta, papjaink határainkon túli tevékenysége nem csak a népnek hasznos. Az államnak is hasznos! Adja Isten, hogy a papjaink mindig méltón teljesítsék lelki és nemzeti kötelességüket, hogy a bolgár név az egész világon fennmaradjon, és tiszteletnek és dicsőségnek örvendjen.

Трендафил Кръстанов

Българската патриаршия от X век - най-старата национална патриаршия в Европа

(По случай 50 годишнината от възстановяването ѝ)

През тази година се отбелязват редица кръгли годишнини от българското минало. Сред тях особено внимание заслужава отбелязването на 600 години от смъртта на свети патриарх Евтимий Търновски и 50 г. от възстановяването на Българската патриаршия през 1953 г., която е била забележително достояние на българите преди цяло хилядолетие.

Отец Паисий Хилендарски подчертава в своята История славеноболгарская от 1762 г., че българите са имали свои царе, патриарси и светци първи сред всички славяни. И това не е романтичен блян на светогорския отшелник, а реалност, чийто спомен е крепял народната памет и е поддържал надеждата на поробения народ за възстановяването на тази праотеческа слава.

В Бориловия синодик, съставен през XIII век, но редактиран вероятно от ръката на великия търновски патриарх Евтимий, е отбелязана вечна памет на българските царе от Борис до Самуил и неговите наследници, там се казва вечна памет и на българските светци Братя Кирил и Методий и техните първи ученици Климент, Сава, Наум и Горазд, и се изброяват четирима преславски патриарси: Димитрий, Сергей, Леонтий и Григорий. Но за да оценим мястото на българските царе, патриарси и светци, редно е да ги сравним с подобните сред други народи и държави от Източна Европа, защото според едно средновековно правило царство без патриарх не може, imperium sine patriarcha non staret.

Има последователност на обявяването на едно царство, издигането му като патриархат и освещаването му с реликвите на християнски светци. Тази последователност е посочена още в кореспонденцията на българските владетели с римски първосвещеници, а след това е осъществена. Всеки може сам да се увери в тези факти, като сравни таблиците, посочени тук, а именно – кога възникват съответните царства и патриархати в Юго-Източна Европа,

Trendafil Krasztanov

A X. századi Bolgár Patriarkátus Európa legrégebbi nemzeti patriarkátusa

(Újjáalakulásának 50. évfordulójára)

Idén a dicső bolgár múlt több kerek évfordulóját ünnepeljük. Közülük is különleges figyelmet érdemel Evtimij Tirnovói pátriárka halálának 600. évfordulója és a Bolgár Patriarkátus 1953-as, 50 évvel ezelőtti visszaállítása.

Pajszij Hilendarszki atya 1762-ben írt Szláv-bolgár történelem című munkájában hangsúlyozza, hogy a bolgároknak a többi szlávok előtt voltak cárjaik, pátriárkák és szentjeik. És ez nem az Athosz-hegyi remete romantikus álmképe, hanem a reális igazság, ennek emléke tartotta ébren a nép emlékezetét, és éllette a rabigába döntött nép reményét az ősi dicsőség visszaállítására.

A XIII. században összeállított Boril-féle szinodikon, amelyet valószínűleg Evtimij, a nagy tirnovói pátriárka írt át, megörökíti a bolgár cárok emléket Borisztól Sámuelig és utódaikig, örök emléket állít a szent bolgár fivéreknek, Cirillnek és Metódnak, valamint első tanítványaiknak, Klimentnek, Szavának, Naumnak és Gorazdnak, és felsorol négy preszlavi pátriárkát: Dimitrijt, Szergijt, Leontijt és Grigorijt. De ahhoz, hogy értékelni tudjuk a bolgár cárok, pátriárkák és szentek helyét, össze kell hasonlítanunk őket Kelet-Európa más népeinek és államainak hasonló alakjaival, mert egy középkori szabály szerint a cárság nem létezhet pátriárka nélkül, imperium sine patriarcha non staret.

Egy cárság kikiáltásában, az egyház patriarkátusi rangra való emelkedésében és a keresztény szentek relikturnaival való felszentelésében van sorrendiség. Erre a sorrendiségre már a bolgár uralkodók és római főpapok levelezésében is történik utalás, majd meg is valósul.

Mindenki maga is meggyőződhet ezekről a tényekről, ha összehasonlítja az itt bemutatott táblázatokat arról, mikor alakulnak meg az egyes cárságok és patriarkátusok Délkelet-Európában, valamint hogy mikor kerül sor az

както и кога просияват родни светци в отделните европейски държави и народи:

Когато българският владетел кан Борис решил да

ЦАРСТВА	ПАТРИАРШИИ	СВЕТЦИ
БЪЛГАРИЯ 917	917	IX в.: Мъченик Боян (Енравота), престолонаследник, убит от кан Маламир през девети век; X в.: св. Кирил Философ, св. Методий Моравски, св. Горазд и Ангеларий, св. цар Борис, св. Наум, св. Климент, св. Йоан Екзарх Български, св. Иван Рилски, св. цар Петър, св. цар Давид и други от X век
СЪРБИЯ 1346	1346	Светци от XIII–XIV векове
РУСИЯ 1589	1547	Светци от XI век; Борис и Глеб и други
РУМЪНИЯ 1925		

приеме християнската религия за цялата си огромна държава, той запитал цариградския патриарх Фотий може ли България да има свой патриарх, но византиецът му отговорил с предълго послание, в което обаче не споменал нищо за български патриарх. Подобен въпрос задал нашият владетел и на римския папа Николай I, който му отговорил през същата година точно – необходимо е първоначално да има достатъчно християни, за които ще бъде ръкоположен епископ, след като християните се увеличат, ще бъдат ръкоположени и други епископи, а след това те самите ще избират един от тях ако не за патриарх, то за архиепископ, както е в Галия, Германия и други европейски държави.

Изборът на Борис

Българският владетел поискал за архиепископ на България епископ Формоза, но папата отказал. Тогава Борис поискал дякон Марин, но той също не му бил даден от Рим. Тогава нашият владетел се обърнал към събралите се в Цариград представители на всички християнски църкви отново да се реши към коя да принадлежи България – към Източната или към Западната християнска църква. Представителите на четирите източни патриаршии решили тя да бъде към Източните като автономна, което prevedено ще рече като Българска църква, управлявана по свой закон.

И така от 870 г. българските епископи не се споменават в списъците на Цариградската, нито на Римската църква, а се посочват в отделна Архиепископия България, наред с архиепископията на Кипър.

Но това било временно. Бъдещето показало прозорливостта на избора на великия кан Борис – дякон Марин станал Римски папа, след него и Формоза, а изпратеният в Рим млад българин Йоан през

első szentté avatásokra a különböző európai államokban és népeknél:

Amikor a bolgár uralkodó, Borisz kán elhatározta, hogy

ЦАРСАГОК	ПАТРИАРКАТУСОК	СЗЕНТЕК
БУЛГАРИЯ 917	917	a IX. századtól: Bojan (Enravota) vértanú, trónörökös, akit Malamir kán ölt meg a IX. században a X. századtól: Szt. Cirill-Filozófus, Moráviai Szt. Metód, Szt. Gorazd és Angelarij, Szt. Borisz cár, Szt. Naum, Szt. Kliment, Bulgáriai Szt. Joan Ekzarh, Rilai Szt. Iván, Szt. Péter cár, Szt. Dávid cár és mások a X. századból
СЗЕРБИЯ 1346	1346	Szentesek a XIII–XIV. századból
ОРОСЗОРСЗАГ 1547	1589	Szentesek a XI. századból Borisz, Gleb és mások
РОМАНИЯ 1925		

felveszi és felveteti a keresztény vallást egész hatalmas országában, azt a kérdést intézte Fotiosz konstantinápolyi pátriárkához, lehet-e Bulgáriának saját pátriárkája, a bizánci egy nagyon hosszú üzenetben válaszolt neki, amelyben azonban nem tett említést bolgár pátriárkáról. A bolgár uralkodó I. Miklós római pápának is feltette ugyanezt a kérdést, aki még ugyanabban az évben válaszolt neki – először is az szükséges, hogy legyen elegendő keresztény, akiknek püspököt szentelnek fel, ahogy nő a keresztények száma, további püspököket is fel fognak szentelni, ezután pedig ők maguk közül választanak meg egyet ha nem is pátriárkának, legalábbis érseknek, ahogy az Galliában, a Germán Birodalomban és a többi európai államban van.

Borisz választása

A bolgár uralkodó Formosus püspököt akarta Bulgária érsekének, de a pápa nem egyezett bele. Ezután Borisz Marinus diakónust kérte, akit szintén nem kapott meg Rómából.

Ekkor a bolgár uralkodó a Konstantinápolyban összegyűlt keresztény egyházakhoz fordult, hogy ismételten hozzanak határozatot arról, hova is tartozzon Bulgária – a keleti vagy a nyugati keresztény egyházhoz. A négy keleti patriarkátus képviselői úgy határoztak, hogy a keletihez tartozzon autonóm egyházként, ami azt jelenti, hogy Bolgár Egyházként, amely saját törvényei alapján működik.

Így 870-től a bolgár püspökök nem szerepelnek sem a konstantinápolyi, sem a római egyház névsoraiban, hanem az önálló Bulgáriai Érsekségben kerülnek felsorolásra, Ciprus érsekségével együtt.

De ez csak időleges volt. A jövő bebizonyította, mennyire előrelátó volt a nagy Borisz kán választása – Marinus diakónusból római pápa lett, őt Formosus követte, és a Rómába küldött fiatal bolgár Joant 866-ban először dia-

866 г. последователно бил ръкоположен за дякон, презвитер и екзарх Български, след това издигнат като архиепископ и патриарх на българските земи, а след смъртта му бил обявен за светец и името му е записано в руско Четириевангелие от XII век наред с имената на светите Кирил и Методий и св. Климент Римски като славянски светци.

Но защо въпросният Йоан не е в списъка на Архиепископите на България, нито в българския календар на светците? От Средновековието до наши дни има различни лица и събития, за които са били налагани *tabu* и *famnatio memoriae* – т.е. забрана върху паметта им. Тук не е необходимо да изброяваме различните причини. Фактите са налице. За името и делото на папа Формоза имало *damnatio memoriae*, което обаче засяга и българската история и култура, защото така са потънали в забравата ценни документи и сведения за българското минало.

Но и от други места са запазени стари сведения за първия български патриарх Йоан. В послеловие към превода на Житието на св. Антоний Велики българският презвитер Йоан пише, че е направил превода по нареждане на строителя на българската църква архиепископ Йоан, иже быст патриарх Бугарсей земли, т.е. който беше патриарх на българските земи.

Това сведение в препис от XIV век се тълкува различно. Или се прехвърля за по-късно време – от началото на XI век, когато в Охрид има български патриарх Йоан Дебърски или патриарх се смята за по-късна добавка.

Обаче сведение за български патриарх Йоан се среща и в Рилската преправка на Паисиевата История славяноболгарская, публикувана от Боню Ст. Ангелов. Там се изброяват и други български светци, като търновски: св. цар Давид Терновски, св. Йоан, патриарх Терновски; свети Теофилакт, патриарх Терновски и др. Очевидно посочените български светци не са били в последната българска столица Велико Търново, а в по-старата столица Преслав. Така бихме могли да възстановим първите преславски патриарси в следната последователност Йоан, обявен от цар Симеон след 917 година;

Димитър

Сергий

Леонтий

Григорий в Преслав;

Дамян в Доростол или Силистра, преминал в Триадица (София) след 971 г., а след това последователно в Мъглен, Воден, Преспа

Филип

Давид в Охрид до 1018 г., когато Западната провинция на България е била завладяна от император Василий II Българоубиец. Но същият император

кónussá, majd presbiterré, végül bolgár exarchává szentelték, ezután a bolgár földek érseke és pátriárkája rangra emelték, majd halála után szentté avatták, és neve bekerült a XII. századi orosz Tetraevangélimba mint szláv szent, Szt. Cirillel és Szt. Metóddal és Római Szt. Kelemennel együtt.

De vajon Joan miért nem szerepel sem Bulgária érsekeinek névjegyzékében, sem a bolgár szentek kalendáriumában?

A középkortól napjainkig vannak különböző személyek és események, amelyekre *tabu* és *damnatio memoriae* vonatkozik, vagyis tilos a róluk való megemlékezés. Itt most nem szükséges ennek különböző okait felsorolni. Formosus pápa nevével és munkásságával kapcsolatban *damnatio memoriae* volt, ami azonban a bolgár történelmet és kultúrát is érinti, mivel ily módon eltűnt, a bolgár múltról szóló értékes dokumentum és adat.

De más helyeken fennmaradtak régi adatok az első bolgár pátriárkáról, Joanról. Joan bolgár presbiter Nagy Szt. Antonius életrajzának fordításához írt utószavában azt írja, hogy a fordítást a bolgár egyház létrehozója, Joan érsek utasítására készítette, aki a bolgár földek pátriárkája volt.

Ezt az adatot, amely egy XIV. századi másolatban maradt fenn, különbözőképpen értelmezik. Vagy későbbi időszakra teszik – a XI. század kezdetére, amikor Oхridban már van bolgár pátriárka, Joan Debarszki, vagy a pátriárkát későbbi hozzáírásnak tartják.

Joan bolgár pátriárkáról azonban Paiszij *Szláv-bolgár történelmének* Bonju Szt. Angelov által kiadott rilai átiratában is találunk adatokat. Ott más bolgár szentek is fel vannak sorolva *tirnovóiként*:

Ternovói Szt. Dávid cár

Szt. Joan, ternovói pátriárka

Szt. Teofilakt, ternovói pátriárka és mások.

Valószínűleg a felsorolt bolgár szentek nem az utolsó bolgár fővárosban, Veliko Tirnovóban éltek, hanem a régebbi fővárosban, Preszlavban. Így a következő sorrendet állíthatjuk fel az első preszlavi pátriárkák között:

Joan, akit Simeon nevezett ki 917 után;

Dimitar

Szergij

Leontij

Grigorij Preszlavban;

Damjan Dorosztolban vagy Szilisztrában, aki 971 után áttelepült Triadicába (Szófiába), majd Maglenba, később Vodenba, és azt követően Preszpába

Filip

David Oхridban 1018-ig, amikor Bulgária nyugati provinciáját elfoglalta II. Bolgárölő Baziliosz. De ugyanezen császár három oklevelet ad ki Joan bolgár érseknek, amelyekkel elismeri, hogy jogában áll harminc bolgár püspökséget vezetni, amelyek Péter és Sámuel cár idején fennálltak (felsorolás Jordan Ivanovnál, *Bolgár régiségek Makedóniából*,

издава три грамоти на българския архиепископ Йоан, с които признава правото му да управлява тридесет български епископства, които са били по времето на българските царе Петър и Самуил (посочени у Йордан Иванов: "Български старини из Македония", София, 1931).

По време на византийското владичество по българските земи даже гръцките архиепископи на Охридската архиепископия са се титулували пимин Булгарон, т.е. пастир на българите и цялата титулатура е била: архиепископ на Охрид и на цяла България.

Охридските архиепископи Теофилакт и Димитър Хоматиян са написали Жития на св. Климент Охридски, известни като Българска легенда и Охридска легенда, които са на гръцки език, но са съставени върху по-стари текстове на български език, защото гръкът Теофилакт от остров Евбея пише, че св. Климент ни е дал на нас българите, което очевидно е заето от български първообраз.

След освобождението на България от византийско господство през 1185 г. Българската църква е възобновена като Търновска архиепископия, от началото на XIII век в уния с Рим. Но по времето на великия български владетел Иван Асен II през 1235 г. Българската църква отново е въздигната като независима патриаршия със съгласието на четирите Източни патриаршии по препоръка на вселенския патриарх Герман II.

През следващите десетилетия, когато Цариградската патриаршия сключва уния с Рим, Българската църква остава стълп на Православието, а Велико Търново е наречен Трети Рим.

През XIV век в България отново има разцвет на книжнина и култура на роден език, особено по времето на цар Иван Александър, величан от българските книжовници като велик меценат и покровител на книжнината и духовната култура. От това време са запазени такива бележите паметници на българската литература като Лондонското четириевангелие на цар Иван Александър, съхранявано в Британския музей, знаменитата Манасиева Хроника в превод на български език, която е украсена с около сто миниатюри, показващи събития и лица от българската история, кан Крум, разбил завоевателя на българската столица Плиска византийския император Никифор и го пленил, който пише здравица със златна чаша от черепа му; кръщението на Борис; Симеон пред стените на Цариград, портрет на цар Иван Александър и на цялото му семейство и редица други. Ръкописът се съхранява във Ватиканската библиотека Codex slavo 2.

Особено важно е името и делото на свети патриарх Евтимий Търновски, който към края на XIV век ръководи известната Търновска книжовна школа, а след завладяването на българската столица Вели-

Сзòфия. 1931).

Amíg Bulgária bizánci uralom alatt állt, még az Ohridi Érsekség görög érsekei is pimin Bulgaron-nak, vagyis a bolgárok pásztorának nevezték magukat és a teljes titulusuk így szólt:Ohrid és egész Bulgária érseke.

Az ohridi érsekek, Teofilaktosz és Démétriosz Homatian írták meg Ohridi Szt. Kelemen életrajzait, amelyek Bolgár legenda és Ohridi legenda címen ismeretesek. Ezek görög nyelven íródtak, de régebbi, bolgár nyelvű szövegekre épülnek, mert az Eubeosz-szigetről származó Teofilaktosz azt írja, hogy Szt. Kelemen adta nekünk, bolgároknak, amit nyilvánvalóan az eredeti bolgár szövegből vett át.

Miután Bulgária 1185-ben felszabadul a bizánci uralom alól, a Bolgár Egyház Tirmovói Érsekség néven alakul újjá, a XIII. század elejétől kezdve unióban Rómával. De a nagy bolgár uralkodó, II. Ivan Aszen idején, 1235-ben a Bolgár Egyház a négy Keleti Patriarkátus jóváhagyásával, II. German ökumenikus pátriárka javaslatára ismét független patriarkátussá válik.

A következő évtizedekben, amikor a Konstantinápolyi Patriarkátus uniót köt Rómával, a Bolgár Egyház a pravoszláv vallás pillérévé válik, Veliko Tirmovót pedig Harmadik Rómának nevezik.

A XIV. században ismét felvirágozik a bolgár nyelvű irodalom és kultúra, különösen Ivan Alekszandar cár idején, akit a bolgár írók bőkezű mecénásként és az irodalom és a szellemi kultúra patrónusaként magasztalnak. Ebből az időből a bolgár kultúra olyan kiváló emlékei maradtak fent, mint például Ivan Alekszandar cár londoni tetraevangéliuma, amelyet a British Museum-ban őriznek, valamint a híres Manasszész krónikája bolgár nyelvű fordítása. Ezt mintegy száz miniatúra díszíti, amelyek a bolgár történelem eseményeit és alakjait mutatják be: Krum kán szétveri Nikéforosz bizánci császár, a bolgár főváros, Pliszka elfoglalójának seregét, és a császárt fogságba ejti, majd a koponyájából készített aranyozott kupából iszik a győzelemre; Borisz megkeresztelése; Simeon Konstantinápoly falai előtt, Ivan Alekszandar cárnak és egész családjának portréja stb. A kéziratot a vatikáni könyvtárban őrzik Codex Slavo 2 néven.

Különösen fontos szent Evtimij Tirmovszki pátriárka neve és munkássága, aki a XIV. század végén a híres tirmovói irodalmi iskolát vezette, és miután az oszmán-törökök elfoglalták a bolgár fővárost, Veliko Tirmovót, ő volt a leigázott bolgárok utolsó védelmezője. Fennmaradt egy legenda, amely szerint amikor a török hóhér felemelte a kezét, hogy lefejezze, a keze kővé vált, ezért a szent pátriárkát Dél-Bulgáriába száműzték, valószínűleg a Bacskovói kolostorba, ahol a XV. század elején hunyt el.

Nem sokkal azután, hogy a törökök elfoglalják Veliko Tirmovót, a Konstantinápolyi patriarkátus hatalma alá vonja a Bolgár Patriarkátus kánonellenes dioecesi-

ко Търново от османските турци остава последният закрильник на поробените българи. Запазена е легендата, че когато турският палач замахнал да го посече, ръката му се вкаменила, затова светият патриарх бил изпратен на заточение в Южна България, вероятно в Бачковския манастир, където починал към началото на XV век.

Наскоро след превземането на Велико Търново от турците Цариградската патриаршия заграбва антиканонично диоцеза на Българската патриаршия, като го подчинява на свой митрополит. Но през следващите векове Охридската архиепископия продължава да се титулува и на цяла България, а някои от нейните предстоятели си прикачват и титула патриарх, очевидно като продължители на Българската патриаршия. След отстраняването и на последния Охридски архиепископ Арсений през 1767 г. от Цариградската патриаршия, българите от Охридско съставят предания за неговото отвлечане, което е записано на гръцки език от българския книжовник Григор Пърличев в писмо до Петко Р. Славейков като редактор на вестник Македония. То започва с извинението, че му пише "на гръцки език, бидейки българин". Там са посочени множество престъпления на гръцкото духовенство към българите в Охридско и Пърличев търси помощ да се публикуват тези факти на френски език, за да научи Европа за тях.

Борбите на българите от всички области на Османската империя през XIX век се увенчават с издаването на султански ферман през 1870 г., с който се възстановява Българската църква като Екзархия и най-важното, в този ферман са очертани етническите граници на българската народност. Даже в спорните епархии, като Охридската и Битолската, след плебисцит се оказва, че съкрушително мнозинство от населението заявява, че е българско, а не гръцко. Показателно е отрицателното отношение на Цариградската патриаршия, която заявява, че на плебисцита е бил поставен неточно въпросът за народностно самосъзнание, вместо да се пита дали са към Цариградската патриаршия или към Българската схизматична екзархия. Фактите показват обаче, че тогавашните българи са възприемали Цариградската патриаршия като гръцка, затова са гласували за Българската екзархия.

Стремежът на българите за възстановяване на тяхната хилядолетна независима Църква с ранг на патриаршия бил осъден от прогръцката Цариградска патриаршия, която обявила Българската екзархия за схизматична. За съжаление това неестествено състояние продължи твър-

сът, és saját metropolitájának rendeli alá. De a következő évszázadokban az Ohridi Érsekséget továbbra is egész Bulgáriáénak nevezik, és vezetői közül néhányan a pátriárka titulust is felveszik, nyilvánvalóan mint a Bolgár Patriarkátus továbbvivői. Miután 1767-ben az utolsó ohridi érseket, Arsenijt is eltávolítják a Konstantinápolyi Patriarkátusból, az Ohrid környéki bolgárok legendákat alkotnak elrablásáról, amit Grigor Parlicsev bolgár író görög nyelven le is ír Petko R. Szlavejkovnak, a *Makedónia* című újság szerkesztőjének. Először elnézést kér, hogy görög nyelven ír, bár bolgár. A levélben felsorol sok olyan bűnt, amelyet a görög papság követett el az Ohrid környékén élő bolgárokkal szemben, és Parlicsev segítséget kér, hogy ezeket a tényeket francia nyelven nyilvánosságra hozhassa, hogy Európa is tudomást szerezzen róluk.

Az Oszmán Birodalom különböző területein élő bolgárok harcát a XIX. században az az 1870-ben kiadott szultáni rendelet koronázza meg, amely visszaállítja a Bolgár Egyházat Exarchatusként, és ami a legfontosabb, ebben a rendeletben lefektetésre kerülnek a bolgár nemzet etnikai határai. Még az olyan vitás egyházmegyékben is, mint az ohridi és a bitoljai, népszavazás után kiderül, hogy a lakosság döntő többsége bolgárnak vallja magát, nem görögnek. Jellemző a Konstantinápolyi Patriarkátus elutasító álláspontja, amely kijelentette, hogy a népszavazáson pontatlan volt a kérdés a nemzeti önértékről, azt kellett volna megkérdezni, hogy a Konstantinápolyi Patriarkátushoz vagy a szakadár Bolgár Exarchatushoz tartoznak-e. A tények azonban azt mutatják, hogy az akkori bolgárok a Konstantinápolyi Patriarkátust görögnek tartották, ezért szavaztak a Bolgár Exarchatusra.

A bolgárok azon törekvését, hogy patriarkátusi rangban állítsák helyre ezeréves, független egyházukat, a görög-

де дълго – до 1945 г., когато схизмата е вдигната. През май 1953 г. Българската църква възстановява своята старинна титла патриаршия и това нейно достойнство е признато от другите православни църкви, а през 1961 г. и Цариградската вселенска църква също го призна. Така Българската патриаршия отново е вписана в диптихите на всички източноправославни патриаршии, но на последното девето място:

**ПРАВОСЛАВНИ ПАТРИАРШИИ
ПО РЕДА ИМ СЕГА**

1. Цариградска
2. Александрийска
3. Антиохийска
4. Йерусалимска
5. Московска
6. Грузинска
7. Сръбска
8. Румънска
9. БЪЛГАРСКА

**ПРАВОСЛАВНИ ПАТРИАРШИИ
ПО ВРЕМЕ НА ПРОИЗХОДА ИМ**

1. Римска
2. Александрийска
3. Антиохийска
4. Йерусалимска
5. Цариградска
6. БЪЛГАРСКА
7. Сръбска
8. Руска
9. Румънска

След второто възобновяване на Българската патриаршия през 1953 г. начело на нашата църква са издигнати: патриарх Кирил (1953-1971), патриарх Максим – от 1971 г. до сега, който носи титлата патриарх български и митрополит софийски.

Ако вдигнем завесата на средновековните табути и damnatio memoriae сега бихме могли да кажем, че България е една от най-старите държави в Европа, която има своя патриаршия още от началото на X век, а над нейното небе сияе сонм от родни светци-покровители, сред които на видно място са светите Братя Кирил и Методий, обявени от сегашния папа-славянин за съпокровители на Европа; а те заедно с първите им ученици светите Климент, Наум, Сава, Гюзд и Ангеларий са известни от векове като Свети Седмочисленици български, наречени в Бератската или Венецианска Служба Светила на България и Далмация.

Накрая ще повторим онази вечна памет за българските царе, патриарси и светци, която е записана преди много векове в Бориловия синодик, за да се знае, че те не са романтичен блян от близкото ни Възраждане, а техните имена и дела стоят в основите на българската държавност и дух, които са непоклатима основа и за бъдещото всестранно присъствие на българското в Обединена Европа.

barát Konstantinápolyi Patriarkátus elítélte, és a Bolgár Exarchatust szakadárnak nyilvánította. Sajnos ez a természetellenes állapot elég sokáig, 1945-ig fennmaradt, csak akkor törölték el a schismát.

1953 májusában a Bolgár Egyház visszaállítja a régi patriarkátus titulusát, és ezt a rangját a többi pravoszláv egyház is elismeri. 1961-ben a Konstantinápolyi Ökumenikus Egyház is szentesíti. Így a Bolgár Patriarkátus ismét bekerül a keleti pravoszláv patriarkátus diptichonjaiba, de az utolsó, kilencedik helyen:

**PRAVOSZLÁV PATRIARKÁTUSOK
MAI SORRENDJÜKBEN**

1. Konstantinápolyi
2. Alexandriai
3. Antiochiai
4. Jeruzsálemi
5. Moszkvai
6. Grúz
7. Szerb
8. Román
9. BOLGÁR

**PRAVOSZLÁV PATRIARKÁTUSOK
KELETKEZÉSÜK SORRENDJÉBEN**

1. Római
2. Alexandriai
3. Antiochiai
4. Jeruzsálemi
5. Konstantinápolyi
6. BOLGÁR
7. Szerb
8. Orosz
9. Román

A Bolgár Patriarkátus 1953-as, másodszori megújítása után az egyház élén a következő pátriárkák álltak: Kiril pátriárka (1953–1971) és Makszim pátriárka (1971-től napjainkig), aki a bolgár pátriárka és szófiai metropolita címet viseli.

Ha fellebbentjük a fátylat a középkori tabukról és damnatio memoriae-kről, most azt mondhatjuk, hogy Bulgária ez egyik legrégebbi állam Európában, amelynek már a X. század elejétől saját patriarkátusa van. Égboltján ott ragyog a bolgár védőszentek gyülekezete, akik között kiemelkedő helyet foglalnak el a szent fivérek, Cirill és Metód. A jelenlegi, szláv származású pápa Európa védőszentjeinek nyilvánította őket; ők pedig tanítványaikkal, Szt. Kelemennel, Szt. Naummal, Szt. Szavával, Szt. Gorazddal és Szt. Angelarijjal évszázadok óta a Hét bolgár szent néven ismertek, akiket a Berati vagy Velencei mise Bulgária és Dalmácia csillagainak nevez.

Végül ismételjük meg még egyszer a bolgár cárok, pátriárkák és szentek örök emlékét, amely bekerült a Boril-féle szinodikonba, hogy mindenki tudja: ők nem az Újjászületés korának romantikus ábrándképei, hanem ők azok, akiknek a neve és munkássága megteremtette a bolgár államiság és szellemiség alapjait, és ők a megingathatatlan támaszai a bolgárság leendő sokoldalú jelenlétének az egyesült Európában.

Пламен Павлов

България, римската църква и идеята за християнско единство

По силата на редица обстоятелства България още от времето преди своето покръстване (864 г.) попада в сферата на влияние на главния опонент на папския Рим – Вселенската патриаршия в Константинопол-Цариград (дн. Истанбул). Християнската проповед при дедите на днешния български народ – древните траки, прабългарите и славяните от т.нар. българска група, основно е извършвана от Константинопол и само спорадично от Папството. Независимо от това за българите, тяхната държава и църква противоречията и проявите на противоборство между двете основни сили в християнска Европа, особено след "Великата схизма" (1054 г.), не винаги е изглеждало непреодолимо. Българските владетели и духовни водачи, опирайки се на общохристиянските ценности, не винаги са възприемали различията с такава острота, както в самите Константинопол и Рим. Не е случайно, че въпреки верността си към православието, през 1204-1232 г. България е в официална уния (църковно-политически съюз) с Рим. В края на XIV и първата половина на XV в. именно от българска страна неведнъж идват послания и импулси за християнско единство. Естествено, такива схващания са се опирали не само на политическите интереси на държавата, но и на собствената традиция. Нека накратко проследим каква е тя и на какви размисли е водела средновековните български държавници и духовни водачи.

Княз Борис-Михаил Покръстител (852-889, † 2 май 907 г.) се насочва към Христовата вяра във време, когато църквата официално е единна. В първоначалната ориентацията на Борис към Запада (Германската империя) личат опасения от засилване на византийското влияние в България. Обстоятелствата водят до друго решение – България приема християнството от Константинопол през 864 г., на което отначало Рим не реагира отрицателно. Всъщност решението не е неприемливо за Борис – дотогавашното "предхристиянско" българско християнство е от "византийски тип". Това важи и за видни личности като владетелите Кубрат (около 590 – около 652 г.) и Тервел (700-721), както и за първия "дома

Plamen Pavlov

Bulgária, a római egyház és a keresztény egység eszméje

Több körülmény összejárásán Bulgária már a megkeresztelkedése (864) előtti időben a római pápaság legfőbb ellenlábásának, a konstantinápolyi (ma Isztambul) egyetemes patriarkátusnak befolyási körébe került. A keresztény tanítást a mai bolgár nép őseinek – az ókori trákoknak, protobolgároknak és az ún. bolgár csoport-hoz tartozó szlávoknak nagyobb részt Konstantinápoly szolgáltatta ki, és csak szórványosan a pápaság. Ettől függetlenül a bolgárok, államuk és egyházuk számára a keresztény Európa két legfontosabb erejének ellentmondásai és egymás közti harcainak megnyilvánulásai, különösen a „nagy egyházszakadás” (1054) után nem mindig látszottak leküzdhetetlenek. A bolgár uralkodók és egyházi vezetők, az általános keresztény értékekre támaszkodva, nem mindig fogadták a különbségeket olyan élesen, mint maga Konstantinápoly és Róma. Nem véletlen, hogy bár hű maradt az ortodoxiához, 1204-1235 között Bulgária hivatalosan unióban (egyházi-politikai szövetségben) volt Rómával. A XIV. század végén és a XV. század első felében éppen a bolgár fél részéről érkeztek a keresztény egységre ösztönző üzenetek és impulzusok. Természetesen az ilyen felfogások nem csupán az állam politikai érdekein alapultak, hanem saját hagyományain is. Tekintsük át röviden, milyen ez a hagyomány, és milyen megfontolások vezették a középkori bolgár államférfiakat és egyházi vezetőket. Borisz-Mihail, a Keresztelő Fejedeleme (852-889, † 907. május 2.) olyan korban fordult a krisztusi hit felé, amikor az egyház hivatalosan egységes volt. Borisz kezdeti orientációja a Nyugat (a Német Birodalom) felé azt mutatja, hogy tartott a bizánci befolyás erősödésétől Bulgáriában. A körülmények más megoldást hoztak –

Bulgária Konstantinápolytól vette fel a kereszténységet 864-ben, amire Róma kezdetben nem reagált elutasítóan. Ez a megoldás lényegében nem volt elfogadhatatlan Borisz számára – az addigi „kereszténység előtti” bolgár kereszténység „bizánci típusú” volt. Érvényes ez olyan neves személyiségekre is, mint Kubrat (590 körül – 652) és Tervel (700–721) uralkodók, valamint az első „hazai” szent, Enravota-Bojan (Omurtag kán fia, akit fivére, Malamir végzett ki 836 körül). A gond nyilvánvalóan nem a kánonnal, hanem az egyház státusával volt. Borisz számára el-

шен" светец Енравота-Боян (син на хан Омуртаг, екзекутиран от брат си Маламир нейде около 836 г.). Проблемът явно не е в канона, а в статута на църквата. За Борис не е приемливо България, тогавашната трета "Велика сила" в средновековна Европа, да бъде в пряко подчинение на някого. Най-малкото пък на стария политически противник – Византийската империя...

Така се стига до преките контакти с Рим и до папската мисия в България (866-869 г.), отразени в "Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите" и преписката със следващите папи Адриан II (867-872) и Йоан VIII (872-882). Рим, подобно на Константинопол, също се въздържа да даде автономен статут и църковен глава на българите. И все пак, този период е плодотворен за развитието на контактите с Рим и Италия. Те са посещавани нееднократно от български дипломати: Йоан, Мартин, Сондоке, ичиргу-боилът (първият "министър") Стазис и дори "вторият човек" в държавата, кавканът ("свладетелят", сходен по тип с по-късния японски шогун) Петър. В България в различно време действат италианските епископи Формоза Портуенски, Павел Популонски, Гримоалд Полимартийски и Доминик Тривенски. Княз Борис-Михаил предпочита за бъдещ български архиепископ епископ Формоза, докато Рим се опитва да наложи някой по-малко авторитетен духовник, за да го превърне в марионетка... От онова време имаме извънредно интересната и важна информация, че Борис "следвал примера" на Формоза, неговият добродетелен и благочестив живот. Както отбелязва проф. В. Гюзелев, това е единственият случай, когато "български владетел е изпитал непосредствено и трайно влияние на духовник от Римската църква и го е превърнал в образец на следване и подражание". Когато говорим за България и Рим, "класически" пример безспорно е делото на Светите братя Кирил и Методий (обявени днес от Рим за "покровители на Европа"). Макар да са изпратени във Великоморавия от Византия, Светите братя признават папското върховенство. Най-близките им ученици (св.св. Климент Охридски, Горазд, Наум, Ангеларий и др.) са ръкоположени за свещеници или дякони в Рим през 868-869 г. от самия папа Адриан. Апогей на тези връзки е ръкополагането на св. Методий за архиепископ. След неговата смърт (6 април 885 г.), прогонени от немското духовенство, учениците му са приети от княз Борис, а България се превръща в люлка на старобългарската и славянска цивилизация.

Контакти между България и Римската църква е имало и при царете Симеон (893-927), Петър (927-969) и Самуил (997-1014), а според презви-

фогадателен е, hogy Bulgária, a középkori Európa akkori harmadik „nagyhatalma” közvetlenül alá legyen rendelve valakinek. Legkevésbé régi politikai ellenfelének – a Bizánci Birodalomnak...

Így került sor a közvetlen kapcsolatok felvételére Rómával és a pápai misszióra (866–869) Bulgáriában, amelyeket „I. Miklós pápa válaszai a bolgárok kérdéseire”, valamint a következő pápákkal, II. Hadrianussal (867–872) és VIII. Jánossal (872–882) folytatott levelezések rögzítenek. Róma Konstantinápolyhoz hasonlóan ugyancsak ódzkodott autonóm státust és egyházfőt adni a bolgároknak. Ez az időszak mégis gyümölcsöző a Rómával és Itáliával való kapcsolatok szempontjából. Nem egyszer jártak ott bolgár diplomaták: Joan, Martin, Szondoke, Sztazisz icsirgu-boil (első „miniszter”), mi több, Péter kavhan („társuralkodó”, típusában hasonló a japán shogunhoz), az állam második embere. Bulgáriában különböző időben működött a portói Formosus, a populóniai Paulus, a polimartiai Grimoaldus és a triveni Dominicus itáliai püspökök. Borisz-Mihail fejedelem Formosus püspököt szánta a leendő bolgár érseknek, miközben Róma egy kevésbé tekintélyes egyházi személy mellett kardoskodott, hogy azt bábójává változtathassa. Ebből az időből való az a rendkívül érdekes és fontos információ, hogy Borisz Formosus „példáját követve” jótékony és kegyes életet élt. Amint V. Gjuzelev professzor megjegyzi, ez az egyetlen eset, amikor „egy bolgár uralkodó közvetlenül és tartósan megtapasztalta egy, a római egyházhoz tartozó egyházközpont befolyását, s követendő példát állította azt maga elé”

тер Козма Рим бил често посещаван за поклонение от български монаси. В "Българския апокрифен летопис" (кр. на XI-XII в.) се твърди, че св. цар Петър починал в Рим – легенда, която вероятно отразява именно тези сравнително трайни връзки с Римската курия. След падането на България под византийска власт, "Великата схизма" (1054 г.) и особено в резултат на опустошенията на кръстоносците в края на XI и средата на XII в. българите все повече се дистанцират от католическия свят.

И все пак, България и нейната църква не смятат връзките с Рим за проява на "ерес", както нерядко се тълкуват подобни отношения във Византия. В края на XII в. царете-съуправители Петър (1186-1197) и Асен (1187-1196) търсят контакти с Папството предвид нежеланието на Византия да признае възстановената българска държава и нейната независима църква. Нещата се задълбочават при цар Калоян (1197-1207) и папа Инокентий III, когато отново се говори за връзките на "нашите стари царе" и "прародители" (Борис, Симеон, Петър и Самуил) с Римската църква. През 1202-1203 г. столицата Търново е посетена от презвитер Доминик, а царските пратеници (свещеникът Константин и боляринът Сергей) отнасят писма и дарове на Инокентий III. Върховият момент е визитата на кардинал Лъв в Търново и сключването на унията на 7 ноември 1204 г. Василий става "примас" (българите приемат титлата за равнозначна на "патриарх"), а Калоян получава кралска корона, макар да се подписва като "император" ("цар"). България признава върховенството на папата, но запазва с негово съгласие православните канони и обичаи. Унията е авторитетно международно признание за България, нещо повече – в териториалния спор с Унгария Инокентий III застава на българска страна.

През 1232 г. в резултат на противоречията с Латинската империя, Унгария, а и със самото Папство, Иван Асен II (1218-1241) прекратява унията. През 1235 г. Търновска патриаршия възстановява изконно православния си статут. През XIII-XIV в. нерядко тя дори е на по-твърди позиции от Константинопол, а Търново е на път да се превърне в "трети Рим" на православието – мисия, поета по-късно от Москва. Въпреки това наличието на български владетели, техни близки и приближени, свързани в една или друга степен с католицизма, способства за продължаване на контактите. Най-често това са жени от българския елит: неизвестната по име втора съпруга на Борил (от 1213 г.), племенница на латинския император Хенрих; унгарката Анна-Мария, съпруга на Иван Асен II; още една унгарка – царица Анна, съпруга на

Amikor Bulgáriáról és Rómáról beszélünk, kétségkívül „klasszikus” példa a szent fivérek, Cirill és Metód munkássága (akiket ma Róma „Európa oltalmazóivá” nyilvánít). Bár Bizáncból küldték őket a Nagymorva Birodalomba, a szent fivérek elismerték a pápa főségét. Legközelebbi tanítványaik (Ohridai Szent Kelemen, Szent Gorazd, Szent Naum, Szent Angelarij és mások) Róma által szenteltettek papokká vagy diakónusokká 868–869-ben, maga Hadrianus pápa szentelte fel őket. E kapcsolatok csúcspontja Szent Metód érsekké szentelése. Halála (885. április 6.) után, a német papságtól üldözött tanítványokat Borisz fejedelem fogadta oltalmába, Bulgária pedig az óbolgár és szláv civilizáció bölcsőjévé vált.

Bulgária és a római egyház kapcsolatai Simeon cár (893–927), Péter (927–969) és Sámuel (997–1014) cárok alatt is folytatódtak, Kozma presbiter szerint pedig bolgár szerzetesek gyakran zárandokoltak Rómába. A „Bolgár apokrif krónika” (XI–XII. század vége) azt állítja, hogy Szent Péter cár Rómában hunyt el – ez a legenda valószínűleg éppen ezeket a viszonylag tartós kapcsolatokat tükrözi a Római Kúriával. Miután Bulgária bizánci uralom alá került, bekövetkezett a „nagy egyházszakadás” (1054), különösen pedig a XI. század végi és XII. századi kereszties háborúk pusztításai után a bolgárok mindinkább elhatárolódtak a katolikus világtól.

Bulgária és a bolgár egyház mégsem tekintette Rómával való kapcsolatait az „eretnekség” megnyilvánulásának, mint ahogyan Bizánc értelmezi gyakran a hasonló kapcsolatokat. A XII. század végén Péter (1186–1197) és Aszen (1187–1196) cárok-társuralkodók kapcsolatot kerestek a pápasággal, tekintettel arra, hogy Bizánc nem kívánta elismerni az újjáalakított bolgár államot és annak független egyházát. A kapcsolatok Kalojan cár (1197–1207) és III. Ince pápa között mélyültek el, amikor ismét beszélhetünk „régicárjaink” és „ősapáink” (Borisz, Simeon, Péter és Sámuel) és a római egyház kontaktusairól. 1202–1203-ban ellátogatott Tirmovo fővárosba Dominicus presbiter, a cári küldöttek (Konsztantin pap és Szergij bojár) leveleket és ajándékokat vittek III. Ince pápának. A csúcspont Leo kardinális látogatása Tirmovóban, és az unió megkötése 1204. november 7-én. Vaszilij „prímás” lett (a bolgárok a titulust a „patriárká”-val egyenértékűnek tekintették), Kalojan pedig királyi koronát kapott, bár önmagát „császár”-ként („cár”) írta alá. Bulgária elismerte a pápa fennhatóságát, de annak beleegyezésével megtartotta ortodox kánonait és szokásait. Az unió tekintélyes nemzetközi elismerés volt Bulgária számára, mi több – a Magyarországgal folyó területi vitában III. Ince a bolgárok pártjára állt. 1232-ben a Latin Birodalommal, Magyarországgal és a pápasággal fennálló ellentétei miatt II. Ivan Aszen (1218–1241) felmondta az uniót. 1235-ben a tirmovói patriarkátus helyreállította ősi ortodox státusát. A XIII–XIV. században nem ritkán még Konstantinápoly-nál is keményebb álláspontot képviselt, Tirmovo pedig a legjobb úton volt afelé, hogy „harmadik Rómává” váljék az ortodox világban – ezt a missziót később

Михаил II Асен (1246-1256), внучка на крал Бела IV, който пък е сред най-ревностните католически крале през XIII в.

Може би най-изненадващият пример е с деспина Кераца Петрица, майката на цар Иван Александър (1331-1371). Тя приема католицизма (знаем това от лично писмо на папа Бенедикт XII до нея от 1337 г.), когато е била владетелка на Карвуна (дн. Балчик) на брега на Черно море. Приобщаването ѝ явно се е дължало на активността на западните мисионери от мисията на Кримския полуостров. Католичка също е и царица Анна, съпруга на видинския цар Иван Срацимир (1356-1396). Както личи от някои писма, Папството се опитва да използва тези обстоятелства, за да привлече България към по-тесни връзки и към възобновяване на унията в перспектива, но условия за подобно развитие така и не се създават.

Идеята за преодоляване на противоречията между католици и православни става изключително актуална във времето на османската експанзия на Балканите (XIV-XV в.). Във Византия се разгаря ожесточена борба между привърженици и противници на сближението с Рим, която рефлектира в цяла православна Европа. В идейните платформи и на двете "партии" има силни и слаби страни. Прави впечатление, че някои български духовници имат може би най-умерените и принципни позиции по въпроса за християнското единство. Още в края на XIV в. московският и всеруски митрополит св. Киприан (1375-1406), родом от столицата Търново, сподвижник на св. патриарх Евтимий Търновски (1375-1394), призовава константинополския патриарх Антоний да организира Вселенски събор за постигане на помирение и единство. По неговите стъпки върви и друг велик българин, Григорий Цамблак, отново от Търново и ученик на Евтимий Търновски. Като митрополит на Киев и Литва той посещава грандиозния църковен събор на католическото духовенство в Констанц (Германия) през 1416 г., където с ярка реч призовава за единство пред лицето на мюсюлманската заплаха. Двамата видни отци са рожби на вече поробената България... Като българи и християни те са особено чувствителни към османската експанзия, но таят надеждата за освобождение на своята родина.

Може би най-впечатляващо е участието на неколцина видни българи в знаменития Фераро-Флорентински събор (1438-1439 г.) – най-значимото събитие в посоката към тъй необходимото единство, който обаче довежда само до една злополучна уния. Тя, както се знае, не спасява Византия и православието, а задълбочава разкола. Високопостта

Moszkva töltötte be. Ennek ellenére egyes bolgár uralkodók, hozzátartozóik és egyes, a katolicizmushoz ilyen vagy olyan mértékben kötődő bizalmasaik elősegítették a kapcsolatok folytatását. Ezek leggyakrabban a bolgár arisztokráciához tartozó nők voltak: Boril (1213-tól) ismeretlen nevű második felesége, Henrik latin császár unokahúga; a magyar Anna-Mária, II. Ivan Aszen felesége; még egy magyar nő, Anna cárné, II. Mihály Aszen (1246–1256) felesége, IV. Béla király unokája, akiről tudjuk, hogy az egyik legbuzgóbb katolikus király volt a XIII. században.

A legmeglepőbb példa talán Keraca Petrica despotanőé, Ivan Alekszandar cár (1331–1371) édesanyjéé. ő akkor vette fel a katolicizmust (ezt XII. Benedek pápa saját kezű, 1337-ben kelt leveléből tudjuk), amikor Karvuna uralkodónője volt (ma Balcsik) a Fekete tenger partján. Megtérése minden bizonnyal a Krím-félszigeti misszió nyugati misszionáriusainak érdeme volt. Anna cárné, Ivan Sztzacimir vidini cár (1356–1396) felesége is katolikus volt. Amint egyes levelekből kiderül, a pápaság megpróbálta felhasználni ezt a körülményt, hogy szorosabbra fűzze kapcsolatait Bulgáriával és megújítsa az uniót, de végül egy ilyen kifejelethez nem teremtődtek meg a kedvező feltételek.

A katolikusok és ortodoxok közötti ellentmondások leküzdésének eszméje rendkívül időszerűvé vált a Balkán félszigeti oszmán terjeszkedés (XIV–XV. század) időszakában. Bizánchan elkeseredett harc folyt a Rómához való közeledés hívei és ellenzői közt, amely visszhangot keltett az egész ortodox Európában. Mindkét „párt” eszmei platformjának voltak erős és gyenge oldalai. Figyelemre méltó, hogy egyes bolgár egyházférfiak képviselték talán a legmérsékeltőbb és legelvhűbb álláspontot a keresztény egységgel kapcsolatban. Szent Kiprijan moszkvai és összorosz metropolita (1375-1406), aki a bolgár fővárosban, Timovóban született és Evtimij timnovói pátriárka (1375-1394) köréhez tartozott, már a XIV. század végén felszólította Antoniosz konstantinápolyi pátriárkát, hogy szervezzen egyetemes zsinatot a megbékélés és egység érdekében. Az ő nyomdokain járt egy másik neves bolgár egyházi személy, Grigorij Camblak, aki szintén Timovóból származott és Evtimij Timovszki tanítványa volt. Mint Kiev és Litvánia metropolitája látogatott el a katolikus papság nagyszabású konstanzi (Németország) zsinatára 1416-ban, ahol buzdító beszéddel szólított fel az egységre a muzulmán fenyegetés ellen. Mindkét kiváló atya az immár rabságban sýnlődő Bulgária szülötte... Mint bolgárokat és keresztényeket, különösen érzékenyen érintette őket az oszmán terjeszkedés, és reménykedtek hazájuk felszabadulásában.

A legnagyobb visszhangot talán az keltette, amikor néhány magas rangú bolgár részt vett a nevezetes ferrarai-firenzei zsinaton (1438-1439), amely a legjelentősebb esemény volt az olyannyira szükséges egység szempontjából, azonban csak egy félresikerült unióhoz vezetett. Ez az unió,

вени българи има и в двата "лагера" на православието на събора. Руският митрополит Исидор (византийски славянин от Пелопонес, определян според говорения от него език основателно като българиин!) е един от водачите на "латинофилите", съгласни на прекомерни отстъпки пред Рим. От друга страна, в кръга на "непримиримата" православната опозиция (неин водач е св. Марк Ефески) са българите Дамян и Теоктист, по-късно и двамата стават митрополити на Молдова. Умерените православни среди, чиито позиции са най-продуктивни за желаното единство, са оглавявани от друг българин – константинополският (вселенски) патриарх Йосиф II. Активно е участието и на търновският митрополит Игнатий, който е "координатор" на различните православни делегации по поръка на патриарх Йосиф.

Кой в същност е Йосиф II (1416-1439)? Този изтъкнат духовен водач на Византия е избран сина на ексекутираният от турците български цар Иван Шишман (1371-1395). Отначало Йосиф е монах на Атон, после митрополит на Ефес, от 1416 г. – вселенски патриарх в Константинопол. Йосиф II е обрисван от своите съвременници като авторитетен, образован и благороден човек. Той в голяма степен примирява противоречията в православния лагер и буди заслужено уважение у западните прелати. За нещастие патриархът, вече твърде възрастен и болен, умира на 10 юли 1439 г. в навечерието на подписването на унията. Това обстоятелство има важни последици, тъй като хвърля сянка върху легитимността на съглашението и лишава православните от техния най-високопоставен водач. От друга страна, император Йоан VIII допуска немотивирани отстъпки пред Рим, които будят недоволството на повечето православни духовници и обричат на безперспективност гръмко обявеното, но неискрено "единство".

Гробът на патриарх Йосиф II е в църквата "Санта Мария Новела" във Флоренция. Известни са и негови портрети, вкл. върху бронзовата врата на базиликата "Св. Петър" в Рим. Православната църква продължава да се отнася враждебно, най-малкото хладно и с подозрение към неговата личност и роля, което паметта на този виден българин определено не заслужава... Разбира се, "мълчаливият" въпрос е какво би станало, ако патриархът бе жив в края на събора? Ако бе успял да наложи една умерена линия, която би спечелила повече доверие във Византия, Сърбия, Русия... Надали това би спасило балканските християнски държави – причините за катастрофата са много по-дълбоки. И все пак, трябва да се признае, че в лицето на Йосиф II идеята за единството на католици и православни намира достоен носител. И наистина, кой по-добре от един българин, син на владетел-мъченик е можел да осмисли, че различията трябва да отстъпят пред общите ценности, традиции и вярата в Христа?

mint ismeretes, nem mentette meg Bizáncot és az ortodox világot, hanem még inkább elmélyítette a szakadást. Magas rangú bolgárok a zsinat mindkét ortodox „táborában” voltak. Iszidor orosz metropolita (bizánci szláv a Peloponnészosz-félszigetről, akit az általa beszélt nyelv alapján joggal tekintenek bolgárnak!) a „latinbarátok” egyik vezetője, akik túlzott engedményeket is hajlandók tenni Rómának. A másik oldalon, a „kérelhetetlen” ortodox ellenzék körében (amelynek vezetője Efezosi Szent Márk) ott találjuk a bolgár Damjant és Teoktiszot, később mindketten Moldva metropolitái lettek. A mérsékelt ortodox körök élén, amelyeknek állásponjtja a legtermékenyebb volt az óhajtott egység szempontjából, szintén egy bolgár állt – II. Jozsif konstantinápolyi (egyetemes) pátriárka. Aktív részvételt mutatott Ignatij tirnovói metropolita is, aki Jozsif pátriárka megbízásából „koordinálta” a különböző ortodox küldöttségeket.

Ki is volt tulajdonképpen II. Jozsif (1416–1439)? Bizáncnak ez a kimagasló egyházi vezetője Ivan Sisman, a törökök által kivégzett bolgár cár (1371–1395) házasságon kívüli fia volt. Jozsif kezdetben szerzetes volt az Athosz-hegyen, majd Efezosz metropolitája lett, 1416-tól pedig egyetemes pátriárka Konstantinápolyban. II. Jozsifot úgy jellemzik kortársai, mint tekintélyes, képzett és nemes lelkű embert. Nagymértékben tompította az ellentéteket az ortodox táborban, és megérdemelt tiszteletet ébresztett a nyugati prelátusok között. Sajnálatos módon az akkor már igen idős és beteg pátriárka meghalt 1439. július 10-én, néhány nappal az unió aláírása előtt. Ez fontos következményekkel járt, mert álmot vetett a megállapodás legitimitására, és megfosztotta az ortodoxokat legmagasabb rangú vezetőjüktől. Másrészt VIII. János császár indokolatlan engedményeket tett Rómának, amelyek felkeltették a legtöbb ortodox pap elégedetlenségét, és kilátástalanságra ítélték a nagy hangon hirdetett, ám őszintétlen „egységet”. II. Jozsif sírja a firenzei Santa Maria Novella templomban van. Ismerjük arcképeit, többek közt a római Szent Péter bazilika bronzkapuján. Az ortodox egyház továbbra is ellenségesen, de legalábbis hűvösen és gyanakvással viseltetik személye és szerepe iránt, ami határozottan méltatlan e neves bolgár egyházférfiú emlékéhez... Természetesen megmarad a ki nem mondott kérdés, mi történt volna, ha a pátriárka megéri a zsinat végét? Ha sikerül egy mérsékelt irányzatot érvényre juttatnia, mi nagyobb bizalmat keltett volna Bizáncban, Szerbiában, Oroszországban?... Aligha mentette volna meg a balkáni keresztény államokat – a katasztrófa okai ennél sokkal mélyebbek. És mégis el kell ismernünk, hogy II. Jozsif személyében méltó szószólóra talált a katolikusok és ortodoxok egységének eszméje. És valóban, ki láthatta volna be jobban, mint egy bolgár, egy vértanú-uralkodó fia, hogy a különbségeknek háttérbe kell húzódnuk a közös értékek, hagyományok és a Krisztus-hit javára.

Недялко Славов*

"А ако няма бог,
защо ми е да живея в свят без богове?"
М. Аврелий

ДИАЛОЗИ

1.

Седни в следобедната стая.
Един прозорец казва всичко на света.

Чуй кацащите ибиси на тишината.
Затананикай със старците от "Макбет":
"Прекрасното е грозно, грозното – прекрасно".

Пусни чудовищата си на свобода.

2.

Ножът. Хлябът на масата. На авансцената –
жената с разпуснати бушуващи коси.

Животът тече.

И отначало:
ножът – с гневните си погледи – отблясъци,
хлябът – жертвено изопнат на пръсти,
някъде в дъното, до кулисите – жената.

Животът тече.

И пак тази игра отначало.
Ножът. Хлябът. Жената.

3.

Обичам тия катедрални светлини
със чувствена печал,
с разхождащи се в паметта жени,
като в средновековен мадригал.

Лъчи по залез – като кулата във Пиза –
наклонена тъга, сгъстена до секунди;
с ръка по перилата мислите ми слизат
към вечерта. И пеят "De profundis"***

4.

Къде е твоята земя?

Там някъде, във детството свещено,
където казвах: "камък" – и се вкаменявах,
където казвах "птица" – и политах?

Nedjalko Szlavov*

"De ha nincs isten,
minek éljek egy istentelen világban?"
M. Aurelius

PÁRBESZÉDEK

1.

Úlj le a délutáni szobába.
Egy ablak a világon mindent elmond.

Hallgasd a csend leszálló íbiszeit.
Dúdold a "Macbeth" boszorkáival:
"Szép a rút, és rút a szép".

Engedd szabadon szörnyeid.

2.

A kés. A kenyér az asztalon. A színpad előterén –
a nő kibontott, viharzó hajjal.

Zajlik az élet.

És előlről:
a kés – dühös tekintetével – visszfények,
a kenyér – áldozatra készen megfeszítve áll,
valahol a háttérben, a díszleteknél – a nő.

Zajlik az élet.

És megint ugyanez a játék előlről
A késő A kenyér. A nő.

3.

Szeretem ezeket a templomi fényeket,
érzéki gyászukat,
az emlékezetben sétáló nőkkel,
mint egy középkori madrigálban.

Alkonyi sugarak – mint a pisai torony –
másodpercekbe sűrített, elferdült bánat;
a korlátot fogva lemennek gondolataim
az esthez. És azt éneklik "De profundis"***

4.

Hol van a te földed?

Valahol ott, a szent gyerekkorban,
ahol azt mondogattam: "kő" – és megkövültem,
ahol azt mondogattam "madár" – és elröppentem?

* Недялко Славов (1952) – поет и драматург. Последните му издадени книги са "Летящият човек" (стихове) и "Човекът в бърз кадър" (фрагменти). Редактор на списание "Страница".

** От самото начало, от дълбокия покой (лат.)

* Nedjalko Szlavov (1952) – költő és dramaturg. Legújabb megjelent könyvei: A repülő ember (versek), Gyorsfelvétel az emberről (törredékek). A Sztrаница című folyóirat szerkesztője.

** A kezdet kezdetétől, a mély nyugalomtól (lat.)

Там няма нищо – има там земя
под влака на експресната трева...

Ott semmi sincs – föld van ott
az expressz fő vonata alatt...

5.
О, има мисли, като композиции,
отбити в коловозите на паметта,
и гладни мисли – кадифени плъхове,
и мисли с тежки стенобойни намерения,
и мисли – въздухоплаватели...
6.
Къде започва твоята земя?

От ужаса на тленността?

От словото условно?

От двойственото битие,
където зримото е само повод
и лятната светкавица документираща
обърнатите негативи на Всемира?
7.
Някой вдига и спуска декорите на съня –

"Странно, но всичко ми е познато –
тези лица, тези места –
сякаш са срещани в предишния ми живот!"

Някой – миг преди родилния ти писък...
Някой – миг след теб по Лета...
8.
Колко неща би могъл да събереш,
ако Съдбата те посочи: "Време е!"

"Годината свършва с отлитането на птиците."

"Щастието тича по стълбите нагоре,
но зад вратата винаги е Разколников."

"Докато редиш пасианса на думите,
една от тях лежи по очи: ридае или се смее,
обърни я – за тебе е."

"Екзалтираната истина е глупост."

Какво би могъл да събереш,
накъде с този куфар,
облепен с визитките на световните хотели?

"Жена отмина –
в смеха ѝ имаше много смехове.
Само времето няма в себе си нищо."

5.
Ó, vannak olyan gondolatok, mint a szerelvények,
az emlékezet vágányaira félreállítva,
és éhes gondolatok – bársonypatkányok,
és súlyos faltörő szándékú gondolatok,
és légben úszó gondolatok...
6.
Hol kezdődik a te földed?

Az enyészet iszonyatánál?

A feltételes szónál?

A kétarcú létnél,
ahol a látható csak ürügy
és a nyári villám rögzíti
a Világegyetem fordított negatívjait?
7.
Valaki felhúzza és leengedi az álom díszleteit –

"Különös, de minden ismerős nekem –
ezek az arcom, ezek a helyek –
mintha előző életemben találkoztam volna velük!"

Valaki – egy pillanattal újszülött-sikoltásod előtt...
Valaki – egy pillanattal utánad a Léthén...
8.
Mennyi mindent tudnál összeszedni,
ha a Sors kijelöl: "Itt az idő!"

"Az év a madarak elköltözésével ér véget."

"A boldogság felszalad a lépcsőn,
de az ajtó mögött mindig Raszkolnyikov áll."

"Ahogy a szavak pasziánszát rakosgatod,
az egyik szó lefordítva fekszik: zokog vagy nevet,
nézd meg – a tiéd."

"Az egzaltált igazság ostobaság."

Mit tudnál összeszedni,
hová méssz azzal a szállodacímkével
teleragasztott bőrönddel?

"Egy nő haladt el –
a nevetésében sok nevetés volt.
Csak az időben nincs semmi."

"От мозаичните си мисли
може да подредиш мислите на Дракула,
но не дръзвай да говориш със Сфинкса."
"На 11 юли 1987 се роди 5-милиардният човек.
На 12 октомври 1999 се роди 6-милиардният човек.
Милиардите нишки за Паяка на световния разум."

9.

"Помниш ли, мила, на завоя
мъжа, надвесен над автомобила
и вдигнатия капак – като крило на роял?
Чу ли всеобщата музика?"

"Подсъзнанието ми, мили, е подлез –
гъмжи от развратни типове..."

"А реката, която влачи и влачи
пластмасови манекени?"

"А танковете, жънеци с вериги..."

"Но, поете, стихът трябва да редува сетивата,
да не ги преуморява, да се разбира,
да е здравеняк с червени бузи на ябълка,
да е послушен като асансьор!

Моля, влизайте, на кой етаж на вдъхновението?
А Вие?

Хлапе, слизай, не летим до Луната!"

Колко неща би могъл да събереш,
ако Съдбата те посочи:
"Време е!"

"Mozaikszerű gondolataidból
kirakhatod Drakula gondolatait,
de ne merészelj a Szfinxszel beszélni."

"1987. július 11-én megszületett az 5-milliárdomodik ember.
1999. október 12-én megszületett a 6-milliárdomodik ember.
Milliónyi hálószem a világértelem Pókjának."

9.

"Emlékszel, kedvesem, a kanyarban
a férfire, aki a kocsi fölé hajolt
és a felemelt motorháztetőre – mint egy zongorafedél?
Hallottad az egyetemes zenét?"

"A tudatalattim, drágám, alagút –
züllött alakok hemzsegnek benne..."

"És a folyóra, ami csak sodorja és sodorja
a műanyag próbababákat?"

„Hát a hernyótalpakkal arató tankokra?..."

"De, költő, a vers felváltva hasson az érzékszervekre,
hogy ki ne fárasza őket, hogy érthető legyen,
pirosposzgás, egészségtől kicsattanó, mint az alma,
és szófogadó, mint a lift!

Kérem, szálljanak be, az ihlet melyik emeletére megy?
És Ön?

Kölyök, szállj ki, nem szállunk a Holdig!"

Mennyi mindent tudnál összeszedni,
ha a Sors kijelöl:
"Itt az idő!"

Juhász Anna fordítása

Емилия Дворянова*

Госпожа Г.

(откъс от роман)

Куполът се появи в небето, високо над покривите на къщите, с кръст, подпрян в бели облаци разперили ръце, готови да го поемат в шепите си.

- Наистина ли е златен?

- Наистина.

Стисна по-силно ръката на Тальо, въпреки че много пъти са минавали оттам, но сега със сигурност ще влязат вътре, специално е решено и улиците ги отвеждат право към онази врата, тежка като вратата на замък в книжките, която нощем, преди да заспи, се отваря със скърцане, за да танцува в ръцете на на принца, на когото тя е принцеса... Тогава има остра шапка, отправена нагоре като купола, а от върха ѝ изтича златен воал от звезден прах, какъвто само феите могат да подаряват. Понякога може да бъде и фея. Тогава си има вълшебна пръчка, с която обаче пак се превръща в принцеса, защото иска да танцува в ръцете на принца. Феите не танцуват. Те помагат на другите да танцуват с най-приказни рокли, затова не е ясно кое е добре – да си фея или принцеса. Само че, където отиват не е замък, а църква и за първи път Тальо я води там, защото е тайна. Три пъти ѝ каза:

- Нали няма да разказваш на децата, когато играеш на улицата?

- Няма.

Обещано е и няма. Не знае точно защо, но има нещо скрито, а то винаги е тайна, затова сега са само двете и дори Мария не взеха – тяхна е тайната, но на Мария тайно ще каже. Тя ѝ е голяма сестра и винаги знае какво трябва и какво не трябва да се приказва, няма да сбърка, и на Лазар също ще каже, защото той не издава. Само чува, но не издава, така някои хора се раждат, казва мамичка. Ръката на Тальо е студена, а в чантата има тънки ръкавички от черна дантела, за да пазят от пролетен хлад, само че тя не ги слага, защото си мисли, че така ще сгрява нейната ръка. Ръкавичките са красиви, каквито другите нямат и когато с мамичка ѝ ходят на гости, ги слага тайно, за да поднесе ръката си във въздуха, където единствено пред нея се поя

* Емилия Дворянова (1958) е завършила специалност пиано в Софийската музикална гимназия и философия в Софийския университет. През 1991 защитава докторска дисертация на тема "Естетическата същност на християнството". Издаде романите "Къщата" (1993), "Passion или смъртта на Алиса" (1995), "La Velata" (1998) и "Госпожа Г." (2001).

Emilija Dvorjanova*

G. asszony

(регényrészlet)

A kupola megjelent az égen, magasan a háztetők fölött, a széttárt kezű fehér felhőkre támaszkodó kereszttel, melyek mintha tenyerükbe ölelnék.

– Tényleg aranyból van?

– Tényleg.

Erősebben szorította Taljo kezét, pedig már sokszor jártak erre, de most biztosan be is mennek, külön elhatározták, és az utcák egyenesen oda vezetik őket ahhoz a kapuhoz, amely olyan súlyos, mint a várkastélyoké a meséskönyvekben, a várkapu, amely csikorogva nylik ki éjszakánként, elalvás előtt, hogy táncolhasson a herceg karján, akinek ő a hercegisasszonya... Csúcsos sapkát visel olyankor, felfelé töröt, akár a kupola, a csúcsáról csillagporból szőtt aranyfátyol hull alá, amelyet csak tündérek ajándékoznak. Néha akár ő a tündér is. Akkor varázspálcája van, amellyel azonban megint csak hercegisasszonnyá változtatja magát, mert táncolni akar a herceg karján. A tündérek nem táncolnak. Csak hozzásegítenek másokat, hogy a legmesésebb ruhákban táncoljanak, így aztán nem világos, mi a jobb – tündérnek vagy hercegisasszonynak lenni. Igen ám, de ahová mennek, az nem várkastély, hanem templom, és most először viszi oda Taljo, mert ez titok. Háromszor is a lelkére kötötte:

– Ugye biztosan nem mondd el a gyerekeknek, amikor az utcán játszol?

– Nem.

Megígérte, hát nem mondja el. Nem tudja ugyan pontosan, miért, de itt valami rejtegetni való van, ami mindig titok, azért vannak most csak ketten, még Mariát sem hozták magukkal – az övék a titok, de Mariának azért elmondja titokban. Ő a nővére, és mindig tudja, mit szabad és mit nem szabad mondani, nem téveszti el,

és Lazarnak is elmondja majd, mert az nem árulja el. Csak meghallgatja, de nem árulja el, némely emberek ilyenek születnek, mondja anyuka.

Taljo keze hideg, pedig a táskájában fekete csipkekesztyű van, hogy védje a tavaszi hidegtől, de nem húzta fel, mert azt hiszi, hogy így fel tudja melegíteni az ő kezét. A kesztyű gyönyörű, senki másnak nincs ilyen, és amikor anyukával vendégségbe mennek, titokban felhúzza, majd kinyújtja kezét a levegőbe, ahol csak őlétté

* Emilija Dvorjanova (1958) zongora szakon végzett a szófiai zenegimnáziumban, majd a szófiai egyetem filozófia szakán szerzett diplomát. 1991-ben védte meg doktori disszertációját, amelynek témája „A kereszténység esztétikai lényege” volt. Regényei: A ház (1993), Passion avagy Alfz halála (1995), La Velata (1998) és G. asszony (2001)

вява Невидимия, но са й много големи, увисват в края на пръстите и става страшно, сякаш са счупени. Може да помоли Тальо да си ги сложи, за да станат ръцете й приказни и да я държи с приказна ръка, но е срамно да молиш такива неща, а Тальо и тъй е с най-хубавата си рокля, черната, а отгоре е заметната с палто-пелерина, прилично на шал. Няма какво повече да иска – и тя е с най-хубавата си рокля, защото е празник, от тайните. Има тайни празници, за тях не се говори и всички се събират заедно вкъщи на голямата маса, за да ядат вкусни неща, които друг път ги няма, а за този се боядисват и шарени яйца, които не се изяждат веднага, а се чакат докато стане магия. Мамичка ги боядиса предишния ден, направи на всички кръст на челото, такъв, какъвто е поникнал върху купола, но ще ги гледат чак до неделя, за да са готови отвътре. После се чупят и се разказват приказки за Исус и разни други, а сега Тальо й обеща, че ще го види. Затова дойде вкъщи, облече й най-хубавата рокля, една синя на точки, отдолу с дантели, и й подари тънки чорапи, в които краката й са почти като на голяма и толкова хубави, че не може да откъсне очи от тях. Донесени са някъде отдалече и ако й позволят да ги обуе, когато на улицата играят, всички ще й завиждат. Обувките вървят, а отгоре тънки чорапи, съвсем като на мамичка, отзад с ръбче. То може да се изкриви, тогава жените го оправят, ще го оправя и тя. И сега би поспряла, за да се увери дали всичко с ръбчето е наред, но е срамно да се оправяш по улиците, Тальо би се присмяла, а и някакъв мъж ги следва отзад и със сигурност гледа точно в чорапите й. Трябва да му харесват – той също не може да откъсне поглед от тях, сякаш с гръбчето го усеща, въпреки че те двете не спират и Тальо върви бързо, защото облаците в небето увисват все по-ниско, а чадърът остана вкъщи. И мъжът върви, но не ги изпреварва, сигурно му е приятно да гледа чорапите й, защото и на нея й е приятно, когато някой гледа в тях.

Още малко ще стигнат в църквата, мамичка казва "черква", но само думичките се различават, и за пръв път ще види вътре, което е тържествено сякаш е тържество, въпреки че според Тальо тя и друг път е била там, но не помни. Изкъпали я като бебе в едно голямо корито в църквата, не същата, една друга, но все едно, защото те само отвън били различни, а иначе са си все същите и всички са на Исус. Бебетата ги къпели там, за да бъдат кръстени. Нея са я кръстили Маги. Магдалена е цялото, но сега е мъничка като църквата, в която са я къпали и всички й викат Ма-

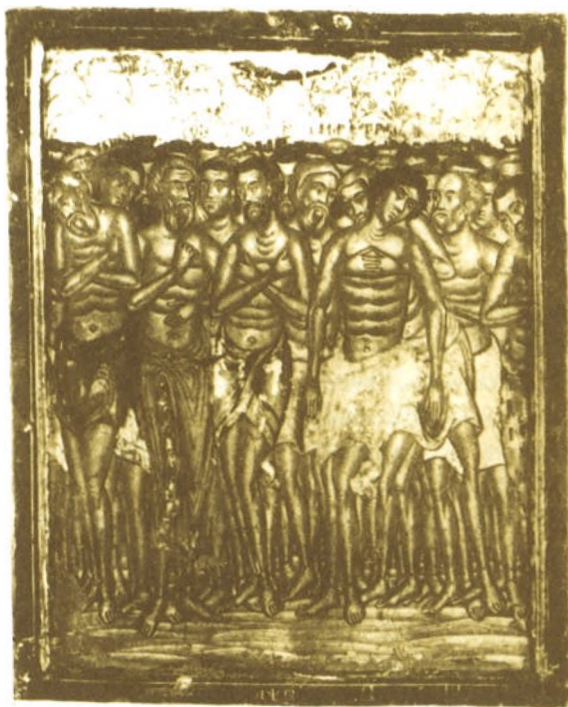
jelenik meg a Láthatatlan, de túl nagy a kesztyű, fityeg az ujjak vége, és ez ijesztő, mintha letörtek volna. Megkérhetné Taljót, hogy húzza fel, attól mesés szép lesz a keze, s ő a mesés szép kézbe kapaszkodna, de szégyell ilyesmit kérni, Taljo pedig amúgy is a legszebb ruhájában van, feketében, fölötte pedig pelerint visel, ami olyan, mint egy sál. Többet már nem is kívánhatna – rajta is a legszebb ruhája van, mert ünnepnap ez a mai, a titkoké. Vannak titkos ünnepek, nem szabad róluk beszélni, ilyenkor mindenki összegyűlik otthon a nagy asztal körül, hogy finom ételeket egyenek, amelyet máskor nem, erre a mostanira meg díszes tojásokat is festenek, de azokat nem szabad rögtön megenni, hanem várni kell, amíg megtörténik a varázslat. Anyuka festette őket tegnap, mindenkinek keresztet vetett a homlokára, olyat, amilyen a torony tetején felbukkant, de vasárnapig csak nézni szabad a tojásokat, hogy felkészüljenek belülről. Azután feltörik őket, meséket mondanak Jézusról és másokról, most pedig Taljo megígérte, hogy látni is fogja. Ezért jött el hozzájuk, feladta rá a legszebb ruháját, kék pettyeset, csipkével az alján, és vékony harisnyát ajándékozott neki, amelyben a lába majdnem olyan, mint a nagyoké, és olyan szép, hogy nem tudja levenni róla a szemét. Valahonnan messziről hozták, és ha megengedik, hogy felvegye, amikor az utcán játszanak, mindenki irigyelni fogja. Lépkednek a cipők, fölöttük a vékony harisnya, éppen olyan, mint anyukáé, csíkkal a hátulján. A csík néha elcsúszik, olyankor a nők megigazítják, ő is meg fogja igazítani. Most is szívesen megállna, hogy megnézzé, rendben van-e minden a csíkkal, de szégyellné az utcán igazgatni, Taljo kinevetné, meg aztán egy férfi jön mögöttük, és biztos, hogy éppen a harisnyát nézi. Nyilván tetszik neki – ő sem tudja levenni a szemét róla, szinte a hátával érzi, bár ők ketten csak mennek, Taljo sietősen lépked, mert az égen egyre alacsonyabbra ereszkednek a felhők, az esernyő meg otthon maradt. Jön a férfi is, de nem előzi meg őket, biztosan kedvtelve nézegeti a harisnyát, ő neki legalábbis nagy élvezet, ha valaki megnézi.

Mindjárt odaérnek a templomba, anyuka „szentegyház”-nak mondja, de csak a szavakban van a különbség, és először fogja látni belülről, ami olyan ünnepélyes, mint egy ünnepség, bár Taljo szerint máskor is volt már ott, de nem emlékszik rá. Babakorában megfürdették egy nagy teknőben, nem ebben a templomban, hanem egy másikban, de mindegy, mert állítólag csak kívülről különböznek, egyébként mind egyforma, és mindegyik Jézusé. A babákat azért fürösztik meg bennük, hogy meg legyenek keresztelve. őt Maginak keresztelték. Igazából Magdaléna, de most még kicsike, mint az a templom, amelyben keresztelték, és mindenki Maginak hívja. Erről sem szabad beszélni, de ez nyilvánvaló – a titkokról nem kell beszélni, mert azokat úgyis tudja az ember, szavak nélkül. Hiszen mindenkit megkereszteltek, van neve, te-

ги. И за това не се говори, но то се знае – за тайните не се говори, защото и тъй си се знаят някак, без думите. Нали всички са кръстени, имат си име, значи са къпани.

Още само две улички остават, зад онзи ъгъл с голямото дърво, къщата с куличката, която все я събарят, но продължава да си стърчи празна, тогава ще видят цялата църква, но преди да завият тя ще се извърне за миг към онзи мъж, който ги следва, с крайчеца на окоото ще го погледне, за да види той къде гледа... точно там: в земята и малко над нея, в чорапите. И тогава изведнъж забиха камбаните, една върху друга и всяка с глас, който така се люлее, че звукът я стиска за гърлото като страх, защото Тальо продължава да мълчи и е все потържествено, сигурно така трябва да е, и все пак вече би могла да ѝ каже какво да направи като види Исус, защото съвсем приближиха, а тя ще го познае веднага от картинките в хола на Тальо, които се казват икони и той там е изрисуван и като бебе, и като голям. Понякога е с майка си, понякога без, но и тя трябва да е в църквата, въпреки че всичко това сякаш е било много отдавна и те сигурно са стари, не като на картинките. Сега най-после ще види. Няма да пита, сама ще разбере.

Ето я. Отблизо е още по-страшно, особено когато знае, че идват специално, а вътре я чака Исус. Щом е специално, значи е предупреден, иначе щяха ли толкова да се подготвят, а Тальо да ѝ подарява чорапи, донесени отнякъде далеч... Няма да се страхува. Други също влизат – по стълбичките, по стълбичките, те са много широки и точно пред входа изведнъж Тальо я пусна, нещо направи с ръката си, и вече е наистина страшно, защото камбаните продължават да се сипят отгоре, но не трябва да се разплаква, ще се държи близо до крака ѝ, иначе тя може да се разсърди и да реши, че е сбъркала, когато точно нея взе в тайната. Ще хване крайчеца на роклята, докато тя продължава да прави онова със същата ръка, която толкова приятно я стискаше – много пъти и много бързо без да спира, и вече са вътре – магьосано е. Песен се пее, но сцената е

hát megfűrösztötték.

Már csak két kis utca van hátra, a sarok mögött, ahol a nagy fa áll, a ház a tornyocskával, amelyet mindig le akarnak bontani, de továbbra is ott ácsorog üresen, ott meglátják majd az egész templomot, de mielőtt befordulnának, egy pillanatra a férfi felé fordul, aki követi őket, és rásandít a szeme sarkából, hogy vajon mit néz... pontosan azt: a földet, és valamivel fölötte a harisnyát. És akkor hirtelen megkondulnak a harangok, egymás hegyén-hátán, és mindegyik olyan zengve-bongva, hogy a hang elszorítja a torkát, mint a félelem, mert Taljo továbbra is hallgat, és egyre ünnepélyesebb minden, biztosan így kell lennie, de mégiscsak megmondhatná már, mit kell tennie, ha meglátja Jézust, mert már egészen közel járnak, és ő rögtön fel fogja ismerni a Taljo halljában levő képekről, amelyeket ikonoknak hívnak, és ott van rajtuk babaként, meg felnőttként is. Némelyiken az anyukájával van, némelyiken nélküle, de annak is ott kell lennie a templomban, bár mindez mint ha nagyon régen lett volna, most már biztosan öregek, nem olyanok, mint a képen. Most végre meglátja. Nem fog kérdezni semmit, rájön magától.

Itt van. Közélről még félelmetesebb, különösen, mert tudja, hogy direkt ide jöttek, és odabenn várja Jézus. Ha várja, az azt jelenti, hogy szóltak neki, különben nem készülődtek volna annyit, és Taljo nem ajándékozott

volna neki messziről hozott harisnyát... Nem fog félni. Mások is mennek befelé – sorjáznak a lépcsőfokokon, amelyek nagyon szélesek, és pontosan a bejárat előtt Taljo hirtelen elereszti a kezét, és csinál valamit a saját kezével, és ez már tényleg rémítő, mert a harangszó tovább zuhog le rájuk, de nem szabad sírni, ott marad a lábához simulva, különben még megharagszik, és azt hiszi, hogy rosszul tette, amikor éppen őt hozta magával a titokba. Belekapaszkodik a szoknyája csücskébe, Taljo még mindig ugyanazt csinálja ugyanazzal a kezével, amellyel eddig olyan

kellemesen szorította az övét – sokszor egymás után és nagyon gyorsan, megállás nélkül, és már bent is vannak – varázslatos. Énekszó hallatszik, de a színpad valahol el van rejtve, és ezért olyan a hang, mintha a hasában szólna, kúszik befelé, és ha nem figyelmeztették volna, hogy itt minden gyönyörű, az ének talán a szemén át

някъде скрита и затова се чува като в корема, пълзи си навътре, и ако не беше предупредена, че тук всичко е хубаво, песента можеше да се излее обратно в очите от страх. И тъмно е вътре, а хората стискат в ръцете си свещи, с които правят да е още по-тъмно. Понякога денем, когато играе с Лазар и никой не вижда, а той не може да издаде, взима свещта от чекмеджето, където я крият, пали я тайно с кибрита и започва да се взира, взира се в пламъчето и Лазар също се взира, докато стане съвсем тъмнина... Слънцето грее и всъщност не е, но тя си го знае, че щом има свещ, значи е тъмно и тъмното става. Тук всички са запалили свещи и мирише на огънче, а има златни свещници, високи като хората, в които толкова много горят, и всичко е толкова много голямо... Само хората малки, а тя – най. Сега Тальо казва нещо, съвсем до нея се е свела и шепне, но не разбира, защото се пее отвсякъде и кънти, тогава тя ѝ хваща ръката и я прави както преди малко на себе си – затова я е пуснала и сега се опитва да обясни, че ръката ѝ трябва за нещо специално. Точно така: с трите пръстчета на челото, после малко над пъпчето, после на едното рамо което е дясно, после на другото. После привежда глава: всички правят така и щом го правят, ще го прави и тя. Не е като онази игра, която играят и се казва папагал, защото не се гледат един друг, освен това някои си седят встрани и се влизат особено в картинките, но пак същото правят. Сигурно им казват кога и само тя не разбира. Там, най-отпред има един човек, специален, с дреха като цар, може би той казва и вече не се сдържа

- Това ли е Исус?

- Не, глупачето ми, той само Му служи. Свещеникът е, при това най-важният...

Не обича да я наричат "глупаче", но сега не може да се сърди, страшно е някак, а най-важният само му служи. Царят казва нещо и всички повтарят, но всъщност не е цар, само прилича, а какво ли ще стане, когато се появи истинският... Не се разбира, езикът му странно излиза, но тя вече може да прави точно с ръката – на челото, над пъпчето, едното рамо и другото рамо. Той прави същото, само че побавно и по-голямо. Сега се сеща, съвсем като че рисува във въздуха кръст, както мамичка с яйцето, за да го изпише върху челото, докато още е топличко и може да цапа, само че това е кръст, който не се вижда, остава във въздуха, всеки сам си го знае и не го правиш на другите, а за себе си... Той кога ли ще дойде... а Тальо изведнъж ѝ казва да чака, където е, до колоната, и изчезва натам, откъдето дойдоха... не е възможно да я изостави дори да е

ömlene kifelé a félelemtől. És sötét van idebent, az emberek gyertyát szorongatnak a kezükben, amittől még sötétebb lesz minden. Néhanapján, amikor Lazarral játszik és senki nem látja, Lazar meg nem tudja elárulni, kiveszi a gyertyát a fiókból, ahová el van dugva, titokban meggyújtja a gyufával, és belebámul, bámulja a lángocskát, és Lazar is bámulja, míg egészen sötét nem lesz... Pedig süt a nap, és nincs is sötét, de ő tudja, hogy ahol gyertya ég, sötét van, és sötét is lesz. Itt mindenki gyertyát gyújtott és tűzszag van, meg arany gyertyatartók, embermagasságúak, melyekben annyi sok gyertya ég, és minden olyan nagyon nagy... Csak az emberek kicsik, ő meg aztán végképp. Most Taljo mond valamit, egészen lehajolt hozzá, úgy suttog, de nem hallani, mert mindenütt énekszó visszhangzik, akkor megfogja a kezét, és azt csinálja vele, amit az előbb a magáéval – amikor elengedte, és most megpróbálja elmagyarázni, hogy a keze valami különös dologra kell. Pontosan így: három ujjával a homlokát érinti, aztán egy kicsivel a köldöke felett, aztán az egyik vállát, amelyik jobboldalt van, aztán a másikat. Aztán lehajtja a fejét: mindenki így tesz, és ha így tesz, hát ő is így. Nem olyan, mint az a játék, amit játszani szoktak és papagáj a neve, mert nem néznek egymásra, azon kívül néhányan oldalt ülnek és furcsán bámulják a képeket, de azok is ugyanezt csinálják. Biztos megmondták nekik, mikor kell, és csak ő nem tudja. Ott, legelöl van egy ember, különleges, olyan a ruhája, mint egy királyé, talán ő az, aki megmondja, és már nem bírja tovább –

– Ez Jézus?

– Nem, csacsikám, ez csak az ő szolgája. A tisztelendő, mégpedig a legrangosabb...

Nem szereti, ha „csacsikám”-nak nevezik, de most nem lehet megsértődni, rémítő valahogy, a legrangosabb pedig csak szolgál. A király mond valamit, és mindenki elismétli, de persze nem király, csak hasonlít rá, akkor mi lesz, ha megjelenik az igazi... Nem érteni, olyan furcsán beszél, de ő most már tudja pontosan csinálni a kezével – a homlok, a köldök fölött, egyik váll, másik váll. A király is ugyanezt csinálja, csak lassabban és nagyobb. Most veszi észre, egészen olyan, mintha keresztet rajzolna a levegőbe, mint anyuka, amikor a tojással a homlokára rajzol, amíg még meleg és fog rajta a festék, csakhogy ez olyan kereszt, ami nem látszik, ott marad a levegőben, mindenki tudja a magáét, és nem a másik kedvéért csinálja, hanem önmagának... Vajon mikor jön ő... Taljo meg egyszer csak azt mondja, várjon ott, ahol van, az oszlop mellett, és eltűnik arrafelé, ahonnan jöttek... Az nem lehet, hogy itt hagyja, még akkor sem, ha csacsika, biztosan valami fontos dolga van, de ez nem igazság, mert itt mindenki kicsi, ő meg aztán végképp... egészen odaszorul az oszlophoz, innen el nem mozdul, csak figyelni fog. Van itt annyi minden, hogy majd kiesik a szeme – a mennyezetről ezernyi apró

глупаче, сигурно трябва нещо важно да свърши, но не е справедливо, защото всички са малки, а тя най и сама... ще се притисне съвсем до колоната, няма да мърда и само ще гледа. Има толкова неща, че очите ще капнат – от тавана виси светещо с безброй малки крушки, а още по-нагоре е покрито небе и оттам някой я гледа – ще попита Тальо кой точно е там, дори пак да ѝ каже "глупаче"... и онзи мъж също се вижда. Гледа надолу, може би пак чорапите, но той вече не е интересен, чорапите също, защото най-отпред всичко е златно, в златото картините на Исус заедно с майка му, другите също. Цяла стена са подредили, а в средата врата, съвсем приказна, през нея влизат и излизат най-важните слуги с царските дрехи, дълги до самата земя. Само царете ходят с дълги рокли като жени, тези обаче така служат. Може би са като артистите, които се обличат всякак, защото играят сякаш не са те, а хора от другото време, но ако бяха артисти, Тальо щеше да каже или поне да ръкопляска, но никой не прави така. Тука е църква и живее Исус, не е театър; зад вратата може би има други стаи, където се спи, а това е мястото за специално повикани като на бал, но със сигурност не е точно бал, само като. На бала всички танцуват и много шумят, тука е тихо и тъжно е, както през лятото нощем, когато излизат на двора в лятната къща, за да гледат звезди. Различно, но същото. И тук има небе, само че е покрито и някой е нарисувал по всички стени много приказки. Ако Тальо се съгласи, ще поиска да ги разгледа, но трябва да се мълчи и няма кой да разказва, тук се говори само наум или едва-едва с шепоти. Освен това, нея още я няма, и ако съвсем скоро не дойде, няма да издържи и ще се разплаче... ето я. Носи свещички, носигурно няма да даде и на нея, след като ѝ забраняват да пипа, защото гори...

- Ето тука една, вземи огънче.

- Ще гори?

- Ще гори. Така човек се моли на Господа, но единствено тук.

Значи само тук е разрешено със свещички, защото са специални и на тях се говори. А за Господ знае, той е невидим. Никъде не се вижда, освен синът му Исус – него трябва да види, но не е ясно кога най-после ще се яви.

Сега Тальо я хвана пак за ръката, може би ще отидат при Исус, щом имат вече свещички. Много са хората, трябва да се промушват, докато Тальо се спира пред един най-голям свещеник и си сложи свещичката там, после запали и втора, но мисли дълго преди и нея да постави, сигурно защото почти няма място, толкова много са, че се ближат една друга и восъкът им тече, а някои се прегъват и

кортével világítva csüng valami, még feljebb pedig ott az égbolt, és onnan valaki néz – megkérdi majd Taljót, ki az pontosan, még akkor is, ha „csacsikám”-nak nevezi... És lám, ott az a férfi is. Lefelé néz, talán valami harisnyát, de már nem érdekes, a harisnya sem, mert ott elől minden színarany, aranyban Jézus képe az anyukájával együtt, a többiek is. Egy egész fal van kirakva belőlük, a közepén ajtó, egészen mesebeli, azon járnak ki-be a legrangosabb szolgák királyi ruhában, amely a földig ér. Csak a királyok járnak hosszú ruhában, mint a nők, ezek viszont így szolgálnak. Talán olyanok, mint a színészek, azok is felöltözhetnek bárhogy, mert azt játsszák, mintha nem ők volnának, hanem egy másik korból való emberek, de ha színészek lennének, Taljo megmondta volna, vagy legalábbis tapsolnának, de senki nem teszi azt. Ez itt templom, itt lakik Jézus, nem színház; az ajtó mögött talán más szobák is vannak, hálószobák, ez meg itt a meghívottak terme, mint egy bálterem, de az biztos, hogy nem bál, csak olyan, mintha. A bálon mindenki táncol és nagy a zaj, itt csendes és szomorú, mint nyáron éjszakánként, amikor kimennek a nyaraló udvarára csillagokat nézni. Más itt, mégis ugyanaz. Itt is van ég, csak be van fedve, és valaki az összes falat telerajzolta mesékkal. Ha Taljo megengedi, kérni fogja, hogy végignézhesse, de csendben kell lenni, és nincs, aki meséljen, itt csak fejben szabad beszélni, vagy éppen hogy suttogva. Rádásul még mindig nem jött vissza, és ha nem jön nagyon hamar, előbb-utóbb elsírja magát...

itt van. Gyertyákat hoz, de neki biztosan nem ad, mert nem szabad hozzányúlnia, hiszen éget...

– Tessék, ez a tied, fogjál lángot.

– Égni fog?

– Égni fog. Az ember így imádkozik az Úrhoz, de csak itt. Tehát csak itt szabad gyertyához nyúlni, mert ez különleges, és beszélni kell hozzá. Az Úrról pedig tudja, hogy láthatatlan. Nem látszik sehol, csak a fia, Jézus – őt látnia kell, de nem tudni, mikor jelenik meg végre.

Most Taljo megint kézen fogta, talán most mennek Jézushoz, hogy már gyertyájuk is van. Rengeteg az ember, furakodniuk kell, míg végül Taljo megáll a legeslegnagyobb gyertyatartó előtt, és beleteszi a gyertyáját, aztán meggyújt egy másikat, de sokáig gondolkodik, mielőtt azt is odatenné, biztos azért, mert már szinte semmi hely nincs, annyi a gyertya, hogy egyik a másikat nyaldossa és csepeg a viasz, némelyek pedig meghajolnak és térdre esnek, mintha egy láthatatlan kéz törné meg őket, olyan szomorú lesz az ember, de Taljo nagyon magába mélyedve gondolkodik, azután megint elereszti a kezét, hogy úgy csináljon, mint korábban, és mutatja, hogy ő is kövesse a példát, akkor végre súg valamit...

– Most felemellek, és te is odateszed a gyertyádat, csak előbb gondolj valami szépre, amit szeretnél, és feltétlenül csak jó dolog lehet. Utána adok egy másikat is.

падат надолу, като че невидим ги кърши, толкова тъжно ти става, но Тальо си мисли нещо съвсем свое, а после пак ѝ пуска ръката, за да направи така, както преди ѝ показва и тя го повтори, тогава най-после нещо ѝ изшептя...

- Ето, сега ще те повдигна и ще сложиш и ти твоята свещичка там, само че първо си помисли нещо хубаво, което го искаш, и задължително да бъде добро. После и друга ще ти дам.

Ще помисли, защото не е сигурна. Трябва да е добро, а никак не е сигурно. Иска да има издърпани очи като на онова момиченце от съседната улица, на което му викат "японка", въпреки че си има съвсем друго име. Всички играят с нея и каквото тя каже, това става, заради очите. Ако имаше такива очи, щеше да става все нейното, но това може би не е точно добро. Сигурно не е, защото никой не иска да става нейното. Иска мамичка да ляга вечер в леглото ѝ, или поне да присяда и да разказва приказки, но тя не го прави, значи и това не е добро, поради времето. Тальо го прави, но само през лятото в лятната къща, там има време. За Тальо е добро, за мамичка не е, значи не е съвсем добро. Иска да си вземат котката от лятната къща през зимата в апартамента, да не студува самичка и да не яде единствено мишки. Това трябва да е добро, само че татко ѝ не ще, защото не обича котки. Значи за котката е добро, но за татко ѝ няма да е – и това не може да бъде. Иска Мария да я води навсякъде със себе си, не да бяга, защото ѝ пречи. Това Мария не го иска, значи не може. Иска да остава вечер до късно с всички, но то било лошо и мамичка я заболява сърцето, ако не си легне, сигурно е така, защото на сън се расте, а тя е мъничка. Всички си мислят, че ще порасне, само че тя не спи, а си играе на феята или на принцеса, мисли замъка, в който свири музиката за бал и толкова много неща прави зад очите, че ако някой разбере, ще каже, че е невъзможна – мамичка тъй казва, а тя всяка сутрин се събужда пак мъничка, защото малко е спала.

- Да те повдигна ли?

- Повдигни ме.

Отгоре църквата е още по-странна, всичко плува из огънчета и въздухът се пука от тях, а картинките стават по-близо, като да идват към нея, само че Тальо е слаба и дълго не може да я държи тъй, ръцете ѝ падат, а и онзи мъж е застанал зад тях със свещ и ги чака да се отдръпнат, за да каже и той своето добро, значи трябва да бърза. Свещичката вече наполовина гори, ще я сложи без точно добро и само нещо ей така ще поиска, да види става ли, и ще го пошепне толкова тихо,

Gondolkodnia kell, mert bizonytalan. Csak jó dolog lehet, ebben pedig nem biztos. Azt szeretné, ha ferde szeme lenne, mint annak a kislánynak a szomszéd utcából, akit „kis japán”-nak hívnak, pedig egészen más a neve. Mindenki vele akar játszani, és amit ő mond, az úgy van, a szeme miatt. Ha neki is olyan szeme lenne, mindig neki volna igaza, de talán ez nem egészen jó. Biztos, hogy nem, mert senki nem akarja azt csinálni, amit ő mond. Azt szeretné, ha anyuka este odafeküdne mellé az ágyba, vagy legalább odaülne és mesélne, de nem teszi, tehát ez sem jó, az idő miatt. Taljo megteszi, de csak nyáron, a nyaralóban, ott van idő. Taljónak jó, anyukának nem, tehát nem egészen jó. Szeretné, ha a macskát a nyaralóból behoznák télire a lakásba, ne fázzon ott egyedül, és ne kelljen mindig egeret fognia. Ez alighanem jó, de apuka nem akarja, mert nem szereti a macskákat. Tehát a macskának jó, de apukának nem lenne jó – így hát ezt sem lehet. Szeretné, ha Maria mindenhová magával vinné, nem menekülne előle, mivel zavarja. Ezt Maria nem akarja, tehát nem lehet. Szeretné, ha este későig fennmaradhatna a többiekkel, de az ártalmas, és anyukának megfájdul a szíve, ha ő le nem fekszik, biztosan így is van, mert álmában nő az ember, ő meg olyan picike. Mindenki azt hiszi, hogy meg fog nőni, csakhogy ő nem alszik ám, hanem tündérest vagy hercegisasszonyost játszik, a várkastélyra gondol, ahol szól a báli muzsika és annyi mindent csinál a behunyt szeme mögött, hogy ha valaki megtudná, azt mondaná, kelekótya – anyuka szokta ezt mondogatni, ő meg minden reggel ugyanolyan picinek ébred, mert keveset aludt.

- Felemeljelek?

- Emelj fel.

Fentről még furcsább a templom, mindenütt lángocskák úsznak, sűrű fölük a levegő, a képek közelednek, mintha jönnének feléje, csakhogy Taljo gyöngö és nem tudja sokáig így tartani, lehanyatlik a keze, az a férfi meg ott áll mögöttük a gyertyájával és várja, hogy hátrébb húzódjanak, hogy ő is kívánhasson valami jót, így hát sietni kell. A gyertya már a felére leégett, odateszi igazán jó nélkül, és kíván valamit csak úgy, hadd lássuk, teljesül-e, és olyan halkán suttog, hogy még Taljo se hallja:

- Azt szeretném, ha a Mása baba megszólalna. Elmondaná, mire gondol. És hogy soha ne szakadjon el a harisnyám.

Ezt a harisnyadolgot talán nem kellett volna, mert az lehetetlen, különben is, előbb-utóbb csak megnő, akkor lesz majd másik harisnyája – remélhetőleg senki nem hallotta a suttogást, különösen az ott mögöttük, de a gyertyája különben sem akar beférni a tartóba, elromlik minden, mert nincs hely, minden tartóban több gyertya ég, meghajolnak és kipotyognak, ő meg szörnyen ügyetlen, és ahogy közelít a kezével, egyre forróbb, égeti, meg fogja perzselni, a gyertya közben olvad, egész puha, úgy csepeg, mintha könnyezne, talán azért, hogy nem jutott eszébe semmi igazán jó, inkább ne kért volna

че и Тальо да не чуе:

- Искам куклата Маша да проговори. Да казва каквото си мисли. И да не си късам чорапите никога. Това с чорапите може би не биваше, защото е невъзможно, а и тя все някога ще порасне, тогава ще има и по-други – дано никоой не е чул шепота, особено онзи зад тях, но свещичката и тъй не иска да влезе, значи всичко се проваля, защото няма място и във всяка чашка горят по повече, превиват се и падат, а тя съвсем не умее и като приближи ръката си, стана топло, опари я и ще изгори, а свещичката се топи и е мека, тече като че плаче, може би защото не се сети точно добро и не е трябвало нищо да иска... Само че Тальо ѝ хваща ръката, взима свещичката и я слага, а така магията сигурно не важи. То е защото не знае какво да поиска, а сега и свещичката се наведе, клюмна назад и падна сред другите, съвсем бързо потече и така нищо не може да бъде... изгоря. Ако някога дойдат пак, ще знае и още вечерта като легне, ще си измисли доброто, при това истинско. От първия път е трудно, особено когато Тальо никак не ѝ помага, едва пошепва някоя дума и я чака да прави всичко сама, като че трябва да знае и сега пак я поведе нанякъде. Всички вървят, сякаш някой ги вика – дали не Исус – и се бутат, дори Тальо се дръпна назад и зачака, защото може да я смачкат каквато е мъничка. Вече никоой не пее, замлъкнаха, повече не е магьосано. Редят се един зад друг, първите застават пред една маса, може би ще има нещо за ядене, а зад масата са сложили такъв голям кръст, стърчи нагоре и дори тя го вижда, а на него Исус когато го окачили, но после оживял и сега трябва да е някъде тук, нали всички чакат. Ако е Цар, сигурно се подреждат, за да го поздравят като се появи, но те останаха най-отзад, и не е ясно дали ще стигнат където трябва. Така почти нищо не вижда, единствено гърбове, а като вдигне очите си горе – там е покрито небе и онзи с брадата я гледа... Страшен е. Няма как да се скрие от него, освен ако не замрежи очи и се прави, че и той не я вижда, но така не е интересно и ще се умори...

- Там има пейки... до стената. Оттам ще се вижда...

- Ако си уморена седни, аз ще те повикам, когато трябва.

- Страх ме е самичка.

- Глупаче. Тук нищо не е страшно, просто седни.

- Гледай ме докато стигна и като седна – помахай. После аз ще те гледам...

Една крачка, още една крачка, още една – оттам наистина всичко се вижда и хубаво е като си седнал, защото си почиваш, а роклята е разпе-

semmit... Csakhogy Taljo megfogja a kezét, elveszi a gyertyát és odarakja, pedig így biztosan nem érvényes a varázslat. Ez azért van, mert nem tudja, mit kérjen, különben kibírta volna még azt is, ha megégeti magát, most meg a gyertya is meggörbül, hátrafelé konyul és beesik a többi közé, szinte azonnal folyóssá válik, és így nem teljesülhet semmi... leégett. Ha valaha eljönnek még, tudni fogja, hogy még este, amikor lefekszik, ki kell gondolnia a jót, amely ráadásul igazi. Előszörre nehéz, különösen, hogy Taljo egyáltalán nem segít, csak néha suttog egy-egy szót, és elvárja, hogy mindent egyedül csináljon, mintha tudnia kellene, és most megint vezetni valamerre. Mindenki megindul, mintha hívná őket valaki – tán csak nem Jézus? –, lökdösődnek, Taljo hátra is húzódik és vár egy kicsit, nehogy összetapossák, amilyen apró. Már senki sem énekel, elhallgattak, megszűnt a varázslat. Egymás mögé sorakoznak, az első odaállnak egy asztal elé, talán valami enivaló van ott, az asztal mögé meg akkora keresztet tettek, csak úgy mered fölfele, még ő is látja, rajta van Jézus, amikor odaszögezték, de aztán föltámadt és most itt kell lennie valahol, hiszen mindenki várja. Ha Király, biztosan körbe állnak majd, hogy köszöntsék, amikor megjelenik, de ők leghátul maradtak, és nem tudni, odajutnak-e egyáltalán, ahová kell. Innen szinte semmit nem lát, csak hátakat, ha meg fölfele néz – ott a fedett égboltozat, és az a szakállas néz le rá... Félelmetes. Nincs hová bújni előle, csak ha összeszorítja a szemét, és úgy tesz, mintha a szakállas sem látná, de ez meg nem érdekes és belefárad...

- Ott vannak padok.... a fal mellett. Onnan jobban látni...

- Ha elfáradtál, ülj le, majd hívlak, amikor kell.

- Félek egyedül.

- Csacsikám. Nincs itt semmi félelmetes, ülj csak le.

- Nézz utánam, amíg odaérek és leülök, akkor integess. Aztán majd én nézlek téged...

Egy lépés, még egy lépés, még egy – innen tényleg lehet látni, és jó ülni, mert pihen az ember, a ruhája szétterül, és a bokáját keresztbe rakhatja, mint a nagyok. A harisnya most is szép, bár senki nem nézi, talán csak az a férfi, még mindig ugyanaz, aki oldalt áll, és időnként ide-oda cikázik a szemé... Taljo alig észrevehetően int, és visszafordul előre, mintha róla meg is feledkezne, gondolkodik magában, egy kicsit leveszi róla a szemét, hogy megtudja, mi van ott, lefelől, ahol az emberek csinálnak valamit. Ez a valami viccesnek látszik, de nem nevetnek. Egymás hegyén-hátán átmennek az asztal alatt, és kezet csókolnak a legrangosabbnak, az meg virágot ad nekik, szép zöldet, nekik is van ilyen a nyaralóban, persze ha ez nem valami bűvös virág, amit Jézusnak kell odaadni. Biztosan most mennek majd hozzá, ha nem, akkor mikor?... meg kell figyelni, merre mennek. Csakhogy keresztet vetnek magukra, és indulnak kifelé – arra, amerről bejöttek. Kimennek tehát, nem Jézust látni, ő sem jött el ide, odabent van valahol, de

рена и краката може да си ги скръсти като на голяма. Чорапите са пак красиви, въпреки че никой не я гледа, освен може би онзи мъж, все същият, който стои встрани и от време на време очите му шарят... Тальо едва ѝ помахна и се обърна напред, сякаш я забрави, мисли си своето, защото ще отмести за малко очи от нея и ще разбере какво има там, най-отпред, където хората правят неща. Това нещо изглежда смешно, а не се смеят. Един през друг минават под масата и целуват ръката на най-главния, а той им дава цвете, зеленичко, такова си имат на лятната къща, освен ако това цвете не е някак магьосано и трябва да го отнесат на Исус. Сигурно после отиват при него, иначе кога?... трябва да види къде се отпавят. Само че те си правят кръста на себе си и съвсем си тръгват – там, откъдето дойдоха. Излизат, значи не отиват да видят Исус, той също няма да дойде и си е някъде вътре, но защо ги е повикал не е ясно, а на нея вече съвсем ѝ се плаче от това – трябва да пита Тальо, а ако пак каже "глупаче", после много пъти ще ѝ се сърди, без да я предупреждава. И защото са стари, толкова бавно минават под масата... вече нищо не е интересно, по-добре да си отидат вкъщи и да си играе с Маша, която пак няма да говори, защото магията съвсем не е станала и Господ не ѝ е разрешил думите; или да разказва на Лазар картинки от нейните книжки, където има замъци и рицарски маси, а около тях се събират с още по-хубави дрехи – мъжете са с гащи като балони или с железни ризници, за да може нещо остро да докосне сърцата им. Да имаше тук друго дете, биха си били двете, за да измислят какво интересно да правят, а ако Лазар беше дошъл, щеше да го хване за ръката и без да е сама, да се промъкнат през онази врата, където да видят Исус, тайно...

...може и сама да опита. След като тук няма нищо страшно и всичко прилича на сън както вечер, когато си легне и си представя как прави опасни неща, досущ рицарите, въпреки че е момиче... Ако види Исус, ще бъде безстрашна, иначе – срам. Тальо е казвала, че той е най-добрият, при това син на Господа, значи, ако влезе при него, не може съвсем да ѝ се сърди, нито пък ще я набие; нея, само понякога, мамичка я удря с ръката, когато много заслужи, съвсем леко. Освен това той обича децата, майка му също и ако отиде при тях ще се радват – тя е толкова мъничка и с хубава рокля, специално се облече с тънки чорапи и не е честно да ги няма, освен ако са много остарели... А Исус може и да е съвсем сам, защото големите не живеят с майките си – стои в стаята поради старост, освен ако не гледа тайно отнякъде, но и това не е честно, значи не може... тя, когато подслушва или гледа през ключалката, ѝ казват – не е честно, така не се прави. Тальо пък казва, че

minek hívta ide őket, ez nem világos, már egészen sírhatnékja van – meg kell kérdeznie Taljót, de ha megint azt mondja, hogy „csacsikám”, akkor sokszor meg fog rá haragudni, figyelmeztetés nélkül. És mivel öregek, annyira lassan mennek át az asztal alatt... nincs már semmi érdekes, jobb lesz hazamenni és játszani Másával, aki persze nem fog megszólalni, mert a varázslat egyáltalán nem sikerült, és az Úr nem engedte meg neki a szavakat; vagy elmesélni Lazarnak a képeket a mesekönyvből, a várkastélyokat és lovagi lakomákat, ahol még szebb ruhákban ülnek az asztal körül – a férfiak léggömbyszerű nadrágban vagy vaspáncélban, hogy meg ne szúrhasa valami éles a szívüket. Ha volna itt egy másik gyerek, ketten csuda érdekes dolgokat tudnának kitalálni, ha pedig Lazar is eljött volna, kézen fogná, nem volna egyedül, besurrannának azon az ajtón, ahol megleshetnék Jézust, titokban...

... bár egyedül is megpróbálhatja. Mivel itt nincs semmi félelmetes és minden olyan, mint egy álom este, amikor lefekszik és elképzeli, amint veszélyes dolgokat vizsgál véghez, akár a lovagok, lány létére... Ha meglátja Jézust, rettenthetetlen lesz, ha nem – szégyen. Taljo sokszor mondta, hogy ő a legjobb, ráadásul az Úr fia, tehát ha bemegy hozzá, nem lehet rá borzasztóan mérges, megverni sem fogja; őt csak néha szokta anyuka meglegyíteni a kezével, amikor nagyon rászolgál, de csak enyhén. Azon kívül ő szereti a gyerekeket, az anyukája szintén, és ha odamegy hozzájuk, örülni fognak – hiszen annyira apró, és szép ruhában van, külön erre az alkalomra vékony harisnyát vett föl, és nem igazság, hogy nincsenek itt, kivéve, ha nagyon-nagyon öregek... De az is lehet, hogy Jézus egészen egyedül van, mert a felnőttek nem laknak az anyukájukkal – ücsörög a szobában az öregség miatt, hacsak nem figyeli őket titokban valahonnan, de az sem rendes dolog, tehát nem lehetséges... neki, ha hallgatódzik, vagy a kulcslyukon leskelődik, mindig azt mondják – ez nem rendes dolog, ez nem illik. Taljo meg azt mondta, hogy az Úr így figyel, mert láthatatlan és mindent lát, de Jézusról nem emlékszik, hogy hallott volna ilyesmit. Ha odamegy hozzá, nem fogja zavarni, csak megcsókolja a kezét, mint a mesékben, ha a Király előtt áll az ember, bár ő még az Úr fia is, ami még annál is több. És aztán lesz mit mesélnie Lazarnak – senki nem pillanthatta meg, egyedül csak ő... Csak bátran. Tovább-továbbcsusszan a padokon, a fal mentén, főntről arcok nézik, de senki más nem veszi észre. Taljo maga elé néz, mintha itt sem volna, csak az a férfi pillant feléje olykor-olykor, de behúzódik előle a falfülkébe, ott egy kicsit megállhat és körülnézhet, nehogy valaki meglássa, amint az ajtó felé kúszik, guggolva, hogy még kisebbnek látsszék. Csak nehogy sok szoba legyen, hogy sokáig kelljen keresgélnie, esetleg egy labirintusba kerüljön, ahol vadállat várja. A labirintus olyan hely, ahonnan nem lehet kijönni, mert az

така гледа Господ, защото е невидим и вижда навсякъде, но за Исус не си спомня да е чувала това. Ако отиде при него, няма да му попречи, само ще му целуне ръцете като в приказките, когато застанеш пред Цар, а той е и син на Господа, което било още повече. И после ще има какво да разкаже на Лазар – никой не го е видял, само тя...

Смела е. По пейките, по пейките край стената, отгоре я гледат лица, но никой друг не я вижда, Тальо се вира напред сякаш я няма, само онзи мъж продължава от време на време да поглежда към нея, но тя ще му се изплъзне в нишата, там може за малко да спре и пак да огледа, да не би някой да види как пълзи към вратата и ходи приклекнала, за да е още по-малка. Само дано няма много стаи, за да не трябва дълго време да търси, или може да попадне в лабиринт, а там – звяр. Лабиринтът е място, от което не се излиза, защото се губиш завинаги. Оставаш си там. За един лабиринт Мария ѝ е разказвала, но той е съвсем друг, въпреки че кой знае... ако тук имаше нещо толкова страшно, в което се губиш, някой щеше да я предупреди, а и зад такава красива врата... невъзможно е. Тя си измисля все лоши неща, а тук се измислят добри – сега ще успее и ако Тальо я повдигне пак, за да си сложи свещичка, това ще си каже: искам да видя Исус – как не се сети! – ако го беше измислила, сега щеше съвсем спокойно да иде, без да се крие. Искаш и става, а това не би могло да е лошо, добро е, щом и той е добър...

Не, никой не я вижда. Сега ще е най-трудно покрай златната стена с картинки, защото натам гледат много хора, а някои дори отиват пред нея, избират си голямо лице и пак правят кръста на себе си... вътре, обаче, никой не влиза, само онези с дългите рокли бяха преди ту вътре, ту вън и изнасяха разни неща, после спуснаха завесата... дали е облечена правилно... Щом Тальо ѝ сложи точно тази рокля, не може да е сбъркала... Ще прави и тя като хората пред стената, за да не я забелязват... пред едната картинка: Исус като бебе, майка му със синя рокля и двамата върху трон; след нея някакъв друг, после пак друг с книга, после идва Исус и ръката му, която е толкова дълга при пръстите, вдигната сочи нагоре... пред всяка ще спре, ще направи кръста си, сякаш нищо друго не мисли и готово – ще стигне вратата... Тальо не вижда отпред, хората пречат. Докато стигне до масата и реши да я вика, тя ще излезе, само да не са много стаите. Трябваше наистина да вземе още една свещичка, тогава щеше сама да отиде до свещеника на земята, той е по-грозен и целият в пясък, но гори ниско долу, за да стигат децата, щеше да бодне свещичката

ember örökre eltéved. És ott marad. Maria mesélt neki egy labirintusról, de az egészen más volt, bár ki tudja... ha volna itt valami olyan rettentő dolog, amelyben elveszne, valaki figyelmeztette volna, meg aztán egy ilyen gyönyörű ajtó mögött – nem is lehetséges. Ő mindig rossz dolgokat talál ki, itt pedig jókat találnak ki – most sikerülni fog, és ha Taljo legközelebb fölemeli, hogy elhelyezze a gyertyáját, azt fogja mondani: látni akarom Jézust – hogy nem jutott eszébe! – ha előbb kitalálja, most egészen nyugodtan mehetne, bujkálás nélkül. Kívánja az ember és teljesül, mégpedig nem lehet benne semmi rossz, ez igazán jó, ha egyszer ő is jó...

Nem, nem látja senki. Most jön a legnehezebb, a képekkel kirakott arany fal mentén, mert sokan néznek arrafelé, némelyek oda is állnak, kiválsztanak maguknak egy nagy arcot, és megint keresztet vetnek... be azonban senki sem megy, csak azok a hosszú ruhások voltak az előbb hol benn, hol kinn és hoztak-vittek különböző dolgokat, aztán leeresztették a függönyt... Vajon a ruhája megfelelő-e... Ha egyszer Taljo éppen ezt a ruhát adta rá, bizonyára nem tévedett... ő is úgy tesz, mint a fal előtt álló emberek, hogy fel ne tűnjön... az egyik kép előtt: Jézus babakorában, az anyukája kék ruhát visel és egy trónon ülnek; utána egy másik, azután megint másik, kezében könyvvel, azután Jézus jön, és a keze, amely olyan hosszú az ujjaknál, felemelve fölfelé mutat... mindegyik kép előtt megáll, vet magára keresztet, mintha más gondja nem is volna, és kész – előbb-utóbb odaér az ajtóhoz... Taljo nem lát ide, a sok ember miatt. Mire odaér az asztalhoz, és utána keresni kezdi őt, addigra már ki is jön, csak ne legyen túl sok szoba. Az az igazság, hogy jó lett volna még egy

там и да си пожелае като шепне така, че всички да чуят:

искам да видя Исус.

Тогава някой може би щеше да я заведе, но сега ще отиде сама, след като вече пропусна – няма нищо за страх. Един кръст на себе си, още един кръст на себе си... и е пред вратата-преградка, а зад нея завесата... трябва да я повдигне и щом прескочи златното, вече е вътре...

...ето сега – вътре е.

Никой няма. Празно е и без други врати. Отгоре също покрито небе, само че по-малко. Значи Исус не си е вкъщи, освен ако не е в някоя друга църква, защото Тальо казва, че всички са негови, но защо тогава днес ги повика точно тук? Не е честно. Много силно мирише и има разни неща – маса и съдове, прилични на царски, целите от сребро, и пак свещ, каквато никога не е виждала, толкова е голяма, но на друго мирише. Нещо като че пуши, от една купичка излиза мирислив дим, а преди малко някой люлееше дима на едната страна, после на другата... тук със сигурност не се спи, защото е душно и е някак особено в този пушек, сякаш от всичките свещички се събира в едно място... нещо се мае. Съвсем е магьосано, а Исус все пак го няма и ще каже на Тальо, тя може и да не знае. Сигурно мисли, че е някъде наблизко и ги гледа... иначе защо се облякоха толкова хубаво... не иска просто тъй да го няма, тя толкова смело тръгна, като че играе на рицар и ще победи звяр... а него го няма. Пак само картинки, те са навсякъде, и разни други неща, не ги знае. Поне разбра и няма да съжالياва, че не е проверила. Може да си е отишъл за малко, да вдъхне чист въздух, защото толкова силно мирише и няма прозорец, мае главата сякаш облачета се движат наоколо и ако дълго ги гледа, като че стават на хора, но това сигурно тя го измисля, защото не е възможно да плуват из въздуха, като песните да влизат в корема – то е от пушека, а тя не е свикнала и не става добре, крачката ѝ сякаш отпадат, може да падне. Сигурно нямаше нужда да идва дотук, след като него го няма, а не може току-така да излезе – трябва внимателно, за да не види някой и да се кара... въпреки че тя не прави беля и ще излезе веднага, само да седне за малко и за миг да притвори очите, зад които се мае, и става все потъмня завесата... Има завеса. Може да мине под тази маса, не под другата, а докато минава, да остане скрита за малко под нея, защото краката омекват, а в ухото ѝ нещо пици – не е песен. Просто пици, като че въздухът влиза в него и

gyertya, akkor egyenesen odamenne a földön levő gyertyatartóhoz, az ugyan csúnyább és tiszta homok az egész, viszont alacsonyban van, hogy a gyerekek is elérjék, leszúrná oda a gyertyáját, és kívánna, olyan hangosan suttogva, hogy mindenki meghallja:

láttni akarom Jézust.

Akkor valaki talán odavinné hozzá, de így most egyedül kell mennie, miután ezt az alkalmat elszalasztotta – nem kell félni semmitől. Egy keresztvetés, még egy... és már ott is van az elválasztó ajtó meg a mögötte levő függöny előtt... azt felemeli, átsurran az arany küszöbön, és máris odabent van...

...így ni – itt van bent.

Sehol senki. Üres az egész, és nincs több ajtó. Odafönn megint fedett égbolt, csak ez kisebb. Tehát Jézus nincs itthon, talán valamelyik másik templomban van, mert Taljo azt mondja, hogy minden templom az övé, de akkor miért éppen ide hívta őket ma? Ez nem igazság. Nagyon erős az illat és különböző dolgok vannak – asztal és edények, királyhoz méltók, tiszta ezüstből, és megint egy gyertya, olyan óriási, amelyet még sohasem látott, de az illat valami másé. Mintha füstölne valami, egy kis edénykéből illatos füst kanyarog elő, az imént valaki lengette a füstöt, előbb az egyik oldalra, aztán a másikra. Biztos, hogy ez nem hálószoba. mert fülledt a levegő, és van valami furcsa ebben a füstben, mintha minden gyertyaé egyetlen helyre gyűlt volna össze... szédítő valahogy. Egészen varázslatos, de Jézus még sincs itt, ezt meg fogja mondani Taljónak, talán nem is tudja. Biztosan azt hiszi, hogy itt van valahol a közelben és nézi őket... különben minek öltöztek volna ki ennyire... Nem akarja, hogy csak így egyszerűen ne legyen itthon, hiszen olyan bátran indult neki, mintha lovagost játszana és egy fenevadat kellene legyőznie... ő meg nincs itthon. Itt is csak képek, tele van velük minden, meg különböző más dolgok, amiket nem ismer. Legalább most már tudja, és nem fogja sajnálni, hogy utánajárt. Talán csak kiment egy kicsit, friss levegőt szívni, mert itt olyan erős az illat, és nincs ablak, úgy szédül, mintha felhők lebegnének körülötte, és ha sokáig nézi őket, ember lesz belőlük, de ezt biztosan csak ő találta ki, mert emberek nem úszhatnak a levegőben, mint ahogy az ének sem mehet be a hasba – a füsttől van az egész, ehhez nincs hozzászokva, és kicsit rosszul van, a lába elerőtlenedik, mindjárt el fog esni. Nyilvánvaló, hogy nem kellett volna idejönnie, ha egyszer nincs is itthon, de nem ronthat ki csak úgy – óvatosan kell, nehogy valaki meglássa és összeszidja... bár nem csinált semmi rosszat, ki is megy mindjárt, csak egy kicsit leül, és egy pillanatra behunyja a szemét, szemhéja mögött ott a szédülés, a függöny egyre sötétebb lesz... Van itt egy függöny. Átmehetne ez alatt az asztal alatt, nem a másik alatt, és közben elbújhatna ott egy kicsit alatta, mert a

свири, но само с един звук... И е много по-тъмно, съвсем тъмно, не само от свещичката като слънце без никаква светлина... Тази свещичка е друга, прави истинска нощ без звезди... и не може да се върне назад. Ще поседи, докато въздухът престане така да се мае, после ще избяга и ще каже, че не го е намерила – ето това ще каже на Лазар: проверих, но не беше там, ще го потърсим друг път, при това заедно. За да не е страшно. Всъщност, не че е страшно, но е толкова умерено и тъжно, че ще се пъхне под масата, за да не би някой да влезе докато си почива... там може би има килимче, а може би няма...

...на съвсем тъмно и скришно. Покривката крие, тя е почти до земята и свещта не се вижда, и вече никой не я гледа, а онези лица по стените толкова много се вираха... като Лазар, когато иска нещо да каже, а не може... сега само на главичката да олекне и да не се мае толкова много... а още по-хубаво би било изведнъж да си е в леглото и Тальо да дойде съвсем тихо, да я погали и да ѝ каже:

ти спиш,

ти вече отдавна си заспала,

и е така отмаляло...

в черното нещо започва да плува,

магьосано е...

и сега съвсем ще изплува, сигурно е...

...ето го, някакъв човек пристъпва на пръсти, а косата му е толкова дълга, очите добри и май не ходи, а съвсем като птица лети, носи се някъде, а под масата става все по-голямо, много голямо, като пещера, по-голямо от църквата, защото краят вече не се вижда... и още един идва отзад, той е страшен, с голяма глава като онзи, който гледа отгоре, но тя въобще не се плаши, наистина няма страшно и страшното сякаш не е, а тук и небето не са го покрили, за да не пречи на птиците и всичко е само небе, много птици хвърчат и пеят с някакъв глас, който е друг, не е като в гората, а в очите звездичките светят, защото е тъмно, не са вън, а са вътре в очите, и птиците също, и те са в корема, в ушите, летят си отвътре, само онези двамата, много големите, ако и те...

- Маги детенце, Магдалена...

...някой говори с глас, който прегръща, гали я по телцето и толкова хубави тръпки... но съвсем не може да отвърне, езичето е залепнало в небцето и никак не иска да се движи, думичките не спират вътре и като не могат да бъдат изречени, издуват се и стават балончета, а после дупчица ги пробива, пукат и започват да пеят като птичките, с глас...

думички-песен...

думички-песен...

лаба rogyadozik, a fülében meg sívít valami - nem az ének. Csak sívítás, mintha a levegő sívítana benne, de csak egy hangon... És már megint sokkal sötétebb van, egészen sötét, nem csak a gyertyától, amely olyan, mint egy nap, minden fény nélkül... Ez a gyertya más, valódi, csillagtalán éjszakát csinál... és nem lehet visszafordulni. Üldögél egy kicsit, míg elmúlik ez a szédülés, aztán kiszalad és elmondja, hogy nem találta őt – igen, ezt fogja mondani Lazarnak: ellenőriztem, de nem volt ott, majd megkeressük máskor, de együtt. Hogy ne legyen olyan borzasztó. Tulajdonképpen nem is borzasztó, de már annyira fáradt és szomorú, hogy inkább bebújik az asztal alá, nehogy valaki bejöjjön, amíg pihen... talán van ott egy szőnyeg, de lehet, hogy nincs...

...egészen sötét és titokzatos minden. A terítő eltakarja, majdnem a földig ér, a gyertya sem látszik, és már nem is nézi senki, pedig azok az arcon a falakról hogy bámulták... mint Lazar, mikor mondani akar valamit, de nem tud... most csak a feje tisztuljon ki egy kicsit, ne szédüljön annyira... de még jobb volna, ha egyszer csak az ágyában találná magát és odalépne Taljo egészen csendben, megsimogatná, és azt mondaná:

alszol,

már régóta alszol,

és olyan erőtlen...

és az a fekete valami lebegni kezd,

varázslatos...

és most biztosan egészen ideúszik...

...lám, itt van, egy ember jön lábujjhegyen, milyen hosszú a haja, jóságos szeme van, és mintha nem is járna, hanem repül, mint a madár, lebeg valamerre, az asztal alatt pedig egyre több a hely, nagyon tágas, mint egy barlang, nagyobb a templomnál, mert nem látszik a vége... és egy másik is jön hátulról, ez félelmetes, akkora feje van, mint annak, aki fölülről néz, de ő egyáltalán nem fél, tényleg nincs itt semmi félelmetes, még a borzasztó is olyan, mintha nem volna az, itt az ég sincs befedve, hogy ne legyen útjában a madaraknak, és minden csupa égbolt, rengeteg madár röpköd és valami olyan furcsa hangon énekel, amely más, mint az erdőben, a szemhéja alatt csillagok fénylenek, mert sötét van, nem odakinn vannak, hanem benn, a szemében, ott vannak a madarak is, meg a hasában, a fülében, röpködnek odabenn, csak az a kettő, ők nagyon nagyok, ha azok is...

- Magi, gyermekem, Magdalena...

...valaki hangosan beszél, átölelé hangon, simogatja a testét, milyen finom borzongás... de egyáltalán nem tud válaszolni, a nyelve odaragadt a szájpadról és meg sem akar mozdulni, a szavak megrekednek odabenn, és mivel nem lehet őket kimondani, felfúvódnak, mint a léggömbök, aztán kilyukadnak, kipukkadnak, és énekelnek, mint a madarak, hangosan...

szó-dalok...

szó-dalok...

így is lehetne mondani, biztosan van, amit így hív-

може и тъй да се казва, навярно нещо се казва така, но не знае какво и дали тя го изрича, нито дали онзи, който толкова внимателно гледа и гласът му влиза в очите, разбира птичата песен, само едно е съвсем сигурно – то е толкова хубаво, защото е съвсем сигурно, най-сигурното нещо, и тя въобще не иска вече да е друго, не иска да се буди, само да слуша някъде до сърцето, в гърдичките как я прегръща –

- Маги детенце, Магдалена,
ела детенце при мене...

и ето, извикаха я, и то е толкова сигурно хубаво, само първо на Тальо ще трябва да се обади, не може да си тръгне току-така, но и да каже не може, защото езичето... само думи-балончета пеят... а трябва да каже, за да е съвсем сигурно... и тя да не я търси... те ще я пуснат да каже и после тя ще се върне...

в гърдичките думи се блъскат, но не излизат, а трябва да каже и както напират, започват да спират в гърлото и там се издуват, издуват, не може да диша и ако нещо се спуска, ще я напусне всичият въздух, а друг повече няма – колко е страшно, и изведнъж онези, добрите, които я виждаха с глас-прегръдка, вече ги няма, вместо това само мрак без простор като дупка, и птиците спряха да пеят, съвсем черно е, няма небе, и вече нищо не помни. Отидоха си, някой имаше, но изчезна... и само тъмно, и тихо без въздух... – ще крещи. Ще крещи и дали не беше заспала, когато нещо много страшно се случи – къде е не помни и само черно наоколо, на земята едва-едва светлинка, вече крещи. Крещи, някой трябва да дойде, Тальо трябва да дойде, не може сама да излезе оттук, страшно е толкова много и навсякъде нещо мирише, бяха в църквата, тъй беше, а тя се промъкна да търси Исус, така беше... само Тальо да дойде...

- Там е детето.

- Къде?

- В олтара. Вика се.

nak, de nem tudja, mi az, és hogy ő mondja-e ki, azt sem tudja, hogy az, aki olyan figyelmesen szemléli és a hangja bemegy a szemébe, érti-e a madárdalt, csak egyet tud egészen biztosan – hogy ez gyönyörű, mert egészen biztonságos, a legbiztonságosabb dolog, és ő már egyáltalán nem akar semmi mást,

nem akar felébredni,

csak hallgatni valahol a szíve táján, a mellében, amint átöleli –

– Magi, gyermekem, Magdalena...

gyere hozzám, gyermekem...

és íme, szólították, és ez annyira biztonságosan jó, csak előbb szólni kell Taljónak, nem indulhat el csak úgy, viszont megmondani sem tudja, mert a nyelve... csak a szó-léggömbök énekelnek... pedig meg kell szólalnia, hogy egészen biztos lehessen... és hogy Taljo ne keresse... el fogják engedni, hogy szóljon neki, aztán visszajön...

a mellében szavak feszülnek, de nem jönnek ki, pedig szólalnia kell, és ahogy feszítik, megakadnak a torkán és ott fúvódnak fel, nőnek, nőnek, nem kap levegőt, és ha eldurran valami, kimegy az összes levegője, több meg már nincs – milyen borzasztó, és hirtelen azok, a jók, akik ölelés-hangon hívták, már nincsenek is ott, feneketlen sötétség van, mint egy lyukban, a madarak elhallgattak, egészen fekete minden, nincs égbolt, és már nem emlékszik semmire. Elmentek, volt itt valaki, de eltűnt... és csak a sötétség, a csend, a levegőtlenység... – kiabálni fog. Kiabálni fog, reméli, nem álmában történt vele valami borzasztó – nem emlékszik rá, hol van, köröskörül sötétség, csak a földön szűrődik be egy kis fény, már kiabál is. Kiabál, valakinek jönnie kell, Taljónak kell jönnie, nem tud egyedül kimenni innen, annyira borzasztó, és mindenütt valami illat terjeng, templomban voltak, úgy is van, ő besurrant megkeresni Jézust, így történt... csak jönné már Taljo...

– Ott a gyerek.

– Hol?

– Az oltárban. Ahol kiabálnak.

Csikhelyi Lenke fordítása

Тошо Дончев

Сближаването на Изтока и Запада в Естергом

Откъм Дунава се спускаше лека мъгла. В шест без една минута колата приближи към входа на палата на примаса. Малкият кръгъл площад пред сградата бе мъртвешки пуст. Не се виждаше жива душа. Портата беше затворена и прозорците зееха като тъмни зеници. Обля ме студена пот. Толкова невероятно и изненадващо беше всичко това. Преди, когато придружавах високопоставена българска делегация, още на границата на окръга ни чакаше милиционерска кола, която, проправяйки си път между превозните средства, с огромна скорост ни откарваше при очакващите ни за сърдечно ръкостискане, нетърпеливо бърбещи и пристъпващи по застлания пред входа червен килим домакини. "Не, не може да бъде, тук има някакво фатално недоразумение, никой да не ни чака..." – казвах си аз – та нали лично се уговорих с Негово Високопреосвещенство и накрая даже повторих: на 15 в понеделник в шест в примаския палат."

През октомври 1984 година с мълниеносна бързина се изкатерих в йерархията на дипломатическото ни представителство, не по ранг, естествено, а по степен на отговорност на задачите. Оказа се, че съм най-подходящото по старшинство и чин лице, единствено способно да осъществи съгласуването на задачите с естергомската епископска канцелария.

За моя изненада Ласло Лекаи, кардинал, примас и архиепископ на Естергом, не чрез посредници, а сам изясняваше подробностите. С голямо внимание се интересуваеше и трезво уточняваше. Спокойният му плътен глас още звучеше в ушите ми. Чак сега почувствах истински тежестта на стоварилата се на раменете ми отговорност. С разтреперани крака излязох от колата и зачаках земята да се разтвори под мен. Посланникът Бончо Митев, със своя практичен ум, се отнасяше към властта и особено към актуалната линия на партията, както простите вярващи към чудните дела господни. Не търсеше в тях логика, не го смущаваеше противоречието между заповедите и предишните догми, не роптаеше и не се ровеше за причините. Знаеше, че в политиката

Doncsev Toso

Kelet és Nyugat közeledése Esztergomban

Enyhe köd szállt le a Duna felől. Esteledett. Egy perccel hat óra előtt gördültünk a prímási palota bejáratához. Az épület előtti kicsiny, kerek tér kihaltan kongott. Egy teremtett lélek se látszott. A kapu zárva volt és az ablakok, mint sötét szemüregek meredtek ránk. Kivert a hideg verejték. Mindez annyira valószínűtlennek és döbbenetesnek tűnt. Máskor, ha vidéki útjaikon magas rangú bolgár küldöttségeket kísértem, már a megyehatáron rendőrautó várt ránk és az előttünk közlekedőket az útról leterelve sebesen vezetett a vendéglátók elé, akik mind ott toporogtak és fecserésztek a bejáratnál leterített vörös szőnyegen, szívélyes kézszorításra várva. "Nem, ez nem lehet igaz, valamilyen végzetes félreértés történnhetett, hogy senki sem vár ránk, - mormoltam magamban – hiszen telefonon én beszéltem személyesen az emenciás úrral, és a beszélgetés végén még meg is ismételttem: tehát 15-én, hétfőn hatkor a prímási palotában".

1984 októberében villámgyorsan kapaszkodtam fölfelé a külképviseleti számarlétrán, persze nem rangban, csupán a feladatok felelősségi szintjén. Kiderült, hogy én vagyok az a rangidős személy, aki egyedül alkalmas az esztergomi érseki hivattal folytatandó egyeztetésre. Meglepetésemre Lékai László bíboros, prímás, esztergomi érsek nem áttételeken keresztül, hanem közvetlenül maga tisztázta a részleteket. Körültekintően érdeklődött és higgadtan pontosított. Öblös, nyugodt hangja még a fülemben csengett. Most éreztem csak igazán a vállamra nehezedező felelősség súlyát. Remegő lábbal szálltam ki a kocsiból és arra vártam, hogy megnyíljon alattam a föld.

Boncsó Mitev nagykövet a maga gyakorlatias észjárásával úgy viszonyult a felsőbbséghez és kiváltképp a párt aktuális irányvonalához, ahogy az egyszerű hívők Isten kifürkészhetetlen szándékaihoz. Nem keresett bennük logikát, nem zavarták a korábbi dogmáknak ellentmondó parancsolatok, nem zúgolódott, és az okokat sem firtatta. Tudta, hogy a politikában mindig vannak megmagyarázhatatlan, magasabb szempontok, amelyeket a maguk valójában csak egy nagyon szűk kör ismerhet. A hierarchiában lévők kötelessége az utasítások végrehajtása és nem az okvetetlenkedés, de hosszú évek tapasztalatából arra is rájött, hogy a párt irányváltásainál ajánlatos vigyázni, mert megégetheti magát, rajtaveszthet az ember. Ezért, amikor a bolgár ortodox egy

винаги има необясними и по-висши гледни точки, които по самата си същност са достояние само на един много тесен кръг от хора. Задължението на участниците в иерархията е да изгълняват, а не да оспорват нарежданията. А от дългогодишния си опит беше разбрал и това, че при промените на партийната линия трябва да се внимава, иначе човек може да се опари и провали. Затова, когато в понеделник заместник-председателят на Министерския съвет Ицван Шарлош прие в парламента главата на Българската православна църква и придружаващите го лица, и той се изтъписа там. Но за посещението при българите в Печ и за срещата в Естергом вече не можа да осигури кола и, позовавайки се на многостранните си задължения от друг характер, избягваше една нова среща. И без това консултът, генерал-майор на Министерството на вътрешните работи, зорко и враждебно следеше всяка негова стъпка. Той открито даде израз на несъгласието и неприязънта си при вида на делегацията "в расо". Смяташе, че авторитетът му на бивш партизанин му разрешава да даде отдушник на гневната си омраза и че трябва да се бори против оскверняването на комунистическото минало. Подчинените дипломати пък така отбягваха църковните лица, както дяволът дима на тамян. Когато другарят Митев отреди на мен, безпартийния преводач на посолството, ролята на посредник, той се позова на отделянето на църквата от държавата. И така моята особа олицетворяваше конституцията. И докато тази полужива конституционна разпоредба се препъваше по тротоара, огромната старинна дъбова порта безшумно се отвори. Прозорците на палата светнаха и цялата сграда плувна в светлина. До засланата във входа червена пътека, мълчаливо се бяха наредили почтително кимащите, облечени в черно расо членове на епархийския съвет. По стълбата към нас тръгна примасът. Последва особена, почти хореографирана серия от движения. Кардиналът с поклон даде израз на почитта си, полагаща се на госта и тъй като стоеше с две стъпала по-нагоре, въпреки ниския си ръст, пак се извисяваше над главата на българския архиерей. Негово Светейшество патриарх Максим любезно отклони жеста за поклон пред него, като междувременно всичко премина във взаимна символична прегръдка, за да могат двамата, пристъпвайки задушевно и с достойнство, едновременно да стигнат до горния етаж. По молба на архиепископа, трапезната благословия изрече патриархът. Безшумно движещи се монахини ни поднесоха отлична вечеря

ház vezetőjét és kíséretének tagjait hétfőn a parlamentben fogadta Sarlós István, a minisztertanács elnökhelyettese, ott feszített ő is, de a pécsi bolgárok meglátogatására és az esztergomi találkozóra már nem tudott kocsit biztosítani és bokros, egyébirányú teendőire hivatkozva háritotta az újbóli találkozást. Különbен is a konzul, a belügyminisztérium vezérőrnagya minden lépését acsarkodva, árgus szemmel ügyelte. ő nyíltan hangoztatta értetlenségét és nemtetszését a „csuhás” küldöttség láttán. Úgy vélte, hogy partizán múltjára való tekintettel szabad folyást engedhet dühös gyűlöletének, és harcolnia kell a kommunista múlt meggyalázása ellen. A beosztott diplomaták meg úgy kerültek az egy-

и чудесно червено вино. До началото на вечерния телевизионен преглед вече бяхме стигнали до десерта и, благодарение на любезното внимание на католическия архиепiscop, всички можахме да видим предаването за приема в парламента от него ден. В края на вечерята хорът на Светия Синод с пълни гърди изпя Многая лета. Прозорците на примаския палат потрепериха от българските басове.

Настъпи времето за размяна на подаръци. Бях единственият светски участник, а получих от архиепископа на Естергом подарък, полагащ се на епископ, със следните признателни думи: «Благодарение на Бога и на господин преводачката във всичко се споразумяхме.» От примесената с хумор похвала за миг се почувствах на седмото небе, но бях наясно, че с този вежлив жест негово Високопреосвященство всъщност оцени постижението ми като преводач на неделната икуменическа божествена служба и на последвалите я общ обяд и вечеря, където превеждах водещия се задълбочен и многостранен разговор. В книгата си "Фрагменти", съдържаща разсъждения и афоризми, забележителният български поет и преводач Атанас Далчев пише, че "Преводачът е най-бавния и задълбочен начин на четене". Донякъде в обратен смисъл това се отнася за устния превод, който, би могло да се каже, е най-бързото и задълбочено четене на мисли. Това определение е валидно най-вече за синхронния превод, при който мислите на говорещия без прекъсване оратор трябва веднага и безпогрешно да бъдат пренесени в различни по строеж и словоред граматически структури. Преводачът практически предварително трябва да усети посоката на мисълта и възможните обрати и разклонения на начина на изразяване. Един професионален преводач никога не би се затруднил да преведе речта и коментарите на партиен функционер. Ограниченото беседване на слабограмотни, необразовани хора с беден словесен запас не представлява сериозно изпитание. Истинско професионално предизвикателство изпитах именно в онези дни, когато имах щастието да посреднича на притежаващи широк кръгозор високообразовани партньори и да превеждам техните точни и сложни, но в същото време наблягащи и на подробностите формулировки. Преговорите, водени с ръководителите на унгарските църкви бих могъл да окачествя като литературни беседи с професионален характер. Освен уточняването на мястото на вярата, на различните вероизповедания и техните общи цели и на мисията на църквите, характерен

házi személyeket, mint ördög a tömjénfüstöt. Mitev elvtárs az állam és az egyház szétválasztására hivatkozott, amikor rám, a pártonkívüli, a nagykövetség tolmácsára osztotta a közvetítői szerepkört. Személyemben így testesítettem meg az alkotmányt.

És míg ez a félholt alkotmányos rendelkezés a járdán botladozott, az óriási ódon tölgyfa kapu hangtalanul kitérült. A palota minden ablakában kigyúltak a lámpák, az egész épület fényárban úszott. A kapualjban végigfutó vörös szőnyeg mellett néma sorban, fekete reverendában tisztelgő főhajtással álltak a káptalan tagjai. A primás a lépcsőn lefelé jött elénk. Különös, szinte koreografált mozdulatsor következett. A bíboros meghajlással juttatta kifejezésre a vendéget illető tiszteletet, ám alacsony termete ellenére még így is a bolgár egyházfő feje fölé magasodott, mert két lépcsővel feljebb állt. Őszentsége, Makszim pátriárka kegyesen hártotta a leborulásra utaló mozdulatot, közben mindez jelképes, kölcsönös átkarolássá alakult, hogy immár egymás mellett meghitten és méltóságteljesen lépdelve egyszerre érjenek fel az emeleti szintre. Az asztali áldást az érsek kérésére a pátriárka mondta. A halkan suhanó apácák kitűnő vacsorát és nagyszerű vörösborot szolgáltak fel. A tv-híradó kezdetére már a desszertnél tartottunk és így a katolikus főpap figyelmességének köszönhetően mindannyian láthattuk az aznapi parlamenti fogadás képeit. A vacsora végén a szent színóduš kórusa teli tüdőből elénekelt a Mnogaja letá-t. A bolgár basszusokba beleremegtek a primási palota ablakai. Az ajándékok cseréjének jött el az ideje. Egyetlen világi résztvevőként püspöknek kijáró ajándékot kaptam Esztergom érsekétől elismerő szavakkal: „A Jóistennek és a tolmács úrnak hála mindenben szót értettünk.” A humorral fűszerezett magasztalás egy pillanatra mennyei magaslatokba emelt, de tudatában voltam, hogy az eminenciás úr lényegében ezzel az udvarias gesztussal értékelt az tolmácsi teljesítményt, amit a vasárnapi ökumenikus istentiszteleten, az azt követő közös ebéden és a vacsora alatt folytatott elmélyült és szerteágazó párbeszéd során nyújtottam.

Atanasz Dalcsev, a kiváló költő és műfordító „Töredékek” című, gondolatait, aforizmáit tartalmazó kötetében azt vallja, hogy „a fordítás a leglassúbb és legelmélyültebb olvasás.” Ennek részben fordítottja igaz a tolmácsolásra, amely – mondhatni – a leggyorsabb és legelmélyültebb gondolatolvasás. Ez a megállapítás főként a szinkrontolmácsolásra áll, hiszen a folyamatosan beszéző szónok gondolatait azonnal és hibátlanul eltérő felépítésű, sorrendű nyelvtani szerkezetekbe kell átültetni. A tolmácsnak szinte előre kell sejtenie a gondolat irányát, a kifejezési mód lehetséges fordulatait, elágazásait. Hivatásos tolmácsoknak sohasem okozhatott nehézséget egy pártfunkcionárius beszédének vagy fejtegetéseinek lefordítása. Alacsonyan képzett, műveletlen és szegényes szókincsű emberek könnyen behatárolható témakörben folyó társalgása nem jelenthetett próbatételt. Igazi szakmai kihívást azalatt a néhány nap alatt éreztem, amikor nagy műveltségű, széles látókörű tár-

за диалога на партньорите беше деликатния, но категорично съобразяващ се с различията, проникновен анализ на религиозните, общочовешките и външнополитическите гледни точки. Всяка дума и всеки израз имаше своята тежест.

На 29 март 1984 година на съвещанието си в Парламента в Будапеща, представителите на унгарските църкви и вероизповедания, приеха Послание за мир със заглавие: "С отговорност пред родината и човечеството". Заслуга и изява на дипломатическия талант на метрополит Симеон, ръководител на Западно- и Средноевропейската епархия на българската православна църква със седалище в Будапеща, е, че под този претекст успя да осъществи посещението на главата на българската Църква в Унгария. Според пресата патриарх Максим бе пристигнал в унгарската столица, за да се присъедини към това Послание и за да вземе участие в юбилейното тържество, организирано по случай половинвековната годишнина от съществуването на църквата "Св. св. Кирил и Методий", създадена от българската общност в Унгария.

На 14 октомври, на светата божествена литургия в църквата на улица Вагохид, на която от страна на унгарската католическа Църква присъстваха Ласло Лекаи – кардинал, примас и архиепископ на Естергом, епископ Йожеф Кацибя, гръко-католическият помощник-епископ Силард Керестеш и каноникът Имре Биро, църковният глава обяви официално присъединението на Българската православна църква към Посланието.

Но не това беше същността на събитията, нито онзи единствен по рода си исторически факт, че български църковен глава за първи път стъпи на унгарска земя, а обстоятелството, че посещението на най-високия български духовник се включи в големия процес на сближаването на християнските – католическа и източно-

гвалб партнереk pontos és összetett, egyszersmind részletekre is ügyelő megfogalmazásait volt szerencsém közvetíteni. A magyar egyházak vezető személyiségeivel folytatott tárgyalásokat irodalmi szintű szakmai megbeszéléseként jellemezhetném. A hitbéli helyzet, a hitvallások és a közös célok, az egyházak küldetésének megfogalmazása mellett az eltérések finom, de határozott számbavétele, a vallási, az általános emberi és külpolitikai szempontok értő elemzése minősítette a felek párbeszédeit. Minden szónak, kifejezésnek súlya volt.

1984. március 29-én a magyarországi egyházak és vallásfelekezetek képviselői Budapesten az Országgházban tartott tanácskozásukon „Felelősséggel a hazáért és az emberiségért” címmel békefelhívást fogadtak el. Szimeon metropolita, a Bolgár Ortodox Egyház Nyugat- és Közép-Európai egyházmegyéjének Budapesten székelő

православна – църкви. А това беше част от поредицата събития, които повлияха на мирогледа и действията на стотици милиони вярващи хора. Общественото мнение не можа да оцени значението на измерващите се с десетилетия и столетия, променящи света ни събития. В пресата всичко това се изгуби. Вестниците съобщаваха за посещението на Янош Кадар в Париж и на заместник министър-председателя и министъра на външните работи на Ирак Азис Тарик в Москва, както и за есенната сесия на парламента, открила се на 18 октомври, в дневния ред на която фигурираха всичко на всичко три дневни точки. В сравнение с това българо-унгарските отношения изглеждаха много по-оживени. През същата седмица в Будапеща пристигна на посещение главният редактор на централния партиен вестник "Работническо дело" и българският главен прокурор. Тогава бе подписано българо-унгарско външнотърговско споразумение и се завърна от посещението си в София главният секретар на Националния съвет на Профсъюзите. И разбира се дипломатите на посолството в Будапеща следяха политиката на деня. В това време, през октомври, Съветът на Европейските епископски конференции и обединяващата европейските – православна и протестанска – църкви Конференция на европейските църкви организира в Рива, на брега на езерото Гарда, III-та европейска икуменическа среща. А на 29 октомври, в Капелата на Света Матилда в апостолската палата, папа Йоан-Павел II отслужи литургия заедно с кардинал Ласло Лекаи, примас и епископ на Естергом. Двадесет години преди това, в 1964 година, папа Павел VI и константинополският патриарх Атенагор се бяха срещнали в Йерусалим. След година двамата църковни глави изтриха изречената след разделянето на Църквата през 1054 година взаимна анатема. А през 1967 година си размениха посещения.

Възобновеният диалог трае вече почти четиридесет години. От православните църковни глави, като посланик на ортодокса, пръв патриарх Максим стъпи на унгарска земя. 16 години по-късно, във връзка с 2000-та годишнина от раждането на Спасителя и 1000 години от приемането на християнството в Унгария, го последва константинополският патриарх Вартоломей. Тези събития бяха важни етапи във възобновения и обещаващо успешен сблизение.

Превод: Росица Тодорова

водителите дипломатическия талант диктува, че за да се установи връзка с болгарската църква, първо трябва да се установи връзка с болгарската държава. А това беше част от поредицата събития, които повлияха на мирогледа и действията на стотици милиони вярващи хора. Общественото мнение не можа да оцени значението на измерващите се с десетилетия и столетия, променящи света ни събития. В пресата всичко това се изгуби. Вестниците съобщаваха за посещението на Янош Кадар в Париж и на заместник министър-председателя и министъра на външните работи на Ирак Азис Тарик в Москва, както и за есенната сесия на парламента, открила се на 18 октомври, в дневния ред на която фигурираха всичко на всичко три дневни точки. В сравнение с това българо-унгарските отношения изглеждаха много по-оживени. През същата седмица в Будапеща пристигна на посещение главният редактор на централния партиен вестник "Работническо дело" и българският главен прокурор. Тогава бе подписано българо-унгарско външнотърговско споразумение и се завърна от посещението си в София главният секретар на Националния съвет на Профсъюзите. И разбира се дипломатите на посолството в Будапеща следяха политиката на деня. В това време, през октомври, Съветът на Европейските епископски конференции и обединяващата европейските – православна и протестанска – църкви Конференция на европейските църкви организира в Рива, на брега на езерото Гарда, III-та европейска икуменическа среща. А на 29 октомври, в Капелата на Света Матилда в апостолската палата, папа Йоан-Павел II отслужи литургия заедно с кардинал Ласло Лекаи, примас и епископ на Естергом. Двадесет години преди това, в 1964 година, папа Павел VI и константинополският патриарх Атенагор се бяха срещнали в Йерусалим. След година двамата църковни глави изтриха изречената след разделянето на Църквата през 1054 година взаимна анатема. А през 1967 година си размениха посещения.

vezetője diplomáciai tehetségét dicséri, hogy ehhez kapcsolódva a bolgár egyházfő magyarországi látogatását sikerült tető alá hoznia. A híradások szerint Makszim pátriárka azért érkezett a magyar fővárosba, hogy csatlakozzék ehhez a felhíváshoz, és részt vegyen a magyarországi bolgár közösség Szent Cirillről és Szent Metódról elnevezett temploma félévszázados fennállása alkalmából szervezett jubileumi ünnepségen. Az egyházfő október 14-én a Vágóhíd utcai templomban tartott szent liturgián, melyen a katolikus egyház részéről jelen volt Lékai László, bíboros, prímás, esztergomi érsek, Kaczi-ba József püspök, Keresztes Szilárd görög katolikus segédpüspök és Bíró Imre kanonok, hivatalosan is bejelentette a bolgár egyház csatlakozását. De a lényeg nem ez volt, még csak nem is az az egyedülálló történelmi tény, hogy bolgár egyházfő első ízben lépett magyar földre, hanem az, hogy a bolgár főpapi látogatás a katolikus és a keleti ortodox keresztény egyházak közeledésének nagy folyamatába illeszkedett, hívő emberek százmillióinak szemléletét és cselekedeteit befolyásoló eseménysor része volt. A közvélemény nem érzekelhette az évtizedekkel, évszázadokkal mérhető változások világunkat alakító súlyát. A sajtóban mindez elsikkadt. Az újságok Kádár János párizsi útjáról, Tarik Azisz iraki miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter moszkvai látogatásáról tudósítottak, meg arról, hogy október 18-ra összehívták az országgyűlés őszi ülészakát, amelynek napirendjén mindössze három téma szerepelt. Ennél még a bolgár-magyar kapcsolatok is jóval mozgalmasabbnak tóntek, hiszen azon a héten Budapestre látogatott a központi pártlap, a Rabotniceszko Delo főszerkesztője, a bolgár legfőbb ügyész, bolgár-magyar belkereskedelmi megállapodást írtak alá, és hazaérkezett Szófiából a SZOT főtitkára. Érthető hát, hogy a budapesti külképviselet diplomatái a napi politikára ügyeltek. Közben az Európai Püspökkari Konferenciák Tanácsa és az európai ortodox és protestáns egyházakat tömörítő Európai Egyházak Konferenciája októberben Olaszországban a Gardató melletti Rivában tartotta a III. európai ökumenikus találkozót, október 29-én pedig II. János Pál pápa az apostoli palota Szent Matild kápolnájában együtt misézett Lékai László bíboros, prímás, esztergomi érsekkel.

Иван Русков*

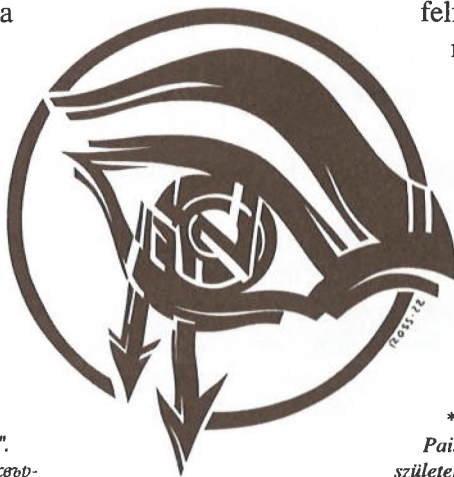
За словото божие ... и неговите пастири

Да се говори за Църквата, по същество означава - под една или друга форма - да се говори за Божието Слово, и то в твърде обширен и многостранен план. Както се знае, през Средновековието се смята, че ключовете към загадките на света, към разбирането на природния и библейския запис се владеят от Църквата, която единствена е съхранителка на "истинската вяра". В постсредновековната история обаче, не само в България, по различни причини се променя мястото, ролята и авторитетът на духовенството в обществото, а статутът на Църквата е бил преосмислян и оформян юридически така, както е било угодно на светската власт.

В най-общи линии голяма част от образованите българи, разбира се, знаят през какви изпитания преминава Българската православна църква в съответни исторически периоди. Част от изпитанията са неизбежни предвид годините на национално робство. Друга част обаче се дължи на разноречието между църковното и светското управление в рамките на самостоятелната българска държава. На това разноречие се спира книгата на Даниела Калканджиева - Българската православна църква и "народната демокрация" (1944-1953). Силистра, фондация "Демос", 2002, 336 с. Всъщност, това е второ издание на книгата. В предговора и в заключителните думи изрично е посочено, че изданието е във връзка с навършването на 10 май 2003 петдесет години от възстановяването на патриаршеското достойнство на Българската православна църква. За достойнството ще стане дума отново по-нататък. Сега нека си припомним, че първото издание на книгата е с друго заглавие:

"Българската православна църква и държавата, 1944-1953" (София, Албатрос, 1997).

Разликата в заглавието на книгата изпъква веднага: промяната на думата държавата (I изд.) с изписания в кавички израз "народната демокрация" (II изд.) едва ли е следствие единствено от търсене на стилистичен сми

* Иван Русков е преподавател по българска литература в Пловдивския университет "Паисий Хилендарски". Роден е през 1960 година. Научните му занимания са свързани с българската литература след Освобождението – пейзажа в българската лирика, творчеството на Захарий Стоянов и др. В момента е лектор по български език и литература в Будапеща.

Ivan Ruszkov*

Isten ígéjéről ... és pásztorairól

Érdemben beszélni az egyházzal így vagy úgy, de azt jelenteni, hogy Isten ígéjéről beszélünk, méghozzá igen széles és sokoldalú értelmezésben. Ismert, hogy a középkorban azt tartották, a világ titkainak, a természet és a szentírás értelmezésének kulcsait az egyház birtokolja, amely az „igaz hit” kizárólagos őrzője is egyben. A középkor utáni történelmi időszakban azonban, nemcsak Bulgáriában, különböző okokból megváltozik a papság társadalmi helyzete, szerepe és tekintélye, míg az egyház státusának jogi értelmezése és módosítása a világi hatalmak kénye-kedve szerint zajlik.

A művelt bolgárok nagy része főbb vonalakban természetesen tisztában van azzal, milyen megpróbáltatásokon ment keresztül a különböző történelmi korszakokban a Bolgár Ortodox Egyház. A megpróbáltatások egy része elkerülhetetlen, tekintve a török fennhatóság éveit. Másik részük azonban a vallási és a világi hatalmak között feszülő ellentétek következménye, már a független bolgár állam keretein belül. E nézetkülönbségeket elemzi Daniela Kalkandzsieva könyve – *A Bolgár Ortodox Egyház és a „népi demokrácia”* (1944-1953); (Szilisztra, Demos Alapítvány, 2002, 336 o.). Ez tulajdonképpen a könyv második kiadása. A bevezetőben és a befejező gondolatokban határozottan kifejezésre jut, a kiadás apropója az, hogy 2003. május 10-én ünneplik a Bolgár Ortodox Egyházban a patriarkátusi méltóság visszaállításának 50. évfordulóját. A méltóságról később még szólnunk. Most gondoljunk csak arra, hogy a könyv első kiadásának még más címe volt: *A Bolgár Ortodox Egyház és az állam, 1944-1953* (Szófia, Albatrosz, 1997).

Szembeszökő a könyv címében lévő különbség: az állam szó felcserélése az idézőjelben szereplő „népi demokrácia” kifejezéssel (II. kiadás), aligha csak stilisztikai hatáskeresés következménye.

Bizonyos értelemben a címváltozás populista fogásként is felfogható. A könnyed játszadozás a „tömegolvasó” ízlésével azonban idegen e kutatás szellemétől. A változás a szavak többértelműségét keresi: a „népi demokrácia” szókapcsolat mögül felsejlik a mai ember ironikus távolságtarása azon kifejezésformáktól, melyek az 1944-1953 közötti időszak kimondottan ideologikus szókincsét jellemezték. Másrészt viszont, többé-

* Ivan Ruszkov bolgár irodalmat tanít a Plovdivi Paiszij Hilendarszki Tudományegyetemen. 1960-ban született. Tudományos munkássága a felszabadulás utáni bolgár irodalmat öleli fel – témái: a tájkép a bolgár lírában, Zahari Sztojanov munkássága stb. Jelenleg lektor a budapesti egyetem bolgár nyelv és irodalom szakán.

слов ефект. В една или друга степен корекцията в заглавието може да се схване дори като популистки похват. Лековатото заиграване с вкуса на "масовия читател" обаче е чуждо на духа на изследването. Промяната търси многозначността на словото: в "народната демокрация" се прокрадва ироничната дистанция на съвременния човек към формите за изразяване, присъщи на подчертано идеологизирания речник от времето 1944-1953 г. От друга страна, повече или по-малко открито, чрез замяната се обръща внимание на това, как чрез словото, чрез политическата реторика, се прави опит да се внуши уникалност на времето, започващо "същинското" държавно съзидание, опора за което е новата форма на управление - "народна демокрация"... Иначе казано, политическата реторика строи новобългарското битие, поставяйки в началото словото на народа... и бъденето на народа. Така представено, слово-творението идва от и е в полза на самия творещ. Няма нужда от посредници, за да тълкуват сътвореното - Църквата става излишна, защото Словото не е на Бог. Бог изобщо не го е имало.

В книгата на Калканджиева няма да срещнем по този начин подредена и назована серия от взаимозависимости. Целта на изследването не е нито да припомня общоизвестното - че словото бе на Партията; нито пък да припомня кой беше (в) Партията... Калканджиева предпочита да търси максималното доближаване до "говора" на документа. Затова цитирането на различни документи надминава половината от обема на книгата. И само който не е работил с архиви, не би могъл да разбере стойността на извършеното проучване. Може би е излишно да се откроява, че значима част от публикуваното в книгата само така - в книжното тяло - има шанс да достигне до всеки интересуващ се. Естествено, предимно специалистите могат да оценят не само важността на новооткритите материали, но и без/спорността на начина, по който Калканджиева актуализира архива. От тази гледна точка е важно и какво е подбрано (когато е имало възможност за подбор), и как то е приведено в съответен контекст в изследването, и как е било тълкувано, за да се оформи конкретен тезис.

Без да имам право да говоря като специалист, ще си позволя да отбележа, базирайки се единствено на поднесения материал и неговия коментар в книгата, че Калканджиева е лаконична, ясна и аргументирана в изложението си. То е системно организирано, целенасочено, предлагащо широко фактологично поле. (Тук не бих искал да се спирам на някои спорни или недотам баланси

кевэбэ ны́лтан, ezzel a változtatással hívja fel a szerző a figyelmet arra, hogy a szavakon keresztül, a politikai retorika segítségével kísérlet történik a „tényleges” állam kiépítésének korszakának megismételhetlenné tételére, ennek támasza pedig az új irányítási forma, a „népi demokrácia”. Más szóval, a politikai nyelvezet újbóljár létet épít, amelynek alapja a nép ígéje. Ebben a kontextusban az ige-alkotás az alkotótól ered és annak javát szolgálja. Nincsen szükség közvetítőkre a teremtés értelmezéséhez, az Egyház így feleslegessé válik, mert az ige nem Istentől való. Isten soha nem is létezett.

Kalkandzsieva könyvében nem találkozunk így strukturált és ennyire konkrétan megnevezett összefüggés-sorozattal. A vizsgálat célja nem az, hogy megismételje a már közismertet – hogy az ige a párté volt – sem pedig annak felelevenítése, ki is volt a Párt(ban)... Kalkandzsieva inkább hagyja a dokumentumokat „beszélni”, ezért a különböző iratokból származó idézetek a könyv terjedelmének több mint a felét teszik ki. Az elvégzett kutatás értékét csak az nem képes felbecsülni, aki soha sem dolgozott még levéltári anyagokkal. Talán felesleges említeni, hogy a könyvben publikáltak nagy része csak így – nyomtatott formában – tud eljutni minden érdeklődőhöz. Természetesen a szakértők dolga megítélni az újonnan felfedezett dokumentumok értékét, és azt a (nem)vitatható módot, ahogyan Kalkandzsieva ezeket az archív anyagokat aktualizálja. E szempontból fontos, mi az, amit kiválogatott (amennyiben volt módja válogatni), azt hogyan építette be a kutatás kontextusába, illetve hogyan értelmezi a konkrét tézisek megfogalmazásánál.

Anélkül, hogy jogom lenne szakértőként nyilatkozni, a könyvben szereplő anyagok és kommentárok alapján megjegyzem, hogy Kalkandzsieva röviden, világosan és megalapozottan fejt ki álláspontját. Műve szisztematikusan szervezett, célirányos és széles tényanyagot fog össze. (Itt nem térek ki néhány, főleg a könyv bevezető fejezetében szereplő vitatható vagy nem egészen tárgyilagos állításra.) Emellett észrevehető az értékelés óvatossága is: egyrészt, mert Kalkandzsievától, úgy tűnik távol áll a hatásos, ám nem eléggé bizonyított állítások megfogalmazása; másrészt, mert a leírtak átgondolása gyakran eleve lehetlenné teszi az egysíkú véleményalkotást; harmadrészt, mert a tényszerűség nemcsak a meglévőben (vagyis az egyértelmű, kézbe vehető levéltári anyagokban) lelhető fel, hanem éppen a meglévők és hiányzó közötti kapcsolatban érhető tetten.

Ez alatt azt értem, hogy még abban az esetben is, amikor az iratokkal alátámasztott tények az elsődlegesek, mint Kalkandzsievánál, ezek alátámasztása két elvi irányvonal kölcsönhatásában, illetve az ezek között való választásban érvényesül. Az egyik a dokumentumfelszereltség, az „elégleges” dokumentáció tendenciája, amelyre a permanens „dokumentuméhség” jellemző. Minden egyes irat egy vagy több másikra hívja fel a figyelmet, illetve az írásos dokumentumok hiányára is rávilágít, vagy azért, mert bizonyos anyagok létre sem jöttek,

рани твърдения предимно в уводната част). Същевременно се забелязва и оценъчна предпазливост: първо, защото Калканджиева, както изглежда, е от типа изследователи, чужди на ефектни, но недостатъчно оправдани съждения; второ, защото нерядко осмислянето на нещата изключва еднозначното твърдение; трето, защото правдоподобието е не само в наличното (в откритото, в прочетеното, в изведеното от архива) - то е в отношението между налично и отсъстващо.

Имам предвид това, че дори когато документалното начало е водещо, както е у Калканджиева, то се утвърждава в корелация, в състояние на избор между две принципни тенденции. Едната е, така да се каже, тенденцията към "документен запас", към документална "достатъчност". При нейното разгръщане е специфичен постоянният "глад за документи" - всеки документ препраща към едни или други документи, но и към едни или други липси на документи: било защото такива не са били създавани, било защото са били унищожени, било защото не са (все още) открити. Втората принципна тенденция е твърде обхватна. Тя си дава сметка, че нещо би могло да битува като "знание за..." в широка мрежа от говорения и да се унаследява ("архивираща") както от форми на устната, така и на писмената словесност. Затова документалният архив се чете през стилови и тематични модулатори на други словесни форми. Разбира се, тези две посоки са непрекъснато пресичащи се: не е възможно "да сме наясно" както кое нещо, така и за кого това нещо би било или не би било угодно "да става документ" във и за дадено време. Още по-малко може да се предвиди как това нещо ще бъде възприето в друго време. Що се отнася до архивите на институциите, те не са писани от народа, ако и да са създавани и за неговото благо: те са част от институционалната мрежа за сътворяване на "летописа на интереси", в който църквата и държавата (владетелят, властта) проектират образа на своята чест и достойнство, полагайки дейността си в една или друга етносъзидателна перспектива. Изпреварващо ще кажа, че Българската православна църква (нататък ще използвам съкращението БПЦ) твърде често полага (е принудена да полага) повече усилия не в областта на богословско-философското тълкуване на същностни страни на мирозданието и човешкото битие, а за собственото си изграждане и утвърждаване като институция.

Още в първите страници на книгата - "Увод в историята на отношенията между църква и държава в България (865-1944г)", - може да се открие генеалогията на противоречията. Калканджиева резюмира същностни моменти, свързани с

илетве megsemmisültek, vagy (még) nem fedezték fel ezeket. A másik elvi irányvonal igen széleskörű. Számot ad arról, hogy sok minden létezhet „valamiről szerzett tudásként” a közbeszéd széles hálójában, és ez továbbadható (archiválható) mind a szóbeliség, mind az írásbeliség bizonyos formáiként. Ezért az iratarchívum olvasása más szóbeli formák stilisztikai és tematikus módosításain keresztül történik. Ez a két irány értelemszerűen állandóan keresztezi egymást: egy pillanatig sem lehetünk tisztában azzal, kinek áll vagy nem áll érdekében, hogy egy adott időszakban és időszakról valamiből irat legyen. Még kevésbé látható előre, hogy értelmezik azt majd egy másik történelmi korban. Ami pedig a különböző levéltárakat illeti, azokat nem a nép hozta létre, még ha a nép javát is szolgálják: ezek részei annak az intézményi hálózatnak, amely az „érdekek történelmét” hozza létre, ezen belül pedig egyház és állam (uralkodó, hatalom) kivetítik becsületük és méltóságuk képét, belehelyezve tevékenységüket egyik vagy másik nemzetteremtő perspektívába. Megjegyzem, a Bolgár Ortodox Egyház (a továbbiakban BOE) túl gyakran foglalkozik (kénytelen foglalkozni) saját intézményi háttérének kiépítésével és megszilárdításával, az emberi lét és az ige lényegi elemeinek teológiai-filozófiai értelmezése helyett.

Már a könyv első oldalain – „Bevezetés az állam és az egyház kapcsolatainak történetébe Bulgáriában (865–1944)” – felfedezhetjük az ellentétek eredetét. Kalkandzиеva összefoglalja azokat a lényegi momentumokat, amelyek a bolgár lakosság 9. századi megtérítésével, továbbá a bizonyos fokú autonómiát élvező bolgár egyház intézményeinek létrehozásával kapcsolatosak. A tények ellentmondásosak, és nem adnak lehetőséget egyértelmű következtetések levonására. Ennek következtében egyes kutatók a szimfónia (harmónia és kölcsönös kiegészítés) fogalmával írják le a középkori egyházi-állami kapcsolatokat, míg mások előszeretettel használják a cezaropapizmus terminust, (amelyben az uralkodó szava a döntő). Egyébként a bevezetőben tárgyalt igen tág történelmi kontextusból két fő irányzat rajzolódik ki: a BOE története a létező bolgár állam keretein belül, illetve a BOE története az idegen megszállás kontextusában. Mindkét esetben az egyház státusa bizonyos állampolitikai vagy nemzetalkotó törekvések keresztútjába kerül. Mindkét esetben – mondjuk, hogy elsősorban a nemzeti öntudat megerősítése érdekében – nemegyszer kerül sor a kánonnal ellentétes cselekedetekre, amelyek következtében egyházunk sajátos helyzetbe kerül: egyrészt hivatalosan kiközösíti (schizma) a Konstantinápolyi Patriarkátus, másrészt viszont a bolgár közösség számára fontos támaszt jelent a nemzeti öntudat megőrzésében.

A folytatásban a szerző bemutatja az egyház és a világi hatalom kapcsolatát 1944. szeptember 9-e után. Mint ismeretes, mind a belföldi, mind pedig a külföldi politikai helyzet diplomatikus döntéseket kíván meg. Figyelemre

християнизирането на българското население през IX век и с първоосноваването на българската църква като институция със съответна степен на автономност. Картината е противоречива и не допуска неоспорими оценки. Ето защо едни изследователи описват средновековния етап от отношението църква : държава чрез термина симфония (хармония и взаимодопълване), а други предпочитат термина цезаропапизъм (определяща е волята на владетеля). Впрочем, в обширния исторически период, за който става дума в увода, се открояват два момента: история на БПЦ в рамките на съществуващата българска държава от определен период; история на БПЦ в контекста на чуждо владичество. И в единия, и в другия случай с църквата (с нейния статут) се бори за определени държавно-политически и/или етносъзидателни стремежи. И в единия, и в другия случай - да приемем, че е преди всичко заради укрепването на народностното самосъзнание - нееднократно се стига до неканонични действия, поради което църквата ни се е оказвала в особена ситуация: от една страна, официално низвергната (схизматична) от Цариград; в същото време, от друга страна, за българската общност църквата е била важна опора за народностното самосъзнание.

По-нататък в изследването е представено взаимодействието между църквата и светската власт непосредствено след 9. IX. 1944 г. Политическата ситуация и във вътрешен, и в международен план, както е известно, предполага гъвкави решения. Забележително е, че - подпомогната и от властта - за кратко време БПЦ разрешава отколешни проблеми:

1. През януари 1945, 30 години след смъртта на екзарх Йосиф, е избран за екзарх митрополит Стефан.

2. Месец по-късно същата година е премахната схизмата, тегнеща над БПЦ от 1872 година.

Можем да обобщим: чрез подкрепата на новата власт, в съгласуваност с църковни и светски ръководители и от Москва, през 40-те години на XX век БПЦ укрепва своите структури и е призната за самостоятелна екзархия. Остава нерешен само един проблем: за придобиване на патриаршеско достойнство. Той ще стане факт по-късно, по време на републиката, установена след проведенния на 8 септември 1946 година референдум, подкрепен официално и от БПЦ.

Не републиканското управление само по себе си обаче, а идеологията на комунистическата партия рязко сменя подхода към църквата:

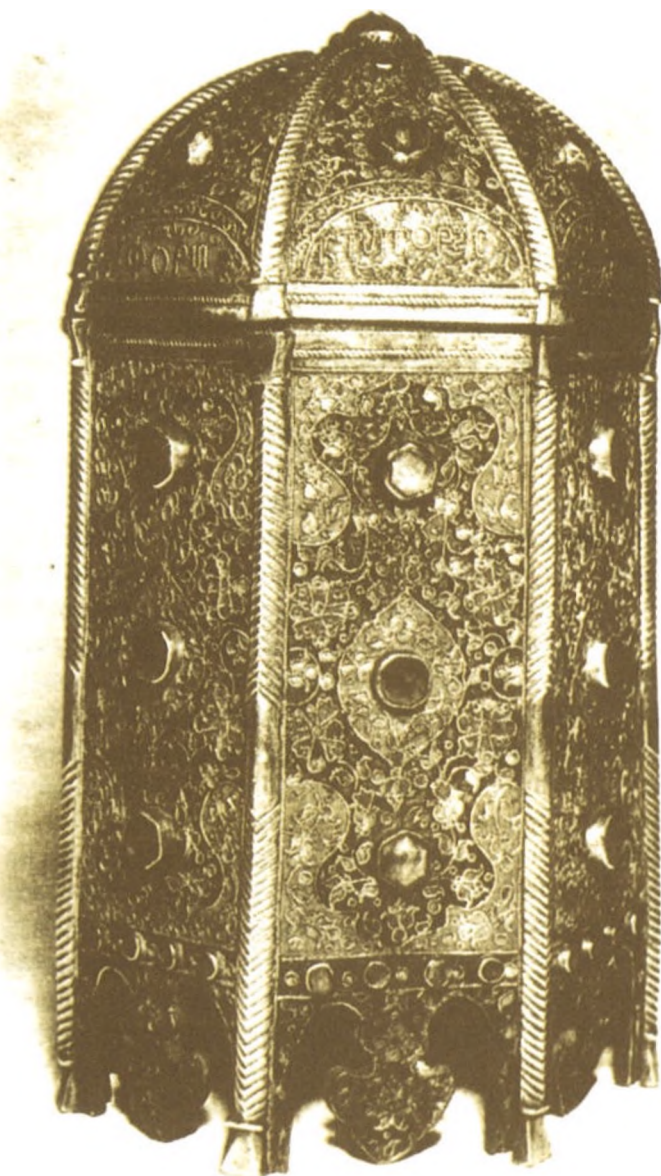
- Вероучението отпада от училищната програма;

мелто, hogy a hatalom támogatásával a BOE rövid időn belül, régóta húzódbó problémákat old meg:

1. 1945 januárjában, 30 évvel Joszif exarcha halála után, Sztefan metropolita tölti be a megüresedett exarchai tisztséget.

2. Egy hónappal később feloldják a Bolgár Ortodox Egyházat 1872 óta sújtó schizmát.

Összefoglalásként elmondhatjuk: az új hatalom segítségével, moszkvai egyházi és világi vezetők tudtával, a 20. század 40-es éveiben a BOE megszilárdította struktúráit és elismerést nyert mint önálló exarchátus. Megoldatlan csak egy probléma marad: a patriarkátusi méltóság megszerzése. Később ez is valóra válik, már az

1946. szeptember 8-i (a BOE által is támogatott) népszavazással létrehozott köztársaság idején.

Ezt követően azonban nem a köztársasági vezetés, hanem a kommunista párt ideológiája változtatja meg viselkedését a BOE irányában:

- a hittan kikerül az iskolai tantervből;

- Гражданският брак става задължителен;
- Държавата монополизира благотворителната дейност;

- С приетата на 4 декември 1947 година конституция (наречена Димитровска) църквата е отделена от държавата.

Оттук нататък БПЦ е засегната и икономически, и морално в две основни направления:

1. Одържавява се църковната собственост и рязко се ограничават всички форми за финансиране на църквата.

2. Организирант се репресии срещу духовни дейци, като същевременно непрекъснато се сменя статутът и местоположението на православните учебни заведения, голяма част от които биват закрити, а други са с рязко намален състав на обучаваните.

В това отношение Калканджиева привежда редица примери (вж. с. 76-230). Част от документите разкриват градивната роля на екзарх Стефан, умението му да защитава, доколкото това все пак е било възможно тогава, интересите на църквата (вж. напр. с. 134-137; с. 207-209; с. 218-220). От друга страна обаче, в контекста на изложението се очертава един типичен феномен: не силната, не авторитетната, не богоугодната личност е нужна на властта, а изгодната, употребимата. В този смисъл екзарх Стефан е бил "избран" и е ръковолил църквата, докато е бил удобен: след това му е устроен преврат (вж. подр. с. 231-270). По-късно властта решава, че е нужен нов наместник-председател на Светия синод, и посочва: за такъв трябва да бъде единодушно избран Пловдивският митрополит Кирил (вж. с. 316), който ще се окаже - пак за светската власт - и най-удобен за патриарх, въпреки че кандидатурата му е и несъвместима с каноничните норми, и неуместна поради други причини (вж. с. 321-322). Във връзка с фактите, дискредитираци и избора на митрополит Кирил, и някои моменти от дейността му на духовник, Калканджиева изтъква, че е налице типичен за тоталитарните режими феномен - превръщането на жертвата в изпълнител на заповедите на комунистите (с. 322). Така или иначе, на 10 май 1953 митрополит Кирил е избран за "Патриарх Български". От тази дата ни делят 50 години. Тук ще си послужи с цитат - ще приведа последното изречение от книгата на Калканджиева: "В навечерието на 50-годишнината от възстановяването на Българската патриаршия нека се помолим Православната ни църква да защити с достойнство историческото си право да бъде патриаршия".

Има нещо нетипично в такъв финал. Не само защото липсва приповдигнатият тон, не само

- kötelező lesz a polgári házasságkötés;
- az állam kisajátítja a jótékonyági tevékenységeket;
- az 1947. december 4-i (Dimitrovi) alkotmányban elválasztják az egyházat és az államot.

Ezt a témát Kalkandzsieva számos példával illusztrálja (vö. 76-230. o.). Az iratok egyik része Sztefan exarcha konstruktív szerepét, illetve az egyház védelmében (amennyire ez egyáltalán lehetséges volt) tett lépéseit mutatja be (vö. 134-137. o., 207-209. o., 218-220 o.). Másrésztől a leírás kontextusából egy tipikus jelenség bukkan a felszínre: a hatalomnak nincsen szüksége erős, tekintély sugárzó, istenfélő személyre, hanem céljainak megfelelő, felhasználható ember kell neki. Ebben az értelemben Sztefan exarchát, miután „megválasztották”, csak addig hagyták a helyén, ameddig személye megfelelt, azután pedig puccsal eltávolították (vö. 231-270 o.). Később a hatalom úgy dönt, hogy a Szent Szinódus élén új helytartó-elnökre van szükség, és rámutat, hogy erre a posztra egyhangúlag a plovdivi Cirill metropolitát kell megválasztani (316. o.), aki majd – a világi hatalom szemszögéből – a legmegfelelőbb lesz pátriárkának is, bár jelölése összeegyeztethetetlen a kánoni normákkal és más okokból sem jogos (321-322. o.). Összefüggésben azokkal a tényekkel, amelyek Cirill metropolita megválasztásának, illetve papi tevékenységének bizonyos részleteit lejáratták, Kalkandzsieva kiemeli, hogy a totalitárius rendszerekre jellemző jelenséggel állunk szemben: az áldozat a kommunisták parancsainak végrehajtójává válik (322 o.). Akárhogyan

заради призова да се помолим. Този финал всъщност не само не забравя - един научен текст не може да си позволи подобно "забравяне" - а припомня, че преди 50 години БПЦ се самообявява за патриаршия, като е призната от някои "социалистически" Православни църкви и в известна степен от Антиохийската патриаршия, но не и от Вселенската патриаршия. Последната ще стори това на 22 юли 1961 след застъпване от Московския патриарх и предвид политическите промени в международен аспект. В този смисъл е редно да питаме какво все пак би следвало да отбелязваме на 10 май тази година... От друга страна, във финалното изречение ясно личи, че Българската екзархия, която през периода 1944-53 е превърната в "социалистическа" патриаршия с ограничено поле за действие, не е доказала в последвалото време своето достойнство. Това достойнство ще се очаква занаяпред. За него всеки от нас е добре да се помоли... Наистина, какво ще отбележим тогава на 10 май 2003 година?

Това питане е същностно. Датата явно е извикала второто издание на тази прецизна в редица свои постановки книга, която тук се опитам в много общ план да представя. Но го е извикала, за да се опита да направи разбирането ни за Българската православна църква по-аналитично и по-съкровено едновременно. Извиква го, за да ни припомни множество политико-идеологически интриги и репресии, смазали човешкото достойнство. Духовните пастири - особено някои представители на Светия синод - са се оказали повече вгледани в йерархичното, ритуалното, показното начало, а не смирени християни, крепители на вярата. В този смисъл те не са били единствено пастири, а и посредници. Но не само - или не толкова - посредници, доближаващи Божието слово до миряните, както го изисква духът и буквата на духовната им мисия, а и посредници, въвеждащи в Храма елементи от езика и практиката за дискредитиране на инакомислещия, присъщи за една нехуманна атеистична идеология.

От 40-те години на XX век насетне Българската православна църква е била нееднократно моделирана по образ и подобие, драстично чужди на християнските принципи, на народностната ни традиция. Книгата на Даниела Калканджиева разкрива какви са били водещите мотиви и механизмите, чрез които афиширалото се като народнодемократично управление успява да дискредитира светостта на църковната институция.

is, 1953. május 10-én Cirill metropolita lesz a „Bolgár Pátriárka”. E dátumtól 50 év választ el minket. Itt egy idézettel folytatom, Kalkandzsieva könyvének utolsó mondatát idézem: „A Bolgár Patriarkátus visszaállításának 50-ik évfordulójához közeledve imádkozunk azért, hogy Pravoszlav Egyházunk méltósággal védje meg azon történelmi jogát, hogy patriarkátus legyen.”

Van valami szokatlan egy ilyen befejezésben. Nemcsak azért, mert hiányzik az emelkedett hangnem, vagy az imára szólító felhívás miatt. Ez a finálé nemcsak hogy nem felejt el (egy tudományos szöveg ezt nem is engedheti meg magának), hanem emlékezetünkbe is idézi azt a tényt, hogy 50 évvel ezelőtt a BOE önmagát kiáltotta ki patriarkátussá, úgy, hogy ezt néhány „szocialista” ortodox egyház és részben az Antiochiai Patriarkátus elismerte, de a Konstantinápolyi Patriarkátus nem. Ez utóbbi ezt 1961. július 22-én tette meg, a moszkvai pátriárka közbenjárására, illetve a nemzetközi helyzet politikai változásaira tekintettel. Ezért mégiscsak jogos feltenni azt a kérdést, miről is emlékezünk meg ez év május 10-én... Az utolsó mondat viszont jól szemlélteti, hogy a Bolgár Exarchátus, amelyet az 1944-1953 közötti időszakban korlátozott hatáskörű „szocialista” patriarkátussá alakítottak át, nem igazán bizonyította az elmúlt időszakban azt, hogy erre a címre méltó lenne. A méltóságteljes viselkedést a jövőben várjuk el tőle. Jó, ha ezért mindnyájan imádkozunk... Tényleg, miről is fogunk 2003. május 10-én megemlékezni?

Ez lényegi kérdés. A fent említett dátum ugyanis életre hívta e számos tekintetben precíz könyv második kiadását, amelyet itt igen általános értelemben próbáltam bemutatni. Azért hívta életre, hogy a Bolgár Ortodox Egyházzal alkotott elképzeléseinket elmélyítse és egyben bensőségesebbé tegye. Életre hívta, hogy felelevenítse azt a témérdek politikai-ideológiai intrikát és elnyomást, amelyek porig alázták az emberi méltóságot. A lelkipásztorok – különösen a Szent Szinódus néhány képviselője – inkább a hierarchikus, szertartásos, a külsőségekre figyelő irányzat hívének bizonyultak, nem pedig hitet erősítő, jámbor kereszténynek. Ebben az értelemben nemcsak pásztorok voltak, hanem közvetítők is. Azonban nemcsak, vagy inkább nem annyira Isten igéjét közvetítették a hívek felé, hanem a Templomba juttatták egy embertelen, ateista ideológia nyelvezetének és gyakorlatának azon elemeit, amelyek a másként gondolkodók elnyomását szolgálták.

A 20. század 40-es éveitől napjainkig a Bolgár Ortodox Egyházat nem egyszer formálták olyan elvek képére és hasonlatosságára, amelyek élesen elütnek a keresztény elvektől, nemzeti hagyományainktól. Daniela Kalkandzsieva könyve felfedi azon irányadó motivációkat és mechanizmusokat, amelyek segítségével a magát népi demokratikusként aposztrofáló uralom lejáratja az egyházi intézmény szentségét.

Христо Темелски*

Люлка на българския дух (Българската църква Св. Стефан в Цариград)

През епохата на българското възраждане в турската столица Цариград живеело многобройно българско население, което активно се включило в църковно-националното движение. Понеже нямало отделна българска махала или квартал, ходели да се черкуват по многобройните гръцки църкви. Идеята за създаването на български храм се оформила още в началото на 40-те години на XIX век и принадлежала най-вече на архимандрит Неофит Хилендарски Бозвели. "Тук – казал той – трябва да се основе център и черква, тук трябва да бъдат дейците пред очите на царя, и тука трябва да се порази френското духовенство в самото гнездо на Патриаршията." През лятото на 1847 г. идеята за български храм в турската столица била подета от крайно амбициозния френски възпитаник, старозагорецът Александър Екзарх. Блажен от примера на сръбската династия, той си поставил за цел да стане пръв водител, дори княз на своите сънародници. Негов пръв помощник бил първомайсторът на абаджийския еснаф от квартал Едирне капия Никола Евтимов Сапунов (габровец), който бил натоварен от 24 български еснафски организации да действа пред Патриаршията и Високата порта за издаването на "ферман за основание новобългарска св. църква в Цариград". Разбирайки за това свято дело, по своя инициатива започнал да действа и висшият турски сановник княз Стефан Богориди, племенник на епископ Софроний Врачански. Той подал заявление до султана, в което изразил желанието на живеещите в Цариград българи да имат своя, отделна църква, каквито имали гърците, арменците, католиците и евреите.

Понеже Александър Екзарх излъгал надеждите на своите сънародници и отчаянието ги налегнало, Богориди решил да действа по-енергично. През лятото на 1849 г. той подарил на цариградските българи старата си къща в квартал Фенер, на брега на залива Златния рог.

* Ст. н. с. д-р Христо Темелски е директор на Църковно-историческия и архивен институт при Българската патриаршия в София. Той е автор на 17 книги и над 500 научни и научно-популярни студии и статии.

Hriszto Temelszki*

A bolgár lelkület bölcsője (A konstantinápolyi bolgár Szt. Sztefan templom)

A bolgár újjászületés korában Konstantinápolyban, a török fővárosban nagyszámú bolgár lakosság élt, amely aktívan részt vett az egyházi-nemzeti mozgalomban. Mivel nem volt különálló bolgár városrész, a bolgárok a különböző görög templomokat látogatták. A bolgár templom létrehozásának ötlete már a XIX. század negyvenes éveinek elején felmerült, és legfőbb kezdeményezője Neofit Hilendarszki Bozveli archimandrita volt. "Itt – mondta ő – létre kell hozni egy központot és egy templomot, itt a tevékeny embereknek az uralkodó szeme előtt kell lenniük, és itt kell lesújtani a francia papságra a Patriarkátus fészkében."

1847 nyarán a török fővárosban létrehozandó bolgár templom ötletét magáévá tette a végtelenül ambiciózus, Sztara Zagora-i Alekszandar exarcha, aki francia neveltetést kapott. Megirigyelve a szerb dinasztia példáját, azt a célt üzte ki maga elé, hogy honfitársainak legfőbb vezetője, sőt fejdelme legyen. Legfontosabb segítője az Edime városrészben élő, különönb gabrovói, Nikola Evtimov Szapunov, az abaszabócéh vezető mestere volt, akit 24 bolgár céhszervezet megbízott azzal, hogy járjon el a Patriarkátus és a Magas Porta előtt "Konstantinápolyban egy új bolgár templom megalapításáról szóló fermán" kiadása érdekében. Felismerve a szent ügyet, saját kezdeményezésére elkezdett közbenjárni a magas rangú török tisztségviselő, Sztefan Bogoridi kenéz is, Szofronij Vratsanszki püspök unokaöccse. Beadott egy kérvényt a szultánnak, amelyben kifejezte a Konstantinápolyban élő bolgárok azon kívánságát, hogy saját, különálló templomuk legyen a görögökhöz, az örményekhez, a katolikusokhoz és a zsidókhoz hasonlóan.

Mivel Alekszandar exarcha nem váltotta be honfitársai hozzá fűzött reményeit, akik emiatt nagyon elkeseredtek, Bogoridi elhatározta, hogy energikusabban kezd cselekedni. 1849 nyarán a konstantinápolyi bolgároknak ajándékozta az Aranyszarv-öböl partján, a Fener városrészben álló régi házát. A telek nagy kiterjedésű volt (50-60 ár), és két kő-, valamint egy faépület állt rajta, ez utóbbit mosóhelyiségnek használták. A szűkös anyagi eszközök miatt úgy határoztak, hogy kezdetben az utolsó épületben alakítanak ki egy ideiglenes kápolnát, és a többi épületet lebontották, az építőanyagot zárda építésére akarták felhasználni.

* Hriszto Temelszki tudományos főmunkatárs, a szófiai Egyháztörténelmi és Régészeti Múzeum igazgatója.

Дворното място било твърде обширно (5-6 дка) и вътре имало две каменни постройки и една дървена, използвана за пералня. Поради липса на достатъчно средства решили на първо време да си устроят временен параклис в последната постройка, а останалите ги съборили, като възнамерявали да използват материалите за строеж на метох.

Строителството на параклиса или временната църква започнало на 18 август 1849 г. Цариградските българи се включили активно в кампанията, като редица еснафски организации изпращали работници на своя сметка, други давали парични средства, строителни материали и храна. За да даде по-голяма представителност на благодеянието си, княз Стефан Богориди написал и на 27 август 1849 г. връчил на своите сънародници "Посветителен запис". В него се посочвало, че "храмът, който ще се въздигне, домоустроенията и всичкото място ще бъдат завинаги имение общо на българския народ".

Към края на месец септември 1849 г. параклисът бил завършен и започнала вътрешната му украса. Най-необходимите църковни принадлежности били подарени от частни лица. Дарителят на имота Богориди дал една красиво изработена икона на "Св. Стефан", която станала храмовата икона. Московският търговец Иван Денкоглу (родом от с. Балша, Софийско) изпратил позлатен потир за причастие с всичките принадлежности, един кивот за причастие на болни и 35 лакти плат за ушиване на свещенически одежди. Йеромонах Йероним от руската посолска църква в Цариград подарил два позлатени свещника и чифт покривки за причастния потир. От кумова срама Александър Екзарх донесъл комплект руски печатни богослужбни книги (изпратени му безплатно от Русия) и един чифт свещенически одежди.

Тържественото освещаване на параклиса станало на 9 октомври 1849 г. Стекъл се много народ, който изпълнил обширния двор и околните улици. За целта Цариградската патриаршия изпратила Созоагатополския митрополит, който единствен от гръцките владци можел да чете по църковно-славянски. В освещаването участвали и първите български свещено-служители на параклиса – йеромонах Теодосий Хорозовски и брат му – йеродякон Кесарий (родом от Елена). Водеща фигура в освещаването бил и архимандрит Онуфрий Попович Хилендарски, който по това време бил в турската столица. Йеромонах Неофит Рилски, който тогава бил преподавател по славянски език в Халкинското богословско училище, произнесъл вдъхновено слово в поучително-религиозен дух. Параклисът бил посветен на светия първомъченик и архидякон Стефан.

A kápolna vagy ideiglenes templom építése 1849. augusztus 15-én kezdődött meg. A konstantinápolyi bolgárok aktívan részt vettek a kampányban, több céhszervezet saját költségére küldött munkásokat, mások pénzt, építőanyagot és élelmet adtak. Sztefan Bogoridi kenéz, hogy jótéteményének reprezentatívabb jelleget adjon, 1849. augusztus 27-én megírt és átnyújtott honfitársainak egy "Szentelési feljegyzést", amelyben az állt, hogy "a felépítendő templom, a hozzá tartozó épületek és az egész telek mindörökre a bolgár nép tulajdonát képezi".

1849 szeptemberének végén elkészült a kápolna, és elkezdődött a belső díszítése. A legszükségesebb templomi kegytárgyakat magánszemélyek ajándékozták. Bogoridi, az ingatlan adományozója egy gyönyörűen kimunkált, Szt. Sztefan ábrázoló ikont adott, amely a templom védőszentjének ikonja lett. Ivan Denkoglu moszkvai kereskedő (aki a Szófia kömýéki Balsa faluból származott) egy aranyozott ezüst áldozókelyhet küldött minden tartozékával, valamint egy frigszekrényt a betegek áldoztatásához és 35 könyök anyagot papi öltözék varrásához. Jeronim szerzetespap a konstantinápolyi orosz követségi templomból két aranyozott gyertyatartót és egy pár takarót ajándékozott az áldozókehelyhez. Alekszandar exarcha, hogy ne maradjon szegényben, hozott egy gamitúra orosz liturgiakönyvet (amelyet ingyen küldtek neki Oroszországból), valamint egy pár papi öltözéket.

A kápolna ünnepélyes felszentelése 1849. október 9-én zajlott le. Nagyon sokan gyűltek össze, az emberek megtöltötték a hatalmas udvart és a környező utcákat. A Konstantinápolyi Patriarkátus a Szozoagatopoliai metropolitát küldte el az eseményre, ő volt az egyetlen a görög püspökök közül, aki tudott olvasni egyházi szláv nyelven. A felszentelésben részt vettek a kápolna első bolgár papjai is – (az elenai származású) Teodoszj Horozovszki szerzetespap és a fivére, Keszarij szerzetespap. A felszentelésben vezető szerepet játszott Onufrij Popovics hilendari archimandrita is, aki abban az időben a török fővárosban tartózkodott. Neofit Rilszki szerzetespap, aki akkoriban a Chalkiniai Egyházi Iskolában tanított, lelkes, oktató-vallási szelleműbeszédet mondott. A kápolna védőszentje Szent Sztefan fővértanú és archidiakónus lett.

A konstantinápolyi bolgárok nagy szerzeményén fellelkesülve, a fiatal újjászületés kori közéleti férfiú, Sztefan Popnikolov Izvorszki a a templom patrónusának és adományozójának szentelt verseket írt, amelyeket a bolgár Konstantinápolyi újságban tett közzé. Onufrij Popovics archimandrita sem maradt el tőle, ő Ének a konstantinápolyi Bolgár Templomról címmel írt verset.

Röviddel a kápolna felszentelése után az egyházbizottság elkezdett vele szemben egy kőépületet – zárdát – emelni, amelyben a konstantinápolyi zárándokok és vendégek megszállhatnak. Ezt a háromemeletes, hosszú kőépületet, amelyben 25 szoba kapott helyet, a követke-

Вдъхновен от голямата придобивка на цариградските българи, младият възрожденски деец Стефан Попниколов Изворски написал и публикувал в българския "Цариградски вестник" стихове, посветени на патрона на храма и на неговия дарител. Не останал назад и архимандрит Онуфрий Попович, който пък написал "Песен за Българската църква в Цариград".

Веднага след освещаването на параклиса настоятелството започнало да строи срещу него каменно църковно здание – метох, в който да пренощуват поклонници и гости на Цариград. Той бил завършен през пролетта на следващата 1850 г. и представлявал дълго каменно триетажно здание с 25 стаи. В него през 1857 г. било открито първото българско училище в Цариград, а през 1864 г. тук се настанило и новооткритото българско читалище.

Параклисът "Св. Стефан" бил тесен и неудобен за многобройната българска колония в турската столица. Ето защо през 1859 г. решили да си построят нова и обширна църква. Избрано било надзирателство по строежа, като плановете за новия храм били изработени от италианския архитект В. Г. Фоссати. На 25 октомври 1859 г. станало голямо тържество по полагаването на осно-

вения камък в църковния двор. Службата била извършена от цариградския вселенски патриарх Кирил в съслужение със синодалните митрополити. Присъствали и останалите източни патриарси: Александрийски Кал-

иник, Антиохийски Йеротей и Йерусалимски Кирил. Тук били руският посланик княз Лобанов-Ростовски, сръбският дипломатически агент Милан Петрович и множество българи. Основният камък бил положен от втория син на княз Стефан Богориди (който починал на 1 август с. г.) Николаки Конаки-Богориди, бивш Молдавски управител. Архимандрит Антим (бъ-дещият български екзарх), по това време учител в Халкинското богословско училище, произнесъл прочувствено слово.

зко évben, 1850-ben fejezték be. Itt nyílt meg 1857-ben az első konstantinápolyi bolgár iskola, és 1864-ben itt kapott helyet az újonnan megnyílt bolgár olvasókör.

A Szt. Sztefan kápolna szűk és kényelmetlen volt a török fővárosban élő nagyszámú bolgár kolóniának. Ezért határozták el 1859-ben, hogy egy új, tágas templomot építenek. Megválasztották az építkezés felügyelőbizottságát, az új templom terveit V. G. Fossati olasz építész dolgozta ki. 1859. október 25-én nagy ünnepség keretében történt meg az alapkövetétel a templomudvarban. Az istentiszteletet Cirill konstantinápolyi egyetemes pátriárka tartotta a szinódusi metropolitákkal együtt. A többi keleti pátriárka, Alexandriai Kalinik, Antiochiai Jerotej és Jeruzsálemi Cirill is jelen volt. Ott volt Lobanov-Rosztovszkij herceg, az orosz nagykövet, Milan Petrovics, a szerb követségi megbízott és számos bolgár is. Az alapkövet az ugyanez év augusztus 1-jén elhunyt Sztefan Bogoridi másodszülető fia, Nikolaki Konaki-Bogoridi, a korábbi moldáviai területi főnök tette le. Antim archimandrita (a későbbi bolgár exarcha), aki akkoriban a Chalkiniai Egyházi Iskolában tanított, szívhez szóló beszédet mondott.

Mivel az építkezést felügyelő bizottság nem gondoskodott idejében arról, hogy összegyűjtsön elegendő pénzt, és csak azután kezdjen hozzá az építkezéshez, a kevés meglévő pénzből csak a leendő templom alapjait sikerült lerakni. Ráadásul a terepről kiderült, hogy fel-

töltött terület, az alapok süllyedni kezdtek, és az építkezést leállították. Így aztán a leendő templom alapjai évtizedeken keresztül ott álltak megrepedezve és elhagyatva. A kápolnát kibővítették és átalakították templommá, és kívülről deszkákkal vonták be,

innen kapta a "Fatemplom" nevet. Egészen a XIX. század végéig ott folytak az istentiszteletek. Ebben a bolgár templomban kiáltották ki a bolgár egyház függetlenségét a történelmi, 1860. április 3-i húsvéti nagymisén. Itt olvasták fel első ízben az 1870. február 27-én kelt fermánt is a független bolgár egyház megalapításáról Bolgár Exarchátus néven. 1872-ben itt szentelték fel az első exarchátusi metropolitákat is.

Bulgária felszabadulása után (1878) I. Jozsif exarcha erösködésére az Exarchátus székhelye Konstantinápolyban maradt. Az idő tájt komolyan gondolkodtak egy új

Понеже надзирателството на строежа не се погрижило първо да събере достатъчно средства и тогава да започне работа, били изградени само основите на бъдещата църква с малкото пари, които имали. Освен това теренът се оказал стар насип, основите поддали и строителството било прекратено. Така десетки години наред основите на бъдещия храм стояли напукани и изоставени. Параклисът бил поразширен и превърнат в църква, обковавайки я външно с дъски. Така тя получила името си "Дървената църква" и в нея служили чак до края на XIX век. В този български храм била обявена църковната независимост в историческата Великденска акция от 3 април 1860 г. Тук за първи път бил прочетен и ферманът от 27 февруари 1870 г. за основаването на независима българска църква, под името Българска екзархия. През 1872 г. тук били ръкоположени и първите екзархийски митрополити.

След Освобождението на България (1878 г.) по настояване на екзарх Йосиф I седалището на Екзархията останало в Цариград. Тогава сериозно било помислено за съграждането на нова българска църква. През 1888 г. бил проведен международен архитектурен конкурс, на който били отличени плановете на амбициозния цариградски архитект Ховсеп Азнавур, арменец и английски поданик. През март 1889 г. от българското Министерство на външните работи и изповеданията била назначена Строителна комисия по постройката на храма. Средствата за строителството били отпуснати от българското правителство и били преведени на сметката на Българската екзархия.

Строителството на новия храм траяло шест години. Първо били извадени и премахнати старите основи от 1859 г., като "Дървената църква" била запазена и продължили да служат в нея. След това бил заздравен теренът, понеже бил насип и поддавал. За целта били забити в земята 300 кедрови пилони, дълги по 20 метра и с диаметър 60 см. Първоначално ги набивали ръчно, но скоро доставили специална парна машина от Англия, с която свършили бързо и лесно. Основният камък бил положен от екзарх Йосиф I на 26 април 1892 г. с тържествен водосвет. Били изградени здрави основи от гранит, облицован с мрамор. Останалата конструкция на църквата решили да бъде от желязо, за да може при подаване на терена да бъде демонтирана и преместена на здраво място. Чрез българския дипломатически агент в Цариград д-р Георги Вълкович желязната конструкция била поръчана за изработка в железолейната фабрика на Рудолф фон Вагнер във Виена. 500-тонната метална

болгар темплом felépítésén. 1888-ban kiírtak egy nemzetközi építészeti pályázatot, amelyen az örmény származású és angol állampolgárságú, ambiciózus konstantinápolyi építész mérnök, Hovszep Aznavur terveit tüntették ki. 1889 márciusában a bolgár Belügyi és Vallásügyi Minisztérium kinevezett egy Építőbizottságot a templom felépítésére. Az építkezéshez szükséges összeget a bolgár kormány állta, a pénzt a Bolgár Exarchátus számlájára utalták át.

Az új templom felépítése hat évig tartott. Először kiásták és eltávolították a régi, 1859-ben lerakott alapokat, eközben a "Fatemplom" továbbra is állt, és továbbra is ott folytak az istentiszteletek. Ezután megerősítették a talajt, mivel az fel volt töltve és süllyedt. 300, egyenként 20 m hosszú és 60 cm átmérőjű cédruscölöpöt vertek le. Kezdetben kézzel verték le őket, de hamarosan beszerettek egy speciális gőzgépet Angliából, amelynek segítségével gyorsan és könnyen be tudták fejezni a munkát. Az alapkövet I. Jozsef exarcha tette le 1892. április 26-án ünnepélyes vízszenteléssel. Gránitból erős alapzatot építettek, amelyet márvánnyal burkoltak be. Úgy döntöttek, hogy a templom szerkezetét vasból készítik el, hogy a talaj süllyedése esetén lebonthassák és áthelyezhessék egy stabilabb helyre. Dr. Georgi Valkovics konstantinápolyi bolgár diplomáciai megbízott közbenjárására a vasszerkezetet Rudolf von Wagner bécsi gyárából rendelték meg, az 500 tonnás fémszerkezetet kiöntötték, és a gyár udvarán próbaképpen össze is rakták. Janko Samardzsiev szófiai építész megbízták, hogy menjen el Bécsbe és vegye át. Ezután lebontották, majd tehervonaton Triesztbe szállították, ahonnan gőzhajóval vitték Konstantinápolyba. A cég 15 munkást és egy mestert küldött, akik elkezdtek összeállítani a templomot a kész alapokon.

Az ikonosztázzal kapcsolatban felmerült egy kis probléma, mivel az nyugati, katolikus mintára készült. El kellett menni Moszkvába, ahol szerződést kötöttek Nikolaj Alekszejevics Ahapkinnal egy új fa ikonosztáz elkészítésére. Végül elkészült az új vastemplom. Az épület az Arany-szarv-öböl partjára merőlegesen helyezkedett el, az oltár a tenger felőli oldalon volt. A méretei a következők voltak: a hossza 28 m, a szélessége 14 m. Hosszúak alakú volt rövid oldalszárnyakkal. Az előcsarnok fölött elegáns, 24 m magas harangtorony emelkedett, amelyben hat, Oroszországban öntött harang kapott helyet. A fémszerkezetet kívülről szürkés-kék színűre festették. A templom felépítésére és berendezésére a bolgár kormány hatalmas összeget, mintegy 1 millió aranylevát költött. Az új Szt. Sztrefan templom, más néven "Vastemplom" ünnepélyes felszentelését I. Jozsef exarcha végezte el 1898. szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén. A felszentelésen részt vettek metropoliták a Bolgár Fejedelemségből és a macedón egyházmegyékből. A templomszentelésre eljött a szófiai Szt. Nedelja kated-

конструкция била отлята и пробно сглобена на място в двора на фабриката. Архитект Янко Шамарджиев от София бил упълномощен да отиде във Виена и да я приеме. След това я демонтирали и с товарни вагони я превозили до Триест, а оттам с параходи я доставили в Цариград. От фирмата били изпратени 15 работници с един майстро-специалист, които започнали да сглобяват църквата върху готовите основи.

Възникнал малък проблем около иконостаса, понеже бил изработен по западен, католически образец. Наложило се да се ходи до Москва, където бил сключен договор с Николай Алексиевич Ахапкин за изработката на нов дървен иконостас. Най-сетне новият железен храм бил окончателно завършен. Той бил разположен перпендикулярно на брега на залива Златния рог, като олтарът се намирал към морето. Размерите му били: дължина 28 метра и широчина 14 м. Формата му била продълговата, с къси странични криле. Над предверието се издигала елегантна 24 метрова камбанария, в която били поставени шест камбани, отляти в Русия. Цялата метална конструкция била боядисана външно в сиво-синкав цвят. Общо за построяването и обзавеждането на храма българското правителство изразходвало крупната сума от около 1 милион златни лева.

Тържественото осветяване на новата църква "Св. Стефан", наричана още "Желязната църква", било извършено то екзарх Йосиф I на празника Рождество Богородично, 8 септември 1898 г. В осветяването взели участие както митрополити от Княжество България, така и от македонските епархии. Специално за осветяването пристигнал и църковният хор от Софийската катедрална църква "Св. Неделя" с ръководител Н. Ив. Николаев. Присъствали много гости от Княжеството, от Македония и от Одринска Тракия. Службата започнала рано сутринта в старата "Дървена църква", която била покрита цялата в зеленина. След това църковната процесия изнесла църковните ценности и след като три пъти обиколила новия храм, влязла в него и започнало осветяването му. По време на литургията екзарх Йосиф I произнесъл прочувствено слово.

Четирсет дни след осветяването на "Желязната църква" била съборена "Дървената църква" и мястото ѝ превърнато в цветна градинка. Бил запазен само напестолният камък, който и днес стои като скромен паметник, напомняйки за историческата роля, която играла скромната църквица близо половин век. До запазения напестолен камък били поставени мраморните надгро-

ралис егyháзи kópyca иc N. I. Nikoлаeв вeзeтeсéвeл. Száмос вeндéг éрkeзeтt a Fejedelemségből, Macedóniából és az Edirnei Trákiából is. Az istentisztelet kora reggel kezdődött a régi "Fatemplomban", amelyet teljesen beborítottak zöld lombokkal. Ezután a templomi menet kivitte a templomi kincseket, és miután háromszor megkerülték az új templomot, bementek és megkezdték a felszentelését. Az istentisztelet alatt I. Jozsef exarcha szívhez szóló beszédet mondott.

бни плочи на тримата бележити йерарси, титаните на църковно-народната борба Авксентий Велешки, Паисий Пловдивски и Иларион Търновски (Макариополски). През 1924 г. в близост до тях бил погребан и екзархийският заместник Велешкият митрополит Мелетий.

По-късно цариградските българи се сдобили и с втори храм, построен в българските гробища в квартал Ферикьой. Мястото за последните било закупено от екзарх Йосиф през 1912 г., а първото погребение било извършено на 2 януари 1913 г. През 1919 г. родолюбивият българин Димитър Спиров, млекар и гостилничар в турската столица, решил със свои средства да построи гробищна църквица. Тя била посветена на избитите 64 българи от родното му село Загоричене (дн. Василиас), Костурско, на 24 март 1905 г., когато селото било нападнато от гръцките андарты (четници). Строителството на църквата продължило цели две години. Иконите и фреските в храма били изписани в чист старобългарски стил от младия костурски живописец Пандо Стефанов, който бил възпитаник на Рисувалното училище (дн. Художествена академия) в София. За цялостното изграждане и обзавеждане на гробищната църква "Св. Димитър" дарителят изразходвал 18 000 турски лири (или 1 600 000 лв. по курса от 1921 г.) Тържественото освещаване на новия храм станало на 18 септември 1921 г. от екзархийския заместник Велешкият митрополит Мелетий.

През пролетта на 1907 г. екзарх Йосиф успял да купи за 10 000 турски лири една хубава къща с обширно дворно място в Шишли, най-крайния квартал на Пера. Тя била притежание на потурчения арменец Максуд бей Себух. Тук била пренесена от Ортакьой канцеларията на Българската екзархия и за кратко време устроили и осветили параклис "Св. Иван Рилски". Преди 15 години този параклис бе разширен с подръчни материали и превърнат в трети български храм в Цариград. В него се служи почти всяка неделя, защото в бившия Екзархийски дом се помещава канцеларията на църковното настоятелство, а също тук живее и българският свещеник.

A "Vastemplom" felszentelése után negyven nappal lebontották a "Fatemplomot", és a helyén virágoskertet létesítettek. Csak a trónkövet hagyták meg, amely ma is ott áll szerény emlékként, arra a történelmi szerepre emlékeztetve, amelyet az egyszerű kis templom mintegy fél évszázadon át betöltött. A megőrzött trónkő mellé a három jeles főpap, Avkszentij Veliki, Paiszij Plovdivszki és Ilarion Tarnovszki (Makariopolszki), az egyházi-nemzeti mozgalom kiemelkedő alakjainak márvány sírtábláit helyezték el. 1924-ben a közelükben temették el az exarcha helyettesét, Meletij veleszi metropolitát.

Később a konstantinápolyi bolgároknek lett egy második temploma is, amelyet a Ferikőj városrészbéli bolgár temetőben építettek fel. A temetőnek szolgáló telket 1912-ben vette meg Jozsif exarcha, az első temetést 1913. január 2-án tartották. 1919-ben a bolgár hazafi, Dimitar Szpirov, a török fővárosban tevékenykedő tejcsarnokos és vendéglős elhatározta, hogy saját pénzéből felépít egy temetőkápolnát. A kápolnát a szülőfalujából, a Kosztur környéki Zagoriczene (ma Vasziliasz) faluból származott 64 bolgár tiszteletére szentelték fel, akiket 1905. március 24-én gyilkoltak meg, amikor a falut megtámadták a görög andartok (felkelők). A kápolna felépítése kerek két évig tartott. Ikonjait és freskóit eredeti óbolgár stílusban festette meg a fiatal koszturi festőművész, Pando Szeffanov, aki a szófiai Rajziskolát (a mai Képzőművészeti Akadémiát) végezte el. A Szt. Dimitar temetőkápolna felépítésére és berendezésére az adományozó mintegy 18 000 török lírát (vagyis 1921-es árfolyamon 1 600 000 levát) költött. A kápolnát 1921. szeptember 18-án ünnepélyes keretek között az exarcha helyettese, Meletij veleszi metropolita szentelte fel. 1907 tavaszán Jozsif exarchának sikerült megvennie 10 000 líráért egy szép házat nagy udvarral Sisliben, Pera legszélső negyedében. Ez a ház az eltörökösített örmény Makszud Szebuh bég tulajdonában volt. Ide költöztették át Ortaköjből a Bolgár Exarchátus hivatalát, és rövid idő alatt felépítették és felszentelték a Rilai Szt. Iván kápolnát. 15 évvel ezelőtt ezt a kápolnát kibővítették meglévő építőanyagokkal, és ez lett a harmadik bolgár templom Konstantinápolyban. Majdnem minden héten tartanak benne istentiszteletet, mivel az Exarchátus volt épületében kapott helyet az egyházügyi tanács irodája, és a bolgár pap is itt lakik.

Петър Петров

Българският православен храм "Св. св. Кирил и Методий" в Будапеща

Изграждането на българския православен храм "Св. св. Кирил и Методий" в Будапеща е важно събитие в историята на българската общност в Унгария. То е пряко свързано с разгръщане и обогатяване на нейния духовен живот и нуждата от истинска култова сграда, която не само да задоволи религиозните потребности на общността, но и да покаже нарастналото национално самочувствие и възможности на българите в Унгария.

През първата четвърт на ХХ в. българските духовни институции тук са вече изградени. В 1914 г. се основава Дружеството на българите в Унгария; в 1916 г. – българската църковна община в Будапеща; в 1918 г. прозвучава звънецът на първото българско училище в унгарската столица, а на 24 май е осветен новотритият параклис "Св. св. Кирил и Методий" в отстъпления за целта от Д. Димитров апартамент на ул. "Лоняи" 11. През 1921 г. българското Генерално консулство е издигнато в ранг на Легация, а през есента на същата година в Будапеща пристига и първият легационен свещеник, протоерей Стефан Ничев. Не остават назад и живеещите извън столицата българи. Пак през същата година в Мишколц те основават своя църковна община, а през 1924 г. и училище, като филиал на будапещенското. Малко по-късно, през 1932 г. българите в Пейч също създават църковна община "Св. Иван Рилски" и откриват параклис, носещ името на рилския светец. На фона на този богат духовен кипещ на дневен ред излиза и въпросът за изграждането на представителен български църковен храм.

Инициативата се поема от Дружеството на българите в Унгария в сътрудничество с Българската легация.

През 1925 г. започват преговори с главния кмет на Будапеща д-р Ференц Репка за предоставяне на подходящ парцел за строеж на църковен храм и училище. Преговорите са улеснени от обстоятелството, че българската страна вече е предоставила безплатно в София, на ул. "6-ти септември" 57, място за строеж на сграда за

Petar Petrov

A budapesti Szent Cirill és Szent Metód bolgár ortodox templom

A budapesti Szent Cirill és Szent Metód bolgár ortodox templom felépítése fontos esemény a magyarországi bolgár közösség életében. Ez az esemény meghatározó a közösség szellemi életének kiteljesedésében és gazdagításában, valamint a vallás gyakorlására szolgáló építmény iránti igény kielégítésében. A templom nemcsak a közösség vallási szükségleteinek kielégítésére szolgál, hanem a magyarországi bolgárok növekvő nemzeti önrzetét és lehetőségeit is tükrözi.

A XX. század első negyedében már megalakultak a bolgár közintézmények Magyarországon. 1914-ben alakul meg a Magyarországi Bolgárok Egyesülete; 1916-ban a budapesti bolgár egyházközség; 1918-ban a magyar fővárosban megszólal a csengő az első bolgár iskolában, és május 24-én szentelik fel az újonnan megnyitott Szent Cirill és Szent Metód bolgár kápolnát a Lónyai u. 11. szám alatti, D. Dimitrov által rendelkezésre bocsátott lakásban. 1921-ben a bolgár Főkonzulátus követségi rangot kap, és ugyanazon év őszén megérkezik az első követségi lelkész, Sztefan Nicsev főpap is. A főváros határain kívül élő bolgárok sem maradnak le. Miskolcon szintén ugyanebben az évben hozzák létre az egyházközséget, 1924-ben pedig a budapesti iskola kihelyezett tagozataként megnyitják iskolájukat is. Valamivel később, 1932-ben a pécsi bolgárok is megalakítják a saját Rilai Szent Iván egyházközségüket, és megnyitják kápolnájukat, amely a rilai szent nevét viseli. A szellemi élet ilyen gazdag pezsgése jó okot szolgáltat arra, hogy felmerüljön egy reprezentatív bolgár templom felépítésének ötlete.

A kezdeményezést a Magyarországi Bolgárok Egyesülete ragadja magához, a Bolgár Követséggel együttműködve.

1925-ben elkezdődnek a tárgyalások Budapest főpolgármesterével, dr. Repka Ferencsel egy

templom és egy iskola felépítésére megfelelő telek átengedése érdekében. A

tárgyalásokat megkönnyíti az a körülmény, hogy a bolgár fél már ingyen átadott egy telket Szófiában, a Szeptember 6. utca 57. szám alatt a magyar követség épületének felépítésére. A Bolgár Követség a Budapesti Polgármesteri Hivatal elé terjeszti a templom és az iskola elvi építészeti tervét, amelyet P. Todorov mérnök készített el.

унгарско посолство. Българската легация внася в Будапещенското кметство идеен архитектурен план за строеж на църква и училище, изготвен от инж. П. Тодоров. Преговорите приключват успешно през юни 1930 г., а през декември желанието на българите е вече удовлетворено. Будапещенското кметство им подарява парцел за строеж на ул. "Вагохид", в IX район, в размер на 5974 нейдсогол, (или малко над 2000 кв.м.) квадрат със страни приблизително 45/45 м. Предоставеният от инж. П. Тодоров идеен план е предвиждал изграждането на двуетажна училищна сграда във форма на буквата "П", за около 100 ученика, с четири класни стаи, три спални помещения, столова, кухня, канцелария на свещеника, жилище за домакина, занимални и др. В средата на обграденото от училищната сграда пространство е трябвало да бъде разположена еднокорабна църква, построена във възприетия през XIX в. в европейската църковна архитектура бароков стил, подобна на православната църква на пл. "Петьофи" в Будапеща, съществуваща и днес. Цялото искане на българите било подкрепено с аргументирани доводи, с подходящ архитектурен план и пр., което убедило будапещенското кметство в крайната нужда от осъществяването на проекта. В договора за дарението на парцела обаче има точка, която влиза в противоречие с предоставения архитектурен проект, тъй като в нея е залегнало искането на унгарската страна църквата да бъде проектирана от унгарски архитект. Какви са причините за това не е известно. Вероятно въздействие са оказали различни обстоятелства – от лични познанства до чисто икономически интереси, тъй като стопанската криза от края на тридесетте години още не е отшумяла и поръчките за култови и обществени сгради не са били много. Договорът предоставял на българите парцела за вечно ползване при условие, че ще бъде използван за строеж на църква и училище. И още – строежът да започне в рамките на една година и да бъде завършен за три години.

Как е възложено проектирането на църквата на унгарския архитект Аладар Аркаи (1868-1932) не е известно и поне засега не разполагаме с конкретни данни. Това е станало по всяка вероятност в началото на 1931 г., за което говори един план на комплекса, различаващ се по размери от проекта на инж. П. Тодоров. Този план е по-скоро архитектурна скица, правена повече на ръка, вероятно при преговорите с възложителите на строежа и поради това не е подписана от

1930 júniusában sikerrel fejeződnek be a tárgyalások, és decemberben teljesül a bolgárok kívánsága. A Budapesti Polgármesteri Hivatal átenged nekik egy 597,4 négyszögöles (valamivel több mint 2000 négyzetméteres), 45x45 m oldalhosszúságú, négyzet alakú építési telket a IX. kerületi Vágóhíd utcában. A P. Todorov mérnök által készített elvi építészeti terv egy körülbelül 100 tanuló befogadására alkalmas, U-alakú iskolaépületet foglal magába, amelyben 4 osztályterem, három hálóhelyiség, ebédlő, konyha, lelkeszi iroda, pedellusi lakás, napközis terem stb. kapna helyet. Az iskolaépület által körbefogott tér közepén kellett volna elhelyezkednie az egyházi, az európai templomépítészetben a XIX. században meghonosodott barokk stílusban épült templomnak, amely a budapesti Petőfi téren a mai napig fennálló pravoszláv templomra hasonlított volna. A bolgárok kérésüket meggyőző érvekkel, megfelelő építészeti tervvel stb. támasztották alá, amely meggyőzte a Budapesti Polgármesteri Hivatalt a projekt megvalósításának fontosságáról. A telek ajándékozásáról szóló szerződésben azonban van egy pont, amely ellentmond a bemutatott építészeti tervnek, mivel a kérdéses pont kimondja: a magyar fél kívánalma az, hogy a templomot magyar építész tervezze. Ennek okai nem ismeretesek. Valószínűleg több különböző körülmény játszhatott benne szerepet – a személyes ismeretségtől a tiszta gazdasági érdekekig, mivel a húszas évek végén kitört gazdasági válság még nem múlt el nyomtalanul, és nem volt elegendő megrendelés egyházi és középítményekre. A szerződés örökös használatra engedi át a bolgároknak a telket azzal a feltétellel, hogy templom és iskola építésére használhatják fel. Valamint, hogy az építkezésnek egy éven belül el kell kezdődnie és három éven belül be kell fejeződnie.

Nem ismeretes, hogyan kapott megbízást Árkay Aladár magyar építésmérnök a templom tervrajzainak elkészítésére, egyelőre nem rendelkezünk semmilyen konkrét adattal erről. Ez minden valószínűség szerint 1931 elején történt, erről az épületegyüttes egy terve tanúskodik, amely méreteiben eltér P. Todorov mérnök terveitől. Ez a terv inkább egy építészeti vázlat, inkább szabadkézi rajz, amely valószínűleg az építkezés megrendelőivel folytatott tárgyalások idején készült, és emiatt az építésmérnök nem is írta alá. Az építésmérnök aláírása és pecsétje – "Árkay Aladár – építésmérnök – Budapest, I. ker. Városmajor u. 54." – szerepel azonban a templom 1931 júniusa és szeptembere között készített tervein.

Árkay Aladár tehetséges építésmérnök, iparművész és festőművész, az úgynevezett "letisztult magyar stílus" képviselője, amely egyesíti magában a magyar építészeti hagyományokat és az akkori kor modern irányzatait. Építésmérnöki tanulmányait Budapesten végzi, és több jelentős fővárosi projekt, például a Budai Vigadó,

архитекта. Неговият подпис и печат – "Аладар Аркаи – архитект - Будапеща I, ул. Варошмайор 54" - фигурират обаче върху плановете на църквата изготвени през периода юни-септември 1931 г.

Аладар Аркаи се изявява като талантлив архитект, художник-приложник и живописец, представител на така наречения "изчистен унгарски стил", съчетаващ в себе си традициите на унгарската архитектура с модерни за времето течения. Завършва архитектура в Будапеща и участва в изготвянето на няколко значителни проекта в столицата, като например палатата "Вигадо" в Буда, паметника на св. Гелерт и др. По негови проекти са построени реформатските църкви на ул. "Фашор", на ул. "Варошмайор" в Будапеща и в гр. Дьор, кметството и пощата в Мохач и др.

Българският православен храм е седмата култова сграда в творчеството на Аладар Аркаи. В нея той дава материален израз на желанието на българите за изграждане на църковен храм и училищна сграда, които да въплътят в себе си живия български възрожденски дух на българите в Унгария за знание, просвета, вяра в Бога и обич към родната земя. Далече от родината-майка, но съхранили духовната си връзка с нея, с изострено национално чувство и верни на своите деди, именно в тези две институции те виждат опорите на своята национална принадлежност. Споменът по родината и вярата в българското име те влагат в дарителската си щедрост, намерила толкова ярко проявление в начинанието за построяване на своя, българска църква и училище в унгарската столица. За съжаление, не са известни запазени документи, но в събирането на средства безспорно са участвали всички българи в Будапеща. За тях това не е въпрос за удовлетворяване на преходно възникнала потребност, а израз на утвърдено национално самочувствие и достойнство, на повеля за цялата общност, в чието изпълнение трябвало да се включи всеки родолюбив българин. Само така можем да си обясним това дело, тази жертвоготовност в името на българщината. Събраните около 70 хиляди пенгьо (значителна за времето си сума) обаче се оказват достатъчни за изграждане само на храма. Училищната сграда не била построена, но българско училище в Будапеща съществува и до днес. Бушуващата световна икономическа криза вероятно си е казала думата, но създаденото от българите и днес ни изпълва с благодарност към нашите предци и ни кара да бъдем горди и истински признателни за стореното от тях. От запазените плановете, архитектурни скици и рисунки можем да проследим развитието на

Szent Gellért emlékműve stb. terveinek elkészítésében is részt vesz. Az ő tervei alapján épül fel a budapesti Fasor utcai és a Városmajor utcai, valamint a győri református templom, a mohácsi Polgármesteri Hivatal és posta stb.

A bolgár pravoszláv templom a hetedik egyházi építmény Árkay Aladár munkásságában. Kifejezésre juttatja benne a bolgárok azon igényét, hogy olyan templomot és iskolaépületet építsenek fel, amelyek megtestesítik a magyarországi bolgároknak a tudással, az oktatással, az istenhittel és a szülőhaza szeretetével kapcsolatos, élő újjászületés kori lelkiületét. A szülőhazától távol, de megőrizvén vele a szellemi kapcsolatot, hangsúlyos nemzeti érzülettel és őseik hagyományaihoz híven a bolgárok éppen ebben a két épületben látják nemzeti hovatartozásuk pilléreit. A haza emlékét és a bolgárságba vetett hitüket bőkezű adományozásban fejezik ki, amely kiválóan tükröződik a saját templom és iskola felépítésére szolgáló kezdeményezésben a magyar fővárosban. Sajnos dokumentumok nem állnak a rendelkezésünkre, de az anyagi eszközök összegyűjtésében kétségkívül minden budapesti bolgár részt vett. Számukra ez nem egy átmenetileg felmerülő szükséglet kielégítése, hanem a szilárd nemzeti öntudat és méltóság kifejezése az egész közösség parancsára, amelynek végrehajtásában minden hazaszerető bolgárnak részt kellett vennie. Csak ezzel magyarázhatjuk ezt a bolgárság nevében vállalt ügyet, a bolgárok ezen áldozatkészségét. Az általuk összeadott mintegy 70 ezer pengő (amely abban az időben jelentős összeg volt) azonban csak a templom felépítésére bizonyul elegendőnek. Az iskolaépület nem készül el, de Budapesten napjainkban is létezik bolgár iskola. Valószínűleg a tomboló gazdasági válság is megtette a magáét, de mindaz, amit a bolgárok létrehoztak, ma is hálaival tölt el minket őseink iránt, és büszkévé tesz bennünket, igazi elismeréssel adózunk az általuk emelt építményeknek.

A fennmaradt tervrajzok, építészeti vázlatok és rajzok alapján nyomon követhetjük az építész elképzeléseit a tervezés kezdeti szakaszától az építkezés befejezéséig. Egyébiránt Árkay Aladár 1932. február 2-án, vagyis néhány hónappal a templom befejezése előtt (május hónap) elhunyt, így a végső munkálatokat fia, a szintén építész-mérnök Árkay Bertalan (1901–1971) vezeti. Amint már említettük, a tervező alapgondolata az volt, hogy egy olyan épületegyüttest hoz létre, amely harmonikusan illeszkedik a környék építészeti stílusába. Olyan, amely egyrészt nem idegen a magyar építészeti hagyományoktól, másrészt viszont megmutatja, hogy egy rendeltetésében, alapgondolatában és kivitelezésében új egyházi épületről van szó. Erről tanúskodik azon kísérlete, hogy a templom harmonizáljon az őt körülvevő iskolaépülettel, a Vágóhid utca és a Fehér Holló utca (akkoriban Lenke utca) képével, hogy a széles Vágóhid

архитектурния замисъл на автора от началния етап на проектиране до завършването на строежа. Впрочем Аладар Аркаи почива на 2 февруари 1932 г., т.е. няколко месеца преди завършване на църквата (м. май), което се осъществява вече под ръководството на неговия син Берталан Аркаи (1901-1971), също архитект. Както вече споменахме, замисълът на проектанта бил да създаде цялостен архитектурен ансамбъл, който да се впише хармонично в строителния фон на околността. От една страна, да не бъде чужд на унгарската архитектурна традиция, а от друга да показва, че става дума за една нова по предназначение, замисъл и изпълнение култова сграда. За това говорят опитите му да ориентира църквата хармонично спрямо заобикалящата я училищна сграда, уличното платно на "Вагохид" и пресечката "Фехер холо" (тогава ул. "Ленке"), така, че да бъде възприемана максимално добре зрително от широката улица "Вагохид", като същевременно остане естетически и оптически център на архитектурния комплекс. За тази цел Аркаи използва аркадата – ритмичното римуване на колони и арки в църковната сграда и заобикалящата я постройка. (В случая по-нататъшния анализ е безполезен, тъй като училищната сграда не е била изобщо изградена.) В един от вариантите на проектанта обаче църквата е разположена в ъгъла между пресечката "Фехер холо" и ул. "Вагохид" като напречната ѝ ос е успоредна на "Вагохид" и входът е откъм пресечката, а около нея училищната сграда е във формата на буквата "Г". По-късно обаче Аркаи се отказва от този вариант и разполага църквата перпендикулярно на "Вагохид", както изглежда и днес, а училищната сграда е трябвало симетрично да обхване църквата от север, изток и юг. Това може да е станало и по желание на възложителя, тъй като в източноправославната църковна архитектура олтарят на църквата трябва да гледа на изток. Възможно е причините да са били от чисто градоустройствен характер, което обаче е много по-малко вероятно. Още повече, че и оригиналният български идеен проект е предвиждал такова пространствено решение.

По-нататък строителството продължава в следния хронологичен ред:

На 23 април 1931 г. Будапещенското кметство взема решение да увеличи размерите на подарения парцел на 915 недсьогьол (или на около 3074 кв.м).

На 24 май 1931 г. ръководителят на Българската легация Стоян Петров, в присъствието на много

utcárol a lehető legjobban befogadható legyen a látványa, és egyidejűleg az épületegyüttes esztétikai és optikai központja legyen. Ezen cél megvalósítása érdekében Árkay az árkádmegoldást használja – a templomépületben és az őt körülvevő építményben ritmikusan rímelnek az oszlopok és a boltívek. (Jelen esetben a további elemzés értelmetlen, mivel az iskolaépület soha nem került megépítésre.) A tervező egyik változatában azonban a templom a Vágóhíd utca és a Fehér Holló utca közötti sarkon helyezkedett volna el úgy, hogy a keresztengelye a Vágóhíd utcával párhuzamos lett volna, a bejárat pedig a mellékutcából nyílt volna, és a körülötte elhelyezkedő iskolaépület L-alakú lett volna. Később azonban Árkay lemondott a változatról, és a templomot a Vágóhíd utcára merőlegesen helyezi el, úgy, ahogy ma is áll, az iskolaépületnek pedig szimmetrikusan kellett volna körbefognia

българи, тържествено полага основния камък на църквата.

През юни 1931 г. Аладар Аркаи представя изготвения проект в мащаб 1:50 с приложени към него чертежи.

На 13 юли 1931 г. Столичното кметство издава разрешение за строежа, като поставя единственото условие централната ос на църквата да бъде перпендикулярна на ул. "Вагохид".

На 1 септември 1931 г. проектантът прилага и цветна разработка на плановете. От тях се вижда несъществена разлика между плана от месец юни и този от месец юли. Първият предвижда външността на цялата църква да бъде облицована с крайчени каменни плочи, а вторият – такава облицовка да се направи само на фасадата и страничните арки, а останалата част да бъде покрита с обикновена хоросанова мазилка.

Малко е трудно е да се проследи по-нататъшната история на строителството, тъй като се явяват някакви допълнителни доразработки относно разполагането на църквата в средата на уголемения парцел, за което формално трябва ново разрешение за строеж. Освен това, българската страна още не била подписала протокола за дарение. Така и строителството не започнало чак до септември. Изглежда обаче, че и това е станало съвсем наскоро, защото изготвянето на железобетонната конструкция и изливането на бетонните арки е трябвало да стане преди настъпването на зимата. Строежът, изпълнен в тухлена зидария, наистина е завършен още през същата година, което показва едно наистина напрегнато строително темпо.

На 24 май 1932 г., в деня на славянската култура и на патроните на храма "Св. св. Кирил и Методий" свещеник Стефан Ничев освещава църквата и отслужва първата литургия в нея – точно една година след полагането на основния камък.

През есента на 1932 г. се извършва и благоустройството на терена около църквата. С писмо от 22 ноември Будапещенското градинарско сдружение се обръща към главния кмет на Будапеща и му изпраща плановете и бюджета, възлизащ на 2700 пенгьо, необходими за благоустройството на терена. Същевременно българите искат и парична помощ от Кметството. Молбата им е удовлетворена и с писмо от 30 ноември Кметството им отпуска 800 пенгьо.

Българската православна църква в Будапеща е забележителен архитектурен паметник. Тя е единствената култова сграда в Унгария, построена в стила на византийското култово строителство. По план представлява кръстовидна византийска

a templomot az északi, a keleti és a déli oldalon. Ez lehet, hogy a megrendelő kívánságára alakult így, mivel a pravoszláv egyházi építészet szerint a templom oltárának kelet felé kell néznie. Az is lehetséges azonban, hogy városépítészeti okai voltak, ez azonban kevésbé valószínű. Annál is inkább, mivel az eredeti bolgár építészeti terv ugyanilyen térbeli elhelyezést jelölt ki.

Az építkezés a következő kronológiai sorrendben folytatódik:

1931. április 23-án a Budapesti Polgármesteri Hivatal határozatot hoz az átengedett telek méretének 915 négyzetöglre (vagyis mintegy 3074 négyzetméterre) való növeléséről.

1931. május 24-én Sztojan Petrov, a Bolgár Követség vezetője számos bolgár jelenlétben leteszi a templom alapkövét.

1931 júniusában Árkay Aladár beterjeszti az 1:50 arányú tervrajzot a mellékelt pallértervekkel együtt.

1931 július 13-án a Fővárosi Polgármesteri Hivatal kiadja az engedélyt az építkezésre, az egyetlen feltétele az, hogy a templom központi tengelye a Vágóhid utcára merőlegesen legyen.

1931. szeptember 1-én a tervező benyújtja a tervek színes kidolgozását is. Ebből látszik egy jelentéktelen különbség a júniusi és a júliusi tervrajz között. Az első szerint a templom kívülről faragott kőlapokkal lett volna burkolva, a második csak a homlokzatra és az oldalsó boltívekre irányoz elő ilyen burkolatot, a többi részt habarcsvakolattal kívánja burkolni.

Az építkezés további történetét kissé nehéz követni, mivel további kiegészítő tervek készültek azzal kapcsolatban, hogy a templom a megnagyobbított telek közepén helyezkedjen el, amihez formálisan új építési engedély szükséges. Ezenkívül a bolgár fél még nem írta alá az ajándékozási szerződést. Ezért szeptemberig nem kezdődött el az építkezés. Úgy tűnik azonban, hogy ezután hamarosan bekövetkezett, mert a vasbeton szerkezet elkészítésének és a betonboltívek kiöntésének még a tél beállta előtt meg kellett történnie. A téglafalak felhúzásával a szerkezetépítés még ugyanabban az évben befejeződött, ami igazán feszített építési tempóra utal.

1932. május 24-én, a szláv kultúra és a templom védőszentjei, Szent Cirill és Szent Metód napján Sztefan Nicsev pap felszenteli a templomot, és pontosan egy évvel az alapkövetétel után bemutatja az első szentmisét.

1932 őszen a templom körüli területet is rendbe rakják. November 22-én a Budapesti Kertészegylet levelet ír Budapest főpolgármesterének, és elküldi neki a terveket és a 2700 pengőre rúgó költségvetést, amely a terület rendbehozatalához szükséges. Ezzel egyidejűleg a bolgárok anyagi támogatást is kérnek a Polgármesteri Hivaltól. A kérésüknek eleget tesznek, és a Polgármesteri Hivatal november 30-án kelt levelében 800 pengő hozzájárulást ad.

A budapesti bolgár pravoszláv templom figyelemre méltó építészeti műemlék. Ez az egyetlen egyházi építmény

базилика с купол, поддържан от висок кръгъл барабан, полукръгла олтарна абсида и открита аркирана нартика, с камбанария над нея. Естествено е да се предположи, че след като църквата е строена за българите и с техни средства, те ще да са предявили пред проектанта някои искания, (освен литургическите изисквания на православieto), които да подчертаят именно българския ѝ характер.

За тази цел Аладар Аркаи добре се е запознал с историята на средновековната българска архитектура. Имайки зад гърба си опита от строителството на шест култови сгради, за него този проект несъмнено е станал ново творческо предизвикателство. Налагало се не само да задоволи желанията на българите, но и да изяви и себе си като творец с високи професионални качества. А това е могло да стане като съчетае някои характерни елементи на българската архитектура с разбиранията си на модерен унгарски архитект с богата фантазия и изтънчен художествен вкус. В плана на църквата няма да бъде трудно да намерим аналогия с някои от кръстокуполните църкви в Преслав, Несебър, централната църква в Бачковския манастир и др. Да не говорим за високия кръгъл барабан, поддържащ централния купол, много по-плосък от външната страна, който е един от най-често срещаните елементи на българската средновековна култова архитектура. Такова архитектурно решение в Унгария намираме само в будапещенската българска църква, което още повече издига стойността ѝ на оригинален паметник на културата.

Погледнем ли я отдалеч ще забележим видимата прилика на нейния купол (камбанарията) с този на храм-паметника "Св. Александър Невски" в София. Той е изграден над нартиката от осем железобетонни колони, лежащи върху осемстенен барабан, облицовани с медна ламарина. Те са поставени на висока (3,35 м.) четиристенна основа с три аркирани прозореца откъм фасадата. Така преосмислена и опростена конструкцията на Аркаи е модерно архитектурно решение, сходно с кулите на католическите барокови църкви. В куполното помещение е поставена камбаната. От север и юг нартиката е с по пет арки стигащи до абсидите на напречния кораб. Над нартиката има по пет прозореца, които хвърлят обилна светлина към вътрешността на храма. Централната част на източната страна се заема от олтарната абсида. Западната нартика е трисводна, там е главният вход, а над него кръгъл прозорец. Покривът е от "турски" керемиди, но по време на войната църквата е пострадала и при поправката ѝ

Magyarországon, amely bizánci templomépítészeti stílusban épült. A tervek szerint kereszt alakú bizánci kupolás bazilika, a kupolát magas, kerek kupoladob tartja, félkör alakú oltárapszis és nyitott boltíves narthex, fölötte helyezkedik el a harangtorony. Természetes az a feltételezés, hogy mivel a templom a bolgárok számára és az ő pénzükből épült, a tervezővel szemben különböző igényeket támasztottak (a pravoszláv egyház liturgiai követelményein kívül), amelyek a templom bolgár jellegét hangsúlyozzák.

Emiatt Árkay Aladár alaposan tanulmányozta a középkori bolgár építészet történetét. Hat templom felépítésének a tapasztalatával a háta mögött, ez a projekt kétségkívül új alkotói kihívás volt a számára. Nemcsak a bolgárok igényeit kellett kielégítenie, hanem saját kiváló szakmai és alkotói képességeit is bizonyítani kellett. Ez úgy vált lehetségessé, hogy a bolgár építészet jellegzetes elemeit a gazdag fantáziával és kifinomult művészi ízléssel rendelkező modern magyar építész-mérnök felfogásával kombinálta. A templom tervrajzában nem nehéz párhuzamot találni Preszlav és Nesebar egyes keresztkupolás templomaival, a Bacskovói kolostor központi templomával stb. Nem beszélve a magas, kerek kupoladobról, amely a központi kupolát tartja, és amely sokkal laposabb a külső falnál, ami a középkori bolgár templomépítészet egyik leggyakoribb eleme. Ilyen építészeti megoldással Magyarországon csak a budapesti bolgár templom esetében találkozunk, ami még értékesebb eredeti kulturális műemlékké teszi azt. Ha messzebről pillantunk a templomra, észrevehető a hasonlóság a templom kupolája (harangtornya) és a szófiai Szent Alekszandar Nevski-székesegyház kupolája között. A narthex fölött elhelyezkedő harangtorony nyolc vasbeton oszlopból készült, amelyek rézbádoggal bevont nyolcfalú kupoladobon fekszenek. Magas (3,35 m), négyfalú alapon állnak, amelyen három boltíves ablak helyezkedik el a homlokzat felől. Árkay így átértelmezett és leegyszerűsített konstrukciója modern építészeti megoldás, amely a barokk katolikus templomok tornyaira hasonlít. A kupolahelyiségben helyezkedik el a harang. Észak és dél felől a narthex öt-öt boltívűből áll, amelyek a kereszthajó apszisáig érnek. A narthex fölött öt-öt ablak van, amelyek rengeteg fényt engednek be a templom belsejébe. A keleti oldal középső részét az oltárapszis foglalja el. A nyugati narthex három boltíves, ott helyezkedik el a főbejárat, fölötte pedig egy kerek ablak található. A tető "török" cseréppel volt kirakva, de a háború alatt a templom megrongálódott, és a helyreállítás során a cserepeket rézbádogra cserélték.

A kupola (harangtorony) rézbádoggal való befedése újdonságnak számított a magyar templomépítészetben. Egyes szerzők feltételezik, hogy a Kocsis István építész-mérnök által 1932-33-ban épített balatonboglári ka-

керемидите са заменени с медна ламарина.

Покриването на купола (камбанарията) с медна ламарина било нещо ново за унгарската култова архитектура. Някои автори предполагат, че идеята за облицоване на кулата на католическата църква в Балатонбоглар (строена от арх. Иван Кочиш през 1932/33 г.) с медна ламарина, е взаимствана от българската църква на Аладар Аркаи.

Влезем ли в храма, обхваща ни чувство за лекота, просторност, скромност (липсват архитектурни украси), непретенциозност и някаква своеобразна интимност, която като че ли струи от белите стени на църквата. (Не разполагаме със сведения, че е било обмисляно изписването на църквата.) Те са обилно осветени от множеството прозорци (42 в цялата църква!), на които Аркаи безспорно е възложил не само конструктивна, но и важна сакрална роля в цялостното естетическо и художествено въздействие на храма. Че архитектът предоставя такова голямо значение на светлината говори и фактът, че в оригиналните проекти стъклата са богато украсени с разнообразни цветни геометрични фигури. Най-вероятно е те да са били изработени от снахата на Аркаи Лили Стейло, приложничка, която е изготвила и прозорците в църквата на ул. "Варошмайор". За съжаление те също са изпочупени през войната и понастоящем са заменени с обикновено катедрално жълто стъкло, чието въздействие е далече по-слабо.

Най-забележителната част във вътрешността на храма е иконостасът. Той е пренесен от стария параклис на ул. "Лоняи" след построяването на църквата и приспособен към нейните размери. Не е известно от кого е изработен и има проста дърворезбена украса, боядисан е със синя блажна боя. С дърворезбен растителен орнамент са украсени само "царските двери", върху които е изобразена темата "Благовещение" – от лявата страна (като застанем с лице към иконостаса) – Архангел Гавраил, а от дясната – Св. Богородица. Над арката на "царските двери", в дърворезбена рамка е сцената "Тайната вечеря", а над нея – кръст с разпятието. Вляво от тях е иконата на Св. Богородица с Христос (всички икони върху иконостаса са в цял ръст). В долния ляв ъгъл има надпис: "Дар от Мария Стоянович, Будапеща 1918 г." (съпруга на Ив. Стоянович, за когото ще стане дума по-долу). До нея – патроните на църквата Св. св. Кирил и Методий. Следва олтарната врата отляво, върху която е изобразен архангел Михаил с меч в ръка. Върху нея също има надпис: "Дар от г-ца Мара Векил-

tolikus templom tornyának rézbádoggal való bevonása ötletét az Árkay Aladár-féle bolgár templomból merítették. Amint belépünk a templomba, könnyedség, tágasság, egyszerűség (nincsenek építészeti díszítőelemek), puritánság és a templom fehér falaiból kisugárzó sajátos intimitás érzése fog el bennünket. (Nincs tudomásunk arról, hogy tervezték volna a templom freskókkal való díszítését.) A falak a rengeteg ablak miatt (12 van belőlük az egész templomban!) kiválóan megvilágítottak, az ablakoknak Árkay kétségkívül nemcsak szerkezeti, hanem fontos szakrális szerepet is szánt a templom esztétikai és művészi hatásában. Arról, hogy az építész-mérnök ilyen nagy jelentőséget tulajdonít a fénynek, tanúskodik az a tény is, hogy az eredeti tervekben az üvegek különböző, színes geometriai figurákkal voltak gazdagon díszítve. Minden valószínűség szerint ezeket Árkay menye, Sztelho Lily iparművész kivitelezte, aki a Városmajor utcai templom üveglakait is készítette. Sajnos a háború alatt ezek az ablakok kitörték, és jelenleg közönséges sárga katedrálüvegre cserélték őket, amelynek sokkal jelentéktelenebb a hatása.

A templom belsejében a legfigyelemreméltóbb rész az ikonostáz. A Lónyai utcai régi kápolnából került át a templom felépülése után, és hozzáigazították a templom méreteihez. Nem tudjuk, ki készítette, egyszerű fadarab díszíti, amely kék olajfestékkel van befestve. Fadarabos növényi ornamentika csak a "cári kapu" díszíti, amelyet az Angyali üdvözlés témája ékesít, a bal oldalon (ha szembeállunk az

ска в памет на покойния си брат (?) майор Георги Векилки, паднал за Родината". Следва най-лявата иконостасна икона на Св. Иван Рилски. От дясната страна на "царските двери" е иконата на "Иисус Христос благославящ" с надпис в долния ъгъл "Дар от г-н Иван Стоянович, Будапеща 1918 г.", български генерален консул в Будапеща, който подарява на параклиса на ул. "Лоняи" тази икона при откриването му през 1918. До нея е иконата на Св. Йоан Кръстител. Върху дясната иконостасна врата е изобразен архангел Рафаил, на лявата ръка на който е окачена риба. Това е рядка иконография, особено пък върху такава голяма иконостасна икона. (Става въпрос за библейските лица Товит, баща и син, (книга на Товит 11:3). По-често срещана иконография е архангел Рафаил, лечителят на човешките недъзи, да води за ръка малкия Товит, който хванал една риба в р. Тигър и с нея излекувал слепотата на баща си.) До нея е иконата, изобразяваща цар Борис Покръстител с меч в дясната ръка и кръст в лявата. Върху нея има надпис, но не може да се разчете.

Под иконите от двете страни на "царските двери" са изписани образите на четиримата евангелисти Матей, Марко, Лука и Йоан със символите. Иконите са рисувани от един и същ художник, изпълнени са в традиционния за началото на века религиозно-академичен стил и имат повече историческа отколкото художествена стойност.

Българският православен храм "Св. св. Кирил и Методий" в Будапеща е обявен от Кметството в район "Ференцварош" за защитен от закона паметник на културата. Това е признание не само за неговия проектант, а преди всичко и за българската общност в Будапеща, която е дала своя вклад в духовното и материално обогатяване на унгарската столица.

В края на 2002 г. върху стената на храма бе поставена паметна плоча в чест на 85-годишнината от основаването на Българската църковна община в Будапеща и 70 години от построяването на храма.

През 2000 г. със средства, отпуснати от унгарската държава, в църковния двор бе изграден параклисът "Св. Трифон", по проект на Владимир Енчев.

Заедно с културния дом, намиращ се срещу църквата, (строен през 1957 г. също от дарения на българите) те представляват истински духовен и културен център на българското присъствие в Унгария.

иконостазът) Gábrriel arkangyal, a jobb oldalon pedig Szűz Mária látható. A "cári kapu" boltíve fölött, fafaragásos keretben az Utolsó vacsora, fölötte pedig a keresztre feszítés látható. Tőlük balra található a Szűz Mária a kis Jézussal ikon (az ikonostáz minden ikonja ember nagyságú). A bal alsó sarokban a következő feliratot olvashatjuk: "Maria Sztojanovics ajándéka, Budapest, 1918" (a későbbiekben szóba kerül I. Sztojanovics felesége). Mellette láthatók a templom védőszentjei, Szent Cirill és Szent Metód. Balról az oltárajtó következik, amelyen Mihály arkangyal van ábrázolva karddal a kezében. Ezen a következő felirat olvasható: "Mara Vekilszka kisasszony ajándéka elhunyt fivére (?), Georgi Vekilszki őrnagy emlékére, aki a Hazáért esett el". Az ikonostáz bal oldalán az utolsó ikon Rilai Szent Ivánt ábrázolja. A "cári kaputól" jobbra az Áldásosztó Jézus Krisztus ikonja látható, alsó sarkában felirat: "Ivan Sztojanovics úr ajándéka, Budapest, 1918", ő volt a budapesti bolgár főkonzul, aki a Lónyai utcai kápolnának ajándékozta ezt az ikont annak megnyitásakor, 1918-ban. Mellette Keresztelő Szent János ikonja található. A jobb oldali ikonostázajtón Rafael arkangyal ábrázolása látható, akinek a bal kezén egy hal lóg. Ez egy ritka ikonográfia, különösen ilyen nagy ikonostáz-ikonon. (Tobit és Tóbiás bibliai alakokról van szó, apa és fia /Tóbiás könyve 11:3/. Gyakoribb ikonográfia Rafael arkangyal, az emberi fogyatékosságok gyógyítója, amint kézen fogva vezeti a kis Tóbiást, aki fogott egy halat a Tigris folyóban, és annak segítségével meggyógyította apja vak szemét.) Mellette a Keresztelő Borisz cárt ábrázoló ikon látható, aki jobb kezében kardot, a balban pedig keresztet tart. Az ikonon van felirat, de nem olvasható.

A "cári kapu" két oldalán, az ikonok alatt láthatjuk a négy evangélista, Máté, Márk, Lukács és János képét a szimbólumokkal. Az ikonokat ugyanaz a művész festette a század elejére jellemző akadémikus-egyházi stílusban, és történelmi értékük nagyobb, mint a művészi.

A budapesti Szent Cirill és Szent Metód bolgár templomot a ferencvárosi önkormányzat kulturális műemlékké nyilvánította. Ez nem csak a tervezőjének elismerése, hanem mindenekelőtt a budapesti bolgár közösségé, amely szerény lehetőségeivel hozzájárult a magyar főváros szellemi és anyagi gazdagodásához.

2002 végén a templom falán elhelyeztek egy emléktáblát a budapesti Bolgár Egyházközség megalapításának 85. és a templom felépítésének 70. évfordulója emlékére.

2000-ben a magyar állam által adott pénzből Encsev Vladimir terve alapján a templomudvaron felépült a Szent Trifon-kápolna.

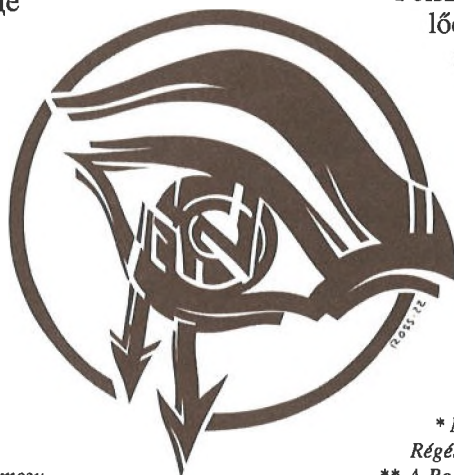
A templom és a vele szemben álló kultúrotthon (amely 1957-ben épült fel szintén a bolgárok adományaiból) a magyarországi bolgárság igazi szellemi és kulturális központja.

Никола Хаджиев*

**Националният църковен
историко-археологически музей**

Националният църковен историко-археологически музей се помещава в сградата на Богословския факултет при Софийския университет "Климент Охридски", построена през 1906 г. като мемориален паметник в чест на едно забележително историческо събитие – възстановяването на Българската православна църква – Екзархия със султански ферман на Абдул Азис от 28 февруари 1870 г., и място, където се възпитават и обучават бъдещите духовни водачи и пастири на българския народ. Проектът е дело на известния австро-унгарски архитект Фридрих Грюнгер, автор на още дузина прекрасни архитектурни образци в новоизграждащата се столица на България – София, привлечен за тази цел заедно с други видни европейски архитекти от княз Фердинанд (от 1908 г. цар на България), който впоследствие прави Грюнгер и придворен архитект.

Историческият акт на провъзгласяване на българската църковна независимост е бил отразен от художника проф. Никола Канушев в триъгълен фронтон със седемнадесет фигури на лицевата фасада на сградата под голям доминантен купол във вид на архиерейска корона, но всичко това е било унищожено при бомбардирането на София през Втората световна война. Оцеляла е и се намира понастоящем в музея рисунката-проект на художника проф. Хараламби Тачев. По зданието в медальони и фигурално добре са запазени образите на славянските просветители св. Кирил и Методий, на св. Климент Охридски, на св. патриарх Евтимий Търновски, на преподобен Паисий Хилендарски, на св. Софроний Врачански и на ред още големи български възрожденци и църковни дейци. Външно то носи много от елементите на старата българска архитектура и живописен стил. През 1955 г. сградата е обявена за паметник на културата и архитектурата в България. В резултат на Руско-турската освободителна война (1877-

* Н. Хаджиев е директор на Националният църковен историко-археологически музей в София

**По решение на Светия Синод на БПЦ от 1986 г. този отдел и Историко-архивният отдел са придадени за обслужване на Църковно-историческия и архивен институт при Българската патриаршия. Но като фондови и инвентарни единици те принадлежат на НЦИАМ.

Nikola Hadzsiev*

**A Nemzeti Egyháztörténeti
és Régészeti Múzeum**

A Nemzeti Egyháztörténeti és Régészeti Múzeum a Szófiai Ohridi Szt. Kelemen Tudományegyetem Hit-tudományi Karának épületében található. Az épület 1906-ban épült egy jelentős történelmi esemény emlékműveként – a Bolgár Ortodox Egyház (Exarchatus) visszaállítása Abdul Aziz 1870. február 28-i szultáni rendeletével –, illetve olyan színhelyként, ahol a bolgár nemzet leendő lelki vezetőinek és pásztorainak nevelése és képzése történik. A terveket a neves osztrák-magyar építész-mérnök, Friedrich Grünanger készítette, aki Bulgária akkoriban kiépülő fővárosában, Szófiában még számos építészeti remekmű tervezője volt. Grünanger Ferdinánd fejedelem (1908-tól bolgár cár) meghívására érkezett Bulgáriába, számos más neves európai tervezőmérnökkel egyetemben, majd később udvari építészként is működött.

A bolgár egyházi függetlenség kikiáltásának történelmi tényét Nikola Kanusev professzor, festőművész örököltette meg az épület fő homlokzatán egy tizenhét alakkal díszített timpanonnal, amely felett főpapi koronát formázó nagyméretű, robusztus kupola helyezkedett el, azonban Szófia II. világháborús bombázásakor mindez elpusztult. Megmaradt viszont, és jelenleg a múzeumban látható, Haralambi Tacsev professzor vázlatrajza.

Az épület falain medaillonokban, jó állapotban őrződtek meg a szláv tanítók, Szt. Cirill és Szt. Metód, illetve Ohridi Szt. Kelemen, Szt. Evtimij pátriárka, boldog Papiszj Hilendarszki, Szt. Szofronij Vratsanszki alakjai, továbbá a bolgár újjászületés és egyház számos más jelentős személyiségének képmása. Az épület külső megjelenése a régi bolgár építészet és festészet számos jellemző vonását mutatja, 1955-ben műemlékké nyilvánították.

Az 1877-78-as orosz-török háború eredményeképpen Bulgária elnyeri nemzeti függetlenségét. A Felszabadulás utáni gyors gazdasági fejlődés az egyházi életre is hatást gyakorol. Templomok épülnek, oltárokat és ikonokat újítanak fel, a kéziratokat, illetve a régi nyomtatású liturgikus könyveket felváltják az újak, kicserélik a templomi edénykészleteket, a papok új ruhát öltenek. Ugyanakkor az európai tudósok körében egyre növekszik a még a Felszabadulás előtt támadt érdeklődés a bolgár kultúra múltbeli emlékei

* Nikola Hadzsiev a Nemzeti Egyházi Történelmi és Régészeti Múzeum igazgatója

** A Bolgár Ortodox Egyház Szt. Szinódusának 1986-os döntése értelmében ezt a részleget és a történelmi archívumot is átadták a Bolgár Patriarkátus Egyháztörténeti és Levéltári Intézetének, de állományi és leltári egységeként még mindig a múzeum részét képezik.

1878 г.) България е освободена. Бързият икономически напредък след Освобождението дава своето отражение и върху църковния живот. Строят се църкви, подновяват се иконостаси и икони, богослужебните ръкописи и старопечатни книги се изместват от нови, старата църковна утвар се подменя, свещениците обличат нови одежди. В същото време сред европейските учени нараства появилият се още преди Освобождението интерес към оцелелите от разрушителната сила на времето и човека културни паметници на българското минало. От страната се изнасят ценни църковни старини. Заплашени са редки реликви. Ето защо Светият Синод на Българската православна църква взема съвременно мерки за тяхното запазване. Тези мерки се засилват особено през 90-те години на деветнадесетия век. През 1896 г. Светият

ирánt, amelyek túlélték az idő és az emberi tevékenység romboló hatását. Értékes egyházi régiségek kerülnek ki az országból, ritka relikviák kerülnek veszélybe. Éppen ezért a Bolgár Ortodox Egyház Szent Szinódusa lépéseket tesz ezek megóvására. Ezek az óvintézkedések különösen a 19. század 90-es éveiben erősödnek fel. 1896-ban a Szent Szinódus a 932-es számú körlevéllel elrendeli, hogy „keressék meg a templomokban és kolostorokban fellelhető régi, kézírásos liturgikus könyveket, és mindet, amit csak találnak, juttassanak el a Szent Szinódushoz”. Az 1899-es év

1274-ik körlevél pedig azt rendeli el, hogy „gyűjtsenek össze és őrizzenek meg minden itt-ott megmaradt bolgár egyházi régiséget ... és küldjék el a Szent Szinódusnak”.

Kiadják „Az egyházi és kolostori régiségek gyűjtési utasításait” is.

1901-ben Evtim Szprosztránov közzé teszi a Szinódus könyvtárába érkezett 175 kéziratot.

Hogy összegyűjtsék a régi, használaton kívüli antiminszeket, a Szt. Szinódus kiadja 1902-es évi 1301. számú

Синод излиза с окръжно № 932, с което нарежда "грижливо да се подирят по църквите и манастирите... стари ръкописни богослужбни книги и всички, които се намерят, да се изпратят в Светия Синод". А с окръжно № 1274 от 1899 г. се разпорежда "да се съберат и запазят всички останали досега тук-там български църковни старини... и да се изпратят в Светия Синод". Издадени са и "Наставления за събиране на църковни и ма-настирски старини". През 1901 г. Евтим Спространов публикува постъпилите в Синодалната библиотека 175 ръкописа. За събиране на всички стари антиминоси, които са извън употреба, Светият Синод издава в 1902 г. окръжно № 1301, в резултат от изпълнението на което НЦИАМ днес притежава една изключителна сбирка от антиминоси. С това грижите за църковните старини не престават. С окръжни №№ 86, 1903, 2209 и 3577 от 1910 г. и № 2500 от 1912 г. Светият Синод призовава епархийските власти да изпращат в Синодалната библиотека събраните старини и исторически сведения за храмове и манастири и дава допълнителни разпореждания по опазването и събирането на паметниците.

Периодът 1910-1920 г. се характеризира с усилена събирателска дейност, вследствие на която и с цел да се подобрят грижите за църковните старини от 1 април 1921 г. се открива при канцеларията на Светия Синод "Църковно-археологическо отделение" (протокол № 26, § 44 от 9 март 1921 г.) То има за първа и най-важна задача да уреди при Светия Синод Църковно-археологически музей (окръжно № 2753 от 1921 г.) За целта Светият Синод изработва "Правилник за Църковния историко-археологически музей при Св. Синод" и го приема в заседанието си на 31 декември 1921 г., протокол № 116. Същият е изменен с протокол № 108 от 18 ноември 1922 г. и е утвърден от министерството на народното просвещение със заповед № 198 от 17 януари 1923 г., от когато фактически така наричаната Присинодална сбирка е институционализирана в Централен църковен историко-археологически музей. С постановление № 44 от 3 октомври 1968 г. на Министерския съвет на НР България на Църковния музей е даден статут "Национален" и той започва да се титулова "Национален църковен историко-археологически музей" при Светия Синод.

көрлевет, ennek végrehajtása eredményezte azt, hogy a múzeum jelenleg egy kivételes gyűjteményt birtokol. Ezzel azonban nem fejeződött be az egyházi régiségek gondozása. Az 1903/86-os, 1910/2209-es és 3577-es, illetve az 1912/2500-as körlevelekkel a Szent Szinódus felszólítja a plébániákat, hogy juttassák el a szinódus könyvtárába az összegyűjtött régiségeket, illetve a templomokról, kolostorokról szóló történelmi adatokat, emellett további utasításokat is ad az emlékek megőrzésére és összegyűjtésére.

Az 1910 és 1920 közötti időszakra a lázas gyűjtőtevékenység jellemző, aminek következtében, illetve abból a célból, hogy több gondot fordítsanak az egyházi régiségekre, 1921. április 1-én a Szent Szinódus Kancelláriája mellett megalakul az „egyházi régészeti alosztály” (26/44-es számú jegyzőkönyv, 1921. március 9.). Ennek legfőbb feladata, hogy megszervezze a Szent Szinódus mellett működő Egyházi Régészeti Múzeumot (1921-es évi 2753-as körlevél). Ezért a Szent Szinódus kidolgozza a „Szent Szinódus mellett működő Egyháztörténelmi és Régészeti Múzeum szabályzatát”, amit az 1921. december 31-i ülésén el is fogad. Az utóbbit az 1922. november 18-án kelt jegyzőkönyvvel módosították, amit a Közoktatási Minisztérium 1923. január 17-ei 198-as számú rendeletével iktatott be, ekkor intézményesült az ún. Szent Szinódus melletti gyűjtemény mint Központi Egyháztörténelmi és Régészeti Múzeum. A Bolgár Népköztársaság Minisztertanácsának 1968. március 10-ei 44-es rendelete pedig megadta az egyházi múzeumnak a „Nemzeti” státust, így ettől kezdve elnevezése: „a Szent Szinódus Nemzeti Egyháztörténelmi és Régészeti Múzeuma”.

XEMYC HAEMUS

Списание за обществен живот и култура
Основано от Дружеството на българите в Унгария през 1991 г.

Издание на българското републиканско самоуправление
Отговорен издател: Данчо Мусев

Списание се издава
с материалната подкрепа на Фонд
"За националните и етнически малцинства в Унгария"

Главен редактор: Светла Къосева
Художествен редактор: Росен Русев

Редакционна колегия:
Председател на редакционната колегия:

Тошо Дончев
Членове: Адриана Петкова,
Ася Събева-Юричкаи,
Георги Иринков, Дьорд Сонди,
Ленке Чикхеи, Петър Петров,
Райна Симеонова,
Светослав Стойчев

Печатница: Globe Print
Адрес на редакцията:
1097 Будапеща, ул. "Лоняи" №41
Тел.: 216-0197

Цена на броя: 500 форинта.
Годишен абонамент: 2000 форинта
ISSN 1216-2590

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

A Bolgár Országos Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Muszev Dancso

Megjelenik negyedévenként
a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért
Közalapítvány támogatásával

Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő

Szerkesztőbizottság:
A szerkesztőbizottság elnöke:

Doncsev Toso
Csíkhelyi Lenke, Irinkov Georgi,
Petkova Adriana, Petrov Petar,
Juricskayné Szabeva Aszja,
Szimeonova Rajna,
Szondi György,
Sztójcsev Szvetoszlav

Nyomda: Globe Print
A szerkesztőség címe:
1097 Budapest, Lónyay u. 41,
tel.: 216-4210

Egy szám ára: 500 Ft
Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590

Haemus

A quarterly of social and cultural issues
Founded in 1991 by the Association of Bulgarians in Hungary

Issued by the Bulgarian Self Governing Council
Senior Editor: Dancso Muszev

The quarterly is published with the support of the Foundation for Hungarian National and Ethnic Minorities
Szvetla Kjoszeva, editor-in-chief
Roszen Ruszev, art editor

Board of Editors:
Chairman of the Board of Editors: Toso Doncsev
Lenke Csíkhelyi, Georgi Irinkov, Adriana Petkova,
Petar Petrov, Aszja Szabeva, Rajna Szimeonova, György Szondi, Szvetoszlav Sztójcsev

Printed by Globe Print
Editorial offices: 1097 Budapest, Lónyay u. 41., tel.: (36-1) 216-4210
Consumer price: Ft 500 Yearly subscription price: Ft 2000
ISSN 1216-2590

Contents

- Nedyalko Slavov: „20th Century” (poem)
„Every Time Is Appropriate for Spreading and Strengthening the Orthodox Faith”
An Interview with Associate Professor Ivan Zhelev
Trendafil Krastanov: Bulgarian Patriarchy from the 10th Century Is the Oldest National Patriarchy in Europe (study)
Plamen Pavlov: Bulgaria, the Roman Catholic Church and the Concept of Christian Unity (study)
Nedyalko Slavov: „Dialogues” (poem)
Emilia Dvoryanova: „Mrs.G.” (excerpt from a novel)
Toso Doncsev: Rapprochement between East and West in Esztergom (reminiscence)
Ivan Rouskov: About the Word of God...and His Shepherds (book review)
Hristo Temelski: Cradle of the Bulgarian Soul (study)
Petar Petrov: The Bulgarian Church „St.Cyrill and St.Method” in Budapest (study)
Nikola Hadjiev: National Museum of Church History and Archaeology (study)

Illustrated by Exhibits and Relics from the National Museum of Church History and Archaeology